

Λέον Τρότσκι

Αποτελέσματα και προοπτικές

Λέον Τρότσκι

Αποτελέσματα και Προοπτικές*

Πρόλογος στην επανέκδοση του έργου στη Μόσχα το 1919

Ο χαρακτήρας της Ρώσικης Επανάστασης ήταν το θεμελιώδες ζήτημα σε σχέση με το οποίο συγκροτήθηκαν τα διάφορα ιδεολογικά ρεύματα και οι πολιτικές οργανώσεις του ρώσικου επαναστατικού κινήματος. Ακόμα και μέσα στο ίδιο το σοσιαλδημοκρατικό κίνημα, το ζήτημα αυτό προκάλεσε σοβαρές διαφωνίες από τη στιγμή που τα γεγονότα του έδωσαν έναν πρακτικό χαρακτήρα. Από το 1904 και μετά οι διαφορές αυτές μορφοποιήθηκαν σε δύο βασικά ρεύματα, το Μενσεβικισμό και το Μπολσεβικισμό. Η άποψη των Μενσεβίκων ήταν ότι η επανάστασή μας επρόκειτο να είναι μια αστική επανάσταση, δηλαδή η φυσική της συνέπεια θα ήταν η μεταφορά της εξουσίας στην αστική τάξη και η δημιουργία συνθηκών για αστικό κοινοβουλευτισμό. Η άποψη των Μπολσεβίκων, παρότι αναγνώριζε τον αναπόφευκτο αστικό χαρακτήρα της επερχόμενης επανάστασης, έβλεπε σαν καθήκον της επανάστασης την εγκαθίδρυση μιας δημοκρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς.

Η κοινωνική ανάλυση των Μενσεβίκων ήταν εντελώς επιφανειακή και στην ουσία περιοριζόταν σε χοντρικές ιστορικές αναλογίες -η τυπική μέθοδος των «μορφωμένων» φιλισταίων. Ούτε το γεγονός ότι η ανάπτυξη του ρώσικου καπιταλισμού είχε δημιουργήσει τρομερές αντιθέσεις στους δυο του πόλους -το προλεταριάτο και την αστική τάξη- καθιστώντας εντελώς ασήμαντο το ρόλο των αστών δημοκρατών, ούτε η εμπειρία των μετέπειτα γεγονότων συγκράτησε τους Μενσεβίκους από την ακούραστη αναζήτηση των «αληθινών», «πραγματικών» αστών δημοκρατών, που θα έθεταν τον εαυτό τους στην κορυφή του «έθνους» και θα οικοδομούσαν κοινοβουλευτικές και όσο το δυνατόν περισσότερο δημοκρατικές συνθήκες για καπιταλιστική ανάπτυξη. Παντού και πάντα οι Μενσεβίκοι προσπαθούσαν να βρουν σημάδια ανάπτυξης της αστικής δημοκρατίας, και όπου δεν μπορούσαν να τα βρουν, τα εφεύρισκαν. Υπερέβαλαν τη σημασία κάθε «δημοκρατικής» δήλωσης και εκδήλωσης, ενώ την ίδια ώρα υποτιμούσαν τις δυνάμεις του προλεταριάτου και τις προοπτικές της πάλης του.

Τόσο φανατικά προσπάθησαν να βρουν τους αστούς δημοκράτες ηγέτες για να εξασφαλίσουν το «νόμιμο» αστικό χαρακτήρα της Ρώσικης Επανάστασης, που υποτίθεται ότι απαιτούσαν οι ίδιοι οι νόμοι της ιστορίας, που κατά τη διάρκεια της ίδιας της Επανάστασης, όταν δεν βρισκόταν καμιά ηγετική αστική τάξη, οι Μενσεβίκοι αναλάβανε, με περισσότερη ή λιγότερη επιτυχία, να εκπληρώσουν αυτά τα καθήκοντα.

Οποιοσδήποτε μικροαστός δημοκράτης χωρίς σοσιαλιστική ιδεολογία, χωρίς καμιά μαρξιστική ταξική προετοιμασία, θα είχε αντιδράσει κάτω από τις συνθήκες της Ρώσικης Επανάστασης ακριβώς με τον ίδιο τρόπο που έδρασαν οι Μενσεβίκοι στο ρόλο του “ηγετικού” κόμματος της επανάστασης του Φλεβάρη. Η απουσία οποιουδήποτε σοβαρού κοινωνικού θεμελίου για αστική δημοκρατία πρόδωσε τους ίδιους τους Μενσεβίκους, οι οποίοι πολύ γρήγορα ξεπεράστηκαν από τα γεγονότα και στον όγδοο μήνα της επανάστασης πετάχτηκαν στην άκρη από την ταξική πάλη.

Ο Μπολσεβικισμός, αντίθετα, δεν ήταν καθόλου διαποτισμένος από πίστη στη δύναμη και την ισχύ μιας επαναστατικής αστικής δημοκρατίας στη Ρωσία. Από την αρχή αναγνώρισε την αποφασιστική σημασία της εργατικής τάξης στην επερχόμενη επανάσταση. Αλλά όσον αφορά το πρόγραμμα της ίδιας της επανάστασης, οι Μπολσεβίκοι το περιορίζαν στην αρχή στα συμφέροντα των πολλών εκατομμυρίων των αγροτών, χωρίς και ενάντια στους οποίους το προλεταριάτο δεν θα μπορούσε να ολοκληρώσει την επανάσταση. Γι’ αυτό, αναγνώριζαν προς στιγμήν τον αστικό-δημοκρατικό χαρακτήρα της επανάστασης.

Όσον αφορά την εκτίμηση των εσωτερικών δυνάμεων της Επανάστασης και των προοπτικών της, ο συγγραφέας, εκείνη την περίοδο, δεν ανήκε ούτε στο ένα από τα κύρια ρεύματα του Ρώσικου

* Λέον Τρότσκι, «Αποτελέσματά και Προοπτικές», *Avantgarde Κόκκινη Ορχήστρα Αθήνας για την επανάσταση και το σοσιαλισμό*, <http://avantgarde2009.wordpress.com/2010/01/09/%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%83%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%BF%CF%80%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%83-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%BB-%CF%84%CF%81%CF%8C/#more-601>

Εργατικού κινήματος ούτε στο άλλο. Η άποψη που τότε υποστήριζε μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: η Επανάσταση που ξεκίνησε σαν αστική επανάσταση όσον αφορά τα πρώτα της καθήκοντα, θα προκαλέσει σύντομα ισχυρές ταξικές συγκρούσεις και θα νικήσει οριστικά μόνο μεταβιβάζοντας την εξουσία στη μόνη τάξη που είναι ικανή να σταθεί επικεφαλής των καταπιεζόμενων μαζών, δηλαδή στο προλεταριάτο. Από τη στιγμή που θα βρεθεί στην εξουσία, το προλεταριάτο όχι μόνο δε θα θέλει αλλά και δε θα μπορεί να περιοριστεί σε ένα αστικό δημοκρατικό πρόγραμμα. Θα μπορέσει να ολοκληρώσει την Επανάσταση μόνο αν η Ρώσικη Επανάσταση μετατραπεί σε Επανάσταση του Ευρωπαϊκού προλεταριάτου. Τότε, το αστικοδημοκρατικό πρόγραμμα της Επανάστασης θα ξεπεραστεί, μαζί με τους εθνικούς του περιορισμούς, και η προσωρινή πολιτική κυριαρχία της ρωσικής εργατικής τάξης θα μετατραπεί σε μια παρατεταμένη σοσιαλιστική δικτατορία. Αλλά αν η Ευρώπη παραμείνει αδρανής, η αστική αντεπανάσταση δε θα ανεχτεί την κυβέρνηση των εργαζόμενων μαζών στη Ρωσία και θα ρίξει τη χώρα πίσω -πολύ πιο πίσω από μια δημοκρατία των εργατών και των αγροτών. Γι' αυτό, το προλεταριάτο, από τη στιγμή που θα πάρει την εξουσία, δεν μπορεί να περιοριστεί στα όρια της αστικής δημοκρατίας. Πρέπει να υιοθετήσει τις θέσεις της διαρκούς επανάστασης, δηλαδή, πρέπει να καταστρέψει τις διαχωριστικές γραμμές μεταξύ του μίνιμουμ και του μάζιμουμ προγράμματος της Σοσιαλδημοκρατίας, να προχωρήσει σε πιο ριζοσπαστικές κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και να αναζητήσει άμεση υποστήριξη στην επανάσταση στη Δυτική Ευρώπη. Αυτή η θέση αναπτύχθηκε και συζητήθηκε στο κείμενο που τώρα επανεκδίδεται, και που αρχικά γράφτηκε στα 1904-1906.

Υποστηρίζοντας την άποψη της διαρκούς επανάστασης κατά τη διάρκεια μιας περιόδου 15 χρόνων, ο συγγραφέας, παρ' όλα αυτά, έκανε λάθος στην εκτίμησή του για τα αντιμαχόμενα ρεύματα του σοσιαλδημοκρατικού κινήματος. Επειδή και τα δύο ρεύματα ξεκινούσαν από την άποψη της αστικής επανάστασης, ο συγγραφέας πίστευε ότι οι διαφωνίες που υπήρχαν μεταξύ τους δεν ήταν τόσο βαθιές ώστε να δικαιολογούν μια διάσπαση. Ταυτόχρονα πίστευε ότι τα νέα γεγονότα θα αποδείκνυαν ξεκάθαρα αφενός την αδυναμία και ασημαντότητα των ρώσων αστών δημοκρατών και αφετέρου την αντικειμενική αδυναμία του προλεταριάτου να περιορισθεί σε ένα δημοκρατικό πρόγραμμα. Αυτό, πίστευε, θα αναιρούσε τις διαφωνίες μεταξύ των δύο ρευμάτων.

Έχοντας μείνει έξω και από τα δύο ρεύματα την περίοδο της εξορίας του, ο συγγραφέας δεν κατανόησε πλήρως ότι πίσω από τις διαφωνίες μεταξύ Μπολσεβίκων και Μενσεβίκων, από τη μια πλευρά στρατεύονταν αλύγιστοι επαναστάτες και από την άλλη, στοιχεία που γίνονταν όλο και πιο σπορτουνιστικά και συμβιβαστικά. Όταν το 1917 ξέσπασε η Επανάσταση, το Μπολσεβίκικο κόμμα ήταν μια ισχυρή συγκεντρωτική οργάνωση που συνένωνε τα καλύτερα στοιχεία των πρωτοπόρων εργατών και επαναστατών διανοουμένων και που -μετά από κάποια εσωτερική πάλη- ειλικρινά υιοθέτησαν θέσεις υπέρ της σοσιαλιστικής δικτατορίας της εργατικής τάξης, σε πλήρη αρμονία με τη διεθνή κατάσταση και τις ταξικές σχέσεις στη Ρωσία. Όσον αφορά τους Μενσεβίκους, είχαν ωριμάσει αρκετά ώστε να μπορούν να αναλάβουν τα καθήκοντα, όπως είπα και προηγουμένως, των αστών δημοκρατών.

Με την επανέκδοση αυτού του βιβλίου σήμερα, ο συγγραφέας δεν επιθυμεί μόνο να εξηγήσει τις θεωρητικές αρχές που επέτρεψαν σε αυτόν και άλλους συντρόφους, που ήταν για πολλά χρόνια έξω από το Μπολσεβίκικο κόμμα, να ενώσουν την τύχη τους με την τύχη του κόμματος στις αρχές του 1917 (μια τέτοια προσωπική εξήγηση δεν είναι επαρκής λόγος για την επανέκδοση αυτού του βιβλίου), αλλά επίσης για να θυμίσει την κοινωνικο-ιστορική ανάλυση των κινητήριων δυνάμεων της Ρώσικης Επανάστασης. Απ' αυτήν την ανάλυση προέκυπτε το συμπέρασμα ότι η κατάληψη της εξουσίας από την εργατική τάξη μπορούσε και έπρεπε να είναι το καθήκον της Ρώσικης Επανάστασης, πολύ πριν η δικτατορία του προλεταριάτου γίνει γεγονός. Το γεγονός ότι μας είναι δυνατό να επανεκδώσουμε χωρίς αλλαγές αυτήν την μπροσούρα που γράφτηκε το 1906 και που σχηματοποιήθηκε στις βασικές της γραμμές από το 1904, είναι αρκετή απόδειξη ότι η μαρξιστική θεωρία δεν είναι στο πλευρό των μενσεβίκικων υποκατάστατων των αστών δημοκρατών, αλλά στο πλευρό του κόμματος που πραγματοποιεί τη δικτατορία της εργατικής τάξης.

Η τελική δοκιμασία μιας θεωρίας είναι η εμπειρία. Αναμφισβήτητη απόδειξη ότι εφαρμόσαμε σωστά τη μαρξιστική θεωρία είναι ότι τα γεγονότα στα οποία τώρα συμμετέχουμε, και ακόμη και η μέθοδος της συμμετοχής μας σ' αυτά τα γεγονότα, προβλέφθηκε σε γενικές γραμμές πριν από

περίπου 15 χρόνια.

Σαν παράρτημα ανατυπώνουμε ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε στο Παρίσι στην εφημερίδα Νάσε Σλόβο (Ο Λόγος Μας) στις 17 Οκτωβρίου 1915, με τίτλο: «Η Πάλη για την Εξουσία». Αυτό το άρθρο είχε πολεμικό χαρακτήρα και είχε στόχο να κάνει μια κριτική στο προγραμματικό «Γράμμα» που απευθυνόταν στους «Συντρόφους στη Ρωσία» από τους ηγέτες των Μενσεβίκων. Σ' αυτό το άρθρο καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι η ανάπτυξη της ταξικής πάλης κατά τη διάρκεια των δέκα χρόνων μετά την επανάσταση του 1905 είχε ακόμη περισσότερο υποσκάψει την ελπίδα των μενσεβίκων για αστική δημοκρατία, και ότι κατά συνέπεια, η τύχη της ρωσικής επανάστασης ήταν δεμένη περισσότερο από ποτέ άλλοτε με το ζήτημα της δικτατορίας του προλεταριάτου... Μετά απ' όλη αυτή τη μάχη ιδεών κατά τη διάρκεια των χρόνων που προηγήθηκαν, πρέπει πραγματικά να είναι κανείς ξεροκέφαλος για να μιλάει περί «τυχοδιωκτισμού» της Οκτωβριανής Επανάστασης.

Αναφορικά με τη στάση των Μενσεβίκων σε σχέση με την επανάσταση, δεν μπορεί να μην αναφέρει κανείς τον μενσεβίκικο εκφυλισμό του Κάουτσκυ, που στις «θεωρίες» του Μαρτόφ, του Νταν και του Τσερετέλι βρίσκει τώρα την έκφραση της δικής του θεωρητικής και πολιτικής παρακμής. Μετά τον Οκτώβρη του 1917, ακούσαμε από τον Κάουτσκυ ότι, αν και η κατάκτηση της εξουσίας από την εργατική τάξη θα έπρεπε να θεωρείται ως το ιστορικό καθήκον του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, ωστόσο, επειδή το Ρώσικο Κομμουνιστικό Κόμμα δεν πήρε την εξουσία μέσα από το συγκεκριμένο δρόμο και σύμφωνα με το χρονοδιάγραμμα που είχε καθορίσει ο Κάουτσκυ, η Σοβιετική Δημοκρατία πρέπει να παραδοθεί για διόρθωση στον Κερένσκυ, τον Τσερετέλι και τον Τσερνόφ. Η αντιδραστική-σχολαστική κριτική του Κάουτσκυ καταλαμβάνει εξ απορόπτου ιδιαίτερα τους συντρόφους εκείνους που έζησαν την πρώτη Ρώσικη Επανάσταση με τα μάτια ανοιχτά και διάβασαν τα άρθρα του Κάουτσκυ του 1905-1906. Εκείνη την περίοδο, ο Κάουτσκυ (υπό την ευεργετική επίδραση της Ρόζας Λούξεμπουργκ, βέβαια) κατανοούσε πλήρως και αναγνώριζε ότι η Ρώσικη Επανάσταση δεν μπορούσε να καταλήξει σε μια αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία, αλλά θα οδηγήσει αναπόφευκτα στην προλεταριακή δημοκρατία εξαιτίας του επιπέδου που έχει φτάσει η ταξική πάλη στην ίδια τη χώρα και της συνολικής διεθνούς κατάστασης του καπιταλισμού. Ο Κάουτσκυ τότε ειλικρινά έγραφε για μια εργατική κυβέρνηση με σοσιαλδημοκρατική πλειοψηφία. Δεν είχε καν διανοηθεί να υποτάξει την πραγματική πορεία της ταξικής πάλης στους ευμετάβλητους και επιπόλαιους συνδυασμούς των πολιτικάντηδων της αστικής τάξης.

Εκείνο τον καιρό, ο Κάουτσκυ καταλάβαινε ότι η Επανάσταση θα ξεσήκωνε για πρώτη φορά τα πολλά εκατομμύρια των αγροτών και των μικροαστών των πόλεων και όχι αμέσως όλα μαζί, αλλά σταδιακά, στρώμα στρώμα, έτσι ώστε όταν η πάλη ανάμεσα στο προλεταριάτο και την καπιταλιστική μπουρζουαζία έφτανε στο αποκορύφωμά της, οι πλατιές αγροτικές μάζες θα ήταν ακόμη σ' ένα πολύ πρωτόγονο επίπεδο πολιτικής ανάπτυξης και θα έδιναν την ψήφο τους στα ενδιάμεσα πολιτικά κόμματα που αντανάκλυναν μόνο την καθυστέρηση και τις προκαταλήψεις της αγροτιάς. Ο Κάουτσκυ καταλάβαινε τότε ότι το προλεταριάτο, οδηγούμενο από την ίδια τη λογική της επανάστασης προς την κατάληψη της εξουσίας, δεν θα μπορούσε να αναβάλει αυτήν την πράξη επ' αόριστον, επειδή μ' αυτόν τον τρόπο απλά θα άνοιγε το δρόμο στην αντεπανάσταση. Ο Κάουτσκυ κατανοούσε τότε ότι, αφού έχει καταλάβει την επαναστατική εξουσία, το προλεταριάτο δεν θα μπορούσε να υποτάξει την τύχη της επανάστασης στις ευμετάβλητες διαθέσεις των λιγότερο συνειδητών μαζών, των μαζών που εκείνη τη δεδομένη στιγμή δεν έχουν ακόμη αφυπνιστεί, αλλά αντίθετα, θα μετέτρεπε την πολιτική εξουσία που έχει συγκεντρώσει στα χέρια του σ' έναν ισχυρό μηχανισμό για το διαφωτισμό και την οργάνωση αυτών των ιδίων καθυστερημένων και αμαθών μαζών. Ο Κάουτσκυ καταλάβαινε τότε ότι το να αποκαλεί κανείς τη Ρώσικη Επανάσταση αστική, και κατά συνέπεια να περιορίζει τα καθήκοντά της, σήμαινε ότι δεν καταλαβαίνει τίποτα απ' ότι συμβαίνει στον κόσμο. Μαζί με τους ρώσους και πολωνούς επαναστάτες μαρξιστές, αναγνώριζε σωστά ότι αν το ρώσικο προλεταριάτο καταλάβει την εξουσία πριν το ευρωπαϊκό προλεταριάτο, θα έπρεπε ναχρησιμοποιήσει τη θέση του ως κυρίαρχη τάξη όχι για να παραδώσει στα γρήγορα τα πόστα του στην αστική τάξη, αλλά για να προσφέρει σημαντική βοήθεια στην προλεταριακή επανάσταση στην Ευρώπη και σε όλο τον κόσμο. Αλλά αυτές τις

παγκοσμίου βεληνεκούς προοπτικές, τις διαποτισμένες με το πνεύμα των μαρξιστικών αρχών, δεν τις υποτάσσαμε ούτε ο Κάουτσκι ούτε εμείς στο πως και ποιον θα ψηφίσουν οι αγρότες στις εκλογές για την αποκαλούμενη Συντακτική Συνέλευση το Νοέμβρη και το Δεκέμβρη του 1917.

Τώρα που οι προοπτικές που σκιαγραφήσαμε 15 χρόνια πριν έχουν γίνει πραγματικότητα, ο Κάουτσκι αρνείται να δώσει πιστοποιητικό γέννησης στη Ρωσική Επανάσταση επειδή η γέννησή της δεν καταχωρήθηκε με το δέοντα τρόπο στα πολιτικά γραφεία της αστικής δημοκρατίας. Τι εκπληκτικό γεγονός! Τι απίθανος εκφυλισμός του μαρξισμού! Δικαίως μπορεί να πει κανείς ότι η παρακμή της Δεύτερης Διεθνούς βρήκε με την φιλισταϊκή της απόφαση για τη Ρώσικη Επανάσταση, από έναν από τους μεγαλύτερους θεωρητικούς, μια ακόμη πιο χυδαία έκφραση απ' ότι με την ψήφιση των πολεμικών δαπανών στις 4 Αυγούστου 1914.

Για δεκαετίες ο Κάουτσκι ανέπτυξε και στήριξε τις ιδέες της κοινωνικής επανάστασης. Τώρα που αυτή έγινε πραγματικότητα, ο Κάουτσκι υποχωρεί μπροστά της με τρόπο. Φρικιάζει μπροστά στη ρώσικη σοβιετική εξουσία και παίρνει εχθρική στάση απέναντι στο ισχυρό κίνημα του γερμανικού κομμουνιστικού προλεταριάτου. Ο Κάουτσκι μοιάζει μ' έναν κακόμοιρο γυμνασιάρχη, που για πολλά χρόνια μιλάει στους μαθητές του για την άνοιξη μέσα στους τέσσερις τοίχους μιας μουντής αίθουσας, και όταν τελικά, στο γέρμα της ζωής του, βγαίνει στον καθαρό αέρα, δεν αναγνωρίζει την άνοιξη, γίνεται έξαλλος (αν είναι δυνατόν φυσικά να γίνει αυτός ο γυμνασιάρχης έξαλλος) και προσπαθεί να αποδείξει ότι η άνοιξη δεν είναι άνοιξη τελικά αλλά μια μεγάλη διαταραχή της φύσης, επειδή συμβαίνει ενάντια στους νόμους της φυσικής ιστορίας. Ευτυχώς που οι εργάτες δεν εμπιστεύονται ακόμη και τους πιο έγκυρους σχολαστικούς αλλά εμπιστεύονται τη φωνή της άνοιξης!

Εμείς, οι μαθητές του Μαρξ, μαζί με τους γερμανούς εργάτες υπερασπιζόμαστε την πίστη μας ότι η άνοιξη της επανάστασης έχει φτάσει σύμφωνα με τους νόμους της κοινωνικής φύσης και ταυτόχρονα σύμφωνα με τους νόμους της μαρξιστικής θεωρίας, γιατί ο μαρξισμός δεν είναι ο χάρακας του γυμνασιάρχη που υψώνεται πάνω απ' την ιστορία, αλλά η κοινωνική ανάλυση των τρόπων και των μεθόδων της ιστορικής διαδικασίας, όπως πραγματικά συμβαίνει.

Έχω αφήσει το κείμενο των δύο έργων -του 1906 και του 1915- χωρίς διορθώσεις. Αρχικά σκεφτόμουν να προσθέσω ενημερωτικές σημειώσεις σχετικά με τις τωρινές εξελίξεις. Αλλά ξαναδιαβάζοντας το κείμενο, κατάλαβα ότι έπρεπε να παραιτηθώ απ' αυτό το σκοπό. Αν έμπαινα σε λεπτομέρειες, θα έπρεπε να διπλασιάσω το μέγεθος του βιβλίου, και δεν έχω χρόνο σήμερα για κάτι τέτοιο -και εξάλλου ένα τέτοιο «διόρωφο» βιβλίο δεν θα ήταν καθόλου βολικό για τον αναγνώστη. Και, πάνω απ' όλα, θεωρώ ότι ο ειρμός των ιδεών και οι κύριες επιπτώσεις τους πλησιάζουν πάρα πολύ τις σημερινές συνθήκες, και ο αναγνώστης που θα κάνει τον κόπο να γνωριστεί μ' αυτό το βιβλίο πιο προσεκτικά, θα μπορέσει εύκολα να συμπληρώσει την έκθεση με τα απαραίτητα στοιχεία από την εμπειρία της τωρινής Επανάστασης.

Κρεμλίνο, 12 Μαρτίου 1919

Λέον Τρότσκι

Αποτελέσματα και Προοπτικές

Η Επανάσταση στη Ρωσία κατέλαβε εξ' απροόπτου τους πάντες εκτός από τους Σοσιαλδημοκράτες. Ο μαρξισμός είχε ήδη από καιρό προβλέψει τον αναπόφευκτο χαρακτήρα της Ρώσικης Επανάστασης, που ήταν σίγουρο ότι θα ξεσπάσει ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης ανάμεσα στην καπιταλιστική ανάπτυξη και τις δυνάμεις του απολιθωμένου απολυταρχισμού. Ο μαρξισμός εκτίμησε εκ των προτέρων τον κοινωνικό χαρακτήρα της επερχόμενης επανάστασης. Αποκαλώντας την αστική επανάσταση, ο μαρξισμός κατέδειξε μ' αυτόν τον τρόπο ότι τα άμεσα, αντικειμενικά καθήκοντα της επανάστασης ήταν η δημιουργία « κανονικών συνθηκών ανάπτυξης της αστικής κοινωνίας σαν σύνολο».

Αποδείχτηκε ότι ο μαρξισμός είχε δίκιο και τώρα έχει ξεπεραστεί η ανάγκη για συζήτηση ή απόδειξη. Οι μαρξιστές τώρα βρίσκονται αντιμέτωποι μ' ένα άλλο, αρκετά διαφορετικό καθήκον: να ανακαλύψουν τις «δυνατότητες» ανάπτυξης της επανάστασης μέσω μιας ανάλυσης του εσωτερικού της μηχανισμού. Θα ήταν ηλίθιο λάθος να ταυτίσουμε απλά την επανάστασή μας με τα γεγονότα του 1789-93 ή του 1848. Οι ιστορικές αναλογίες, με τις οποίες ζει και θρέφεται ο

φιλελευθερισμός, δεν μπορούν να υποκαταστήσουν την κοινωνική ανάλυση. Η Ρώσικη Επανάσταση έχει έναν αρκετά ιδιότυπο χαρακτήρα, που είναι το αποτέλεσμα της ιδιόμορφης τάσης ολόκληρης της κοινωνικής και ιστορικής μας ανάπτυξης, και ο οποίος με τη σειρά του ανοίγει μπροστά μας νέες ιστορικές προοπτικές.

1. Οι ιδιομορφίες της ρώσικης ιστορικής ανάπτυξης

Αν συγκρίνουμε την κοινωνική ανάπτυξη στη Ρωσία με την κοινωνική ανάπτυξη στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες -τις οποίες εξετάζουμε όλες μαζί επειδή έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν από τη Ρωσία- μπορούμε να πούμε ότι το βασικό χαρακτηριστικό της ρώσικης κοινωνικής ανάπτυξης είναι ο σχετικός πρωτογονισμός και η αργοπορία της.

Δεν θέλουμε να επιμείνουμε εδώ στις φυσικές αιτίες αυτού του πρωτογονισμού, αλλά σαν γεγονός παραμένει αναμφισβήτητο: η ρωσική κοινωνική ζωή χτίστηκε σε πιο φτωχές και πιο πρωτόγονες οικονομικές βάσεις.

Ο μαρξισμός διδάσκει ότι η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων καθορίζει την κοινωνικο-ιστορική διαδικασία. Η δημιουργία οικονομικών σχηματισμών και τάξεων¹ είναι δυνατή μόνον όταν αυτή η ανάπτυξη έχει φτάσει σ' ένα ορισμένο στάδιο. Η ταξική διαφοροποίηση, που καθορίζεται από την ανάπτυξη του καταμερισμού εργασίας και τη δημιουργία πιο ειδικευμένων κοινωνικών λειτουργιών, προϋποθέτει ότι ένα μέρος του πληθυσμού, που απασχολείται στην άμεση υλική παραγωγή, παράγει υπερπροϊόν, δηλαδή προϊόν μεγαλύτερο απ' αυτό που καταναλώνει: δεν είναι δυνατόν να δημιουργηθούν και να πάρουν μορφή μη-παραγωγικές τάξεις παρά μόνο απαλλοτριώνοντας αυτό το υπερπροϊόν. Επιπλέον, ο καταμερισμός της εργασίας ανάμεσα στις ίδιες τις παραγωγικές τάξεις είναι δυνατός μόνο όταν η γεωργία επιτύχει έναν ορισμένο βαθμό ανάπτυξης, όταν δηλαδή μπορεί να εξασφαλίσει την παροχή προϊόντων στον μη-αγροτικό πληθυσμό. Αυτές οι θεμελιακές αρχές της κοινωνικής ανάπτυξης διατυπώθηκαν ξεκάθαρα ήδη από τον Άνταμ Σμιθ.

Έτσι, αν και η περίοδος Νοβγκορόντ της ιστορίας μας συμπίπτει με την έναρξη του ευρωπαϊκού Μεσαίωνα, ο αργός ρυθμός της οικονομικής ανάπτυξης, που είχε να κάνει με δυσμενείς φυσικο-ιστορικές συνθήκες (λιγότερο ευνοϊκή γεωγραφική θέση, αραιός πληθυσμός), ήταν σίγουρο ότι θα καθυστερούσε τη διαδικασία ταξικής διαφοροποίησης και θα της έδινε έναν πιο πρωτόγονο χαρακτήρα.

Είναι δύσκολο να πούμε τι μορφή θα είχε πάρει η ρώσικη κοινωνική ανάπτυξη αν είχε παραμείνει απομονωμένη και κάτω από την επίδραση μόνο των εσωτερικών τάσεων. Αρκεί να πούμε ότι αυτό δεν συνέβη. Η ρώσικη κοινωνική ζωή, χτισμένη πάνω σε συγκεκριμένα εσωτερικά οικονομικά θεμέλια, ήταν ταυτόχρονα κάτω από την επιρροή, ακόμη και την πίεση, του εξωτερικού κοινωνικο-ιστορικού περιβάλλοντος.

Όταν αυτή η κοινωνική και κρατική οργάνωση, ήρθε σε σύγκρουση, καθώς σχηματιζόταν, με άλλους γειτονικούς οργανισμούς, ο σχετικός πρωτογονισμός της και η συγκριτικά μεγάλη ανάπτυξη των άλλων έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία που ακολούθησε.

Το ρωσικό κράτος, που μεγάλωσε σε μια πρωτόγονη οικονομική βάση, σύνναψε σχέσεις και ήρθε σε σύγκρουση με κράτη που είχαν χτιστεί σε υψηλότερα και πιο σταθερά θεμέλια. Έτσι παρουσιάστηκαν δύο πιθανότητες: ή το ρωσικό κράτος θα υπέκυπτε στην πάλη εναντίον τους, όπως η Χρυσή Ορδή υπέκυψε στον αγώνα εναντίον του Μοσχοβίτικου κράτους, ή θα τις ξεπερνούσε με την ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων και θα απορροφούσε πολύ περισσότερες ζωτικές δυνάμεις απ' ότι εάν έμενε απομονωμένο. Η οικονομία της Ρωσίας ωστόσο ήταν αρκετά αναπτυγμένη ώστε να αποτρέψει την πρώτη πιθανότητα. Το κράτος δεν κατέρρευσε, αλλά άρχισε να αναπτύσσεται κάτω από την τρομερή πίεση των οικονομικών δυνάμεων.

Έτσι, το σημαντικότερο δεν ήταν ότι η Ρωσία περιστοιχιζόταν από εχθρούς από όλες τις

¹ Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί έναν όρο που στα αγγλικά μεταφράζεται ως «estate» και στα γαλλικά «etat» και αναφέρεται σε ένα κοινωνικό στρώμα της προ-καπιταλιστικής κοινωνίας, το οποίο κατείχε καθορισμένα δικαιώματα και καθήκοντα. Στην προεπαναστατική Γαλλία, για παράδειγμα, η αριστοκρατία αποτελούσε την «πρώτη τάξη», η εκκλησία τη «δεύτερη τάξη», ενώ η «τρίτη τάξη» περιλάμβανε όλους εκείνους που δεν κατείχαν τα προνόμια των ευγενών ή της εκκλησίας, δηλαδή αστούς, καταστηματάρχες, δικηγόρους, επιστήμονες, αγρότες κτλ. Στα ελληνικά δεν έχει υπάρξει μέχρι τώρα ξεχωριστή απόδοση του όρου και γι' αυτό θα χρησιμοποιείται ο όρος «τάξη» αντ' αυτού. Ο Τρότσκι χρησιμοποιεί την έννοια αυτή συστηματικά σε όλο το πρώτο κεφάλαιο. (Σ.τ.Μ)

πλευρές. Αυτό από μόνο του δεν εξηγεί την κατάσταση. Το ίδιο θα μπορούσε να ισχύει για κάθε ευρωπαϊκή χώρα, εκτός ίσως από την Αγγλία. Στην αμοιβαία πάλη τους για επιβίωση, αυτά τα κράτη στηρίζονταν σε παρόμοιες, πάνω κάτω, οικονομικές βάσεις και κατά συνέπεια, η ανάπτυξη των κρατικών οργανώσεών τους δεν δεχόταν τόσο ισχυρές εξωτερικές πιέσεις.

Η πάλη ενάντια στους Τάταρους της Κριμαίας και του Νογκάι χρειάστηκε τρομερή προσπάθεια. Αλλά αυτή δεν ήταν φυσικά μεγαλύτερη από την προσπάθεια που χρειάστηκε ο εκατονταετής πόλεμος ανάμεσα στη Γαλλία και την Αγγλία. Δεν ήταν όμως οι Τάταροι που ανάγκασαν την Παλιά Ρωσία να εισάγει πυροβόλα όπλα και να δημιουργήσει τα μόνιμα συντάγματα των Στρέλτσι. Δεν ήταν οι Τάταροι που αργότερα την υποχρέωσαν να δημιουργήσει ιπποτικό ιππικό και πεζικό αλλά η πίεση της Λιθουανίας, της Πολωνίας και της Σουηδίας. Σαν αποτέλεσμα αυτής της πίεσης από την Δυτική Ευρώπη, το κράτος καταβρόχθιζε ένα εξαιρετικά μεγάλο μέρος του υπερπροϊόντος, δηλαδή ζούσε σε βάρος των προνομιούχων τάξεων που σχηματίζονταν, κι έτσι καθυστέρουσε την ήδη αργή ανάπτυξή τους. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Το κράτος άρπαζε το «αναγκαίο προϊόν» του αγρότη, του στερούσε τα μέσα για να ζήσει, τον ανάγκαζε να φύγει από τη γη του πριν προλάβει καλά καλά να εγκατασταθεί -και έτσι καθυστέρουσε την αύξηση του πληθυσμού και την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Έτσι, στο βαθμό που το κράτος καταβρόχθιζε ένα δυσανάλογα μεγάλο μέρος του υπερπροϊόντος, καθυστέρουσε την ήδη αργή διαφοροποίηση ανάμεσα στις τάξεις. Στο βαθμό που άρπαζε ένα μεγάλο μέρος του αναγκαίου προϊόντος, κατέστρεφε ακόμη και την πρωτόγονη παραγωγική βάση πάνω στην οποία στηριζόταν.

Αλλά για να υπάρξει, για να λειτουργήσει και πάνω απ' όλα για να απαλλοτριώσει το κοινωνικό προϊόν που απαιτούσε, το Κράτος χρειαζόταν μια ιεραρχική οργάνωση των τάξεων. Γι' αυτό, την ίδια ώρα που υπέσκαπτε τα οικονομικά θεμέλια της ανάπτυξής του, ταυτόχρονα προσπαθούσε να αναγκάσει αυτά τα θεμέλια να αναπτυχθούν με κυβερνητικά μέτρα και -όπως κάθε άλλο κράτος- προσπαθούσε να στρέψει αυτήν την ανάπτυξη των τάξεων προς όφελός του. Ο Μιλιούκοφ, ο ιστορικός της ρώσικης κουλτούρας, βλέπει σ' αυτό μια άμεση αντίθεση με την ιστορία της Δυτικής Ευρώπης. Αλλά η αντίθεση δεν βρίσκεται εδώ.

Οι μοναρχίες του Μεσαίωνα, που μετατράπηκαν σε γραφειοκρατικές απολυταρχίες, αποτελούσαν μια μορφή κράτους που εξυπηρετούσε συγκεκριμένα κοινωνικά συμφέροντα και σχέσεις. Αλλά αυτό το ίδιο το κράτος, από τη στιγμή που δημιουργήθηκε, απέκτησε τα δικά του συμφέροντα (δυναστικά, της Αυλής, γραφειοκρατικά...) που ήρθαν σε σύγκρουση όχι μόνο με τα συμφέροντα των κατώτερων αλλά και με τα συμφέροντα των ανώτερων τάξεων. Οι κυρίαρχες τάξεις, που αποτελούσαν τον αναγκαίο «ενδιάμεσο τοίχο» ανάμεσα στις μάζες και την κρατική οργάνωση, εξασκούσαν πίεση στο κράτος και προσπαθούσαν να το κάνουν υπηρέτη των συμφερόντων τους. Αλλά και η κρατική εξουσία, σαν ανεξάρτητη δύναμη, έβλεπε κι αυτή από τη δική της σκοπιά τα συμφέροντα των κυριάρχων τάξεων. Ανέπτυσσε αντίσταση στις φιλοδοξίες τους και προσπαθούσε να τις καθυποτάξει. Η πραγματική ιστορία των σχέσεων ανάμεσα στο κράτος και τις τάξεις προχωρούσε με ζιγκ-ζαγκ, που καθορίζονταν κάθε φορά από το συσχετισμό των δυνάμεων.

Μια παρόμοια στα βασικά σημεία διαδικασία πραγματοποιήθηκε και στη Ρωσία. Το κράτος προσπαθούσε να χρησιμοποιήσει τις αναπτυσσόμενες οικονομικά ομάδες για να τις καθυποτάξει στα δικά του οικονομικά και στρατιωτικά συμφέροντα. Οι κυρίαρχες οικονομικά ομάδες προσπαθούσαν να χρησιμοποιήσουν το κράτος για να ενισχύσουν τα κέρδη τους με τη μορφή ταξικών [estate] προνομίων. Σ' αυτό το παιχνίδι των κοινωνικών δυνάμεων, το αποτέλεσμα ήταν πολύ περισσότερο προς όφελος της κρατικής εξουσίας από ότι στην περίπτωση της Δυτικής Ευρώπης. Η ανταλλαγή εξυπηρετήσεων ανάμεσα στην κρατική εξουσία και τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα -σε βάρος των εργαζόμενων μαζών- που φαίνονται καθαρά στην απονομή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, βαρών και προνομίων, ήταν λιγότερο πλεονεκτική για τους ευγενείς και τον κλήρο στη Ρωσία απ' ότι στις μεσαιωνικές μοναρχίες της Δυτικής Ευρώπης. Αυτό είναι πέρα από κάθε αμφιβολία. Παρ' όλα αυτά, θα ήταν υπερβολικό να πούμε ότι, ενώ στη Δύση οι τάξεις δημιούργησαν το κράτος, στη Ρωσία η κρατική εξουσία δημιούργησε τις τάξεις για τα συμφέροντά της (όπως λέει ο Μιλιούκοφ).

Οι τάξεις δεν μπορούν να δημιουργηθούν από το κράτος με νόμο. Πριν η μια ή η άλλη κοινωνική ομάδα πάρει μορφή σαν προνομιούχα τάξη με τη βοήθεια της κρατικής εξουσίας, πρέπει να έχει αναπτυχθεί οικονομικά με όλα τα κοινωνικά της πλεονεκτήματα. Οι τάξεις δεν μπορούν να κατασκευαστούν σύμφωνα με μια προκαθορισμένη κλίμακα ιεραρχίας ή με τον κώδικα τιμής της Λεγεώνας των Ξένων. Η κρατική εξουσία μπορεί μόνο να βοηθήσει με όλους τους πόρους τη στοιχειακή οικονομική διαδικασία που φέρνει στο προσκήνιο ανώτερους οικονομικούς σχηματισμούς. Όπως δείξαμε προηγουμένως, το ρώσικο κράτος καταβρόχθιζε ένα μεγάλο μέρος των δυνάμεων του έθνους, παρεμποδίζοντας έτσι τη διαδικασία κοινωνικής μορφοποίησης, αλλά χρειαζόταν αυτή τη διαδικασία για τους δικούς του σκοπούς. Είναι φυσικό λοιπόν ότι κάτω από την επιρροή και την πίεση του πιο διαφοροποιημένου δυτικού περιβάλλοντος, μια πίεση που μεταφερόταν μέσω της στρατιωτικής-κρατικής οργάνωσης, το κράτος με τη σειρά του προσπαθούσε να εξαναγκάσει την ανάπτυξη κοινωνικής διαφοροποίησης πάνω σε πρωτόγονα οικονομικά θεμέλια. Επιπλέον, η ίδια η ανάγκη εξαναγκασμού, που προερχόταν από την αδυναμία του κοινωνικο-οικονομικού σχηματισμού, σήμαινε ότι το κράτος θα χρησιμοποιούσε τη μεγάλη του δύναμη για να κατευθύνει ως κηδεμόνας την πορεία της ανάπτυξης των ανώτερων τάξεων σύμφωνα με τη διακριτική του ευχέρεια. Αλλά στην πορεία αυτή, το ίδιο το κράτος παρεμποδιζόταν από την αδυναμία του και τον πρωτόγονο χαρακτήρα της ίδιας του της οργάνωσης, που οφειλόταν, όπως είδαμε, στον πρωτογονισμό της κοινωνικής δομής.

Έτσι, το ρώσικο κράτος, που οικοδομήθηκε στη βάση των ρωσικών οικονομικών συνθηκών, σπρωχνόταν προς τα μπρος από τη φιλική, και ακόμη περισσότερο από την εχθρική πίεση των γειτονικών κρατών, που είχαν αναπτυχθεί σε μια υψηλότερη οικονομική βάση. Από ένα σημείο και πέρα -ιδιαίτερα από τα τέλη του 17ου αιώνα- το κράτος προσπάθησε με όλη του τη δύναμη να επιταχύνει τη φυσική οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Νέοι κλάδοι χειροτεχνίας, μηχανήματα, εργοστάσια, μεγάλη βιομηχανία, κεφάλαιο εμφυτεύτηκαν τεχνητά, θα μπορούσαμε να πούμε, στη φυσική οικονομική πορεία. Ο καπιταλισμός έμοιαζε να είναι απότοκο του κράτους.

Απ' αυτή τη σκοπιά, θα μπορούσε να πει κανείς ότι όλη η ρώσικη επιστήμη είναι το τεχνητό προϊόν της κυβερνητικής προσπάθειας, μια τεχνητή εμφύτευση στο φυσικό ρου της εθνικής άγνοιας¹.

Η ρώσικη σκέψη, όπως και η ρώσικη οικονομία, αναπτύχθηκε κάτω από την άμεση πίεση της υψηλότερης σκέψης και των πιο αναπτυγμένων οικονομιών της Δύσης. Λόγω του «φυσικού» χαρακτήρα των οικονομικών συνθηκών, δηλαδή της μικρής ανάπτυξης του εξωτερικού εμπορίου, οι σχέσεις με τις άλλες χώρες περνούσαν κυρίως μέσα από το κράτος, και κατά συνέπεια, η επιρροή απ' αυτές τις χώρες πρώτα εκφράστηκε με την άγρια πάλη για την επιβίωση του κράτους και μετά με τον άμεσο οικονομικό ανταγωνισμό. Η δυτική οικονομολογία επηρέασε τη ρώσικη οικονομολογία μέσω του κράτους. Για να μπορέσει να επιβιώσει εν μέσω καλύτερα εξοπλισμένων εχθρικών χωρών, η Ρωσία αναγκάστηκε να στήσει εργοστάσια, να οργανώσει σχολές ναυπηγικής, να εκδώσει βιβλία για τα οχυρωματικά έργα κτλ. Αλλά αν η γενική πορεία της εσωτερικής οικονομίας αυτής της τεράστιας χώρας δεν πήγαινε προς την ίδια κατεύθυνση, αν η ίδια η ανάπτυξη των οικονομικών συνθηκών δεν είχε δημιουργήσει τη ζήτηση για γενική και εφαρμοσμένη επιστήμη, όλες οι προσπάθειες του κράτους θα απέβαιναν άκαρπες. Η εθνική οικονομία, που αναπτυσσόταν μ' ένα φυσικό τρόπο από φυσική οικονομία σε χρηματική-εμπορευματική οικονομία, ανταποκρινόταν μόνο σ' εκείνα τα μέτρα της κυβέρνησης που αντιστοιχούσαν στην ανάπτυξή της και μόνο στο βαθμό που πραγματικά της αντιστοιχούσαν. Η ιστορία της ρώσικης βιομηχανίας, του ρωσικού νομισματικού και πιστωτικού συστήματος είναι η καλύτερη απόδειξη γι' αυτό.

«Η πλειοψηφία των κλάδων της βιομηχανίας (μέταλλο, ζάχαρη, πετρελαιοειδή, απόσταξη, ακόμη και η υφαντουργία)», γράφει ο καθηγητής Μεντελέγιεφ, «ξεκίνησαν υπό την άμεση επιρροή κυβερνητικών μέτρων, μερικές φορές ακόμη και με τη βοήθεια μεγάλων κυβερνητικών

¹ Αρκεί να θυμηθούμε τα τότε χαρακτηριστικά των σχέσεων ανάμεσα στο κράτος και το σχολείο για να καταλάβουμε ότι αυτό ήταν τουλάχιστον εξίσου «τεχνητό» προϊόν του κράτους όσο και το εργοστάσιο. Οι εκπαιδευτικές προσπάθειες του κράτους δείχνουν αυτόν τον «τεχνητό» χαρακτήρα. Τους μαθητές που έκαναν σκασιαρχείο τους αλυσόδεσαν. Όλο το σχολείο ήταν αλυσόδεμένο. Η μαθητεία ήταν μια μορφή υπηρεσίας. Οι μαθητές έπαιρναν μισθούς κτλ. κτλ. (Λ.Τ.)

επιδοτήσεων, αλλά κυρίως επειδή η κυβέρνηση πάντα συνειδητά ακολουθούσε την πολιτική του Προστατευτισμού. Στην εποχή του Αλέξανδρου, η κυβέρνηση πραγματικά ενέγραψε αυτήν την πολιτική στη σημαία της... Οι υψηλότεροι κυβερνητικοί κύκλοι, αποδεχόμενοι πλήρως τις αρχές του Προστατευτισμού σε σχέση με τη Ρωσία, απέδειξαν ότι είναι πιο προχωρημένοι από τις μορφωμένες μας τάξεις σαν σύνολο» (Ντ, Μεντελέγιεφ, Προς μία Κατανόηση της Ρωσίας, Αγ. Πετρούπολη, 1906, σελ. 84).

Ο πολύξερρος υπερασπιστής του βιομηχανικού Προστατευτισμού ξεχνάει να προσθέσει ότι η πολιτική της κυβέρνησης υπαγορεύτηκε όχι από καμία έγνοια να αναπτυχθούν οι βιομηχανικές δυνάμεις, αλλά κυρίως για δημοσιονομικούς και εν μέρει στρατιωτικούς-τεχνικούς λόγους. Γι' αυτό, η πολιτική του Προστατευτισμού ήταν συχνά αντίθετη όχι μόνο με τα βασικά συμφέροντα της βιομηχανικής ανάπτυξης, αλλά ακόμη και με τα ατομικά συμφέροντα διαφόρων ομάδων επιχειρηματιών. Έτσι, οι ιδιοκτήτες βαμβακουργιών ανοιχτά δήλωναν ότι «οι υψηλοί δασμοί στο βαμβάκι διατηρούνται όχι με σκοπό να ενθαρρύνουν την καλλιέργεια βαμβακιού, αλλά αποκλειστικά για το δημοσιονομικό συμφέρον». Όπως και με τη «δημιουργία» τάξεων η κυβέρνηση επιδίωκε να εξυπηρετήσει πάνω απ' όλα τους στόχους του κράτους, έτσι και με την «εμφύτευση» της βιομηχανίας, το ενδιαφέρον της είχε να κάνει με τις απαιτήσεις του κρατικού θησαυροφυλακίου. Δεν υπάρχει αμφιβολία, ωστόσο ότι η απολυταρχία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εμφύτευση του εργοστασιακού συστήματος παραγωγής στο ρώσικο έδαφος.

Τη στιγμή που η αναπτυσσόμενη αστική κοινωνία άρχισε να αισθάνεται την ανάγκη για τους πολιτικούς θεσμούς της Δύσης, η απολυταρχία απέδειξε ότι ήταν οπλισμένη μ' όλη την υλική ισχύ των ευρωπαϊκών κρατών. Στηριζόταν σε μια συγκεντροποιημένη γραφειοκρατική μηχανή, η οποία ήταν εντελώς άχρηστη για να εγκαθιδρύσει νέες σχέσεις, αλλά ήταν πολύ ενεργητική για συστηματική καταστολή. Οι πελώριες αποστάσεις της χώρας είχαν ξεπεραστεί από τον τηλεγράφο, που δίνει αυτοπεποίθηση στις πράξεις της διοίκησης και σχετική ομοιομορφία και ταχύτητα στις διαδικασίες της (στο ζήτημα της καταστολής). Οι σιδηρόδρομοι μπορούσαν να μεταφέρουν στρατιωτικές δυνάμεις ταχύτατα από το ένα άκρο της χώρας στο άλλο. Οι προεπαναστατικές κυβερνήσεις της Ευρώπης δεν ήξεραν σχεδόν τίποτα για σιδηρόδρομους και τηλεγράφους. Ο στρατός στη διάθεση του απολυταρχισμού ήταν κολοσσιαίος -και έστω κι αν αποδείχτηκε άχρηστος για τις σοβαρές αναμετρήσεις του Ιαπωνικού Πολέμου- ήταν παρ' όλα αυτά αρκετά καλός για την εσωτερική κυριαρχία. Όχι μόνο η κυβέρνηση της Γαλλίας πριν τη μεγάλη Επανάσταση, αλλά ακόμη και η κυβέρνηση του 1848 δεν ήξερε τίποτα παρόμοιο με το ρωσικό στρατό του σήμερα.

Με την εντατική εκμετάλλευση της χώρας μέσω του δημοσιονομικού και στρατιωτικού μηχανισμού, η κυβέρνηση έφτασε τον ετήσιο προϋπολογισμό της στο τεράστιο ποσό των 2 δις ρουβλίων. Με την υποστήριξη του στρατού και του προϋπολογισμού της, η απολυταρχική κυβέρνηση μετέτρεψε το ευρωπαϊκό χρηματιστήριο σε θυσαυροφυλάκιό της, και ο ρώσος φορολογούμενος έγινε έτσι ένας ανήμπορος υποτελής αυτού του χρηματιστηρίου.

Έτσι, στη δεκαετία του ογδόντα και του ενενήντα του 19ου αιώνα, η ρωσική κυβέρνηση αντιμετώπιζε τον κόσμο σαν μια κολοσσιαία στρατιωτική-γραφειοκρατική και δημοσιονομική-χρηματιστηριακή οργάνωση ακατανίκητης δύναμης.

Η οικονομική και στρατιωτική δύναμη της απόλυτης μοναρχίας υπερνίκησε και τύφλωσε όχι μόνο την ευρωπαϊκή αστική τάξη αλλά και το ρώσικο φιλελευθερισμό, που έχασε κάθε πίστη στη δυνατότητα να τακτοποιήσει τους λογαριασμούς του με τον απολυταρχισμό με μια ανοιχτή αναμέτρηση δυνάμεων. Η στρατιωτική και οικονομική ισχύς του απολυταρχισμού φαινόταν να αποκλείει κάθε πιθανότητα για μια ρώσικη επανάσταση.

Αλλά στην πραγματικότητα αποδείχτηκε ακριβώς το αντίθετο.

Όσο πιο συγκεντροποιημένη είναι μια κυβέρνηση και όσο πιο ανεξάρτητη είναι από την κοινωνία, τόσο πιο γρήγορα γίνεται ένας απολυταρχικός οργανισμός που στέκεται πάνω από την κοινωνία. Όσο πιο μεγάλες στρατιωτικές και οικονομικές δυνάμεις έχει ένας τέτοιος οργανισμός, τόσο πιο πολύ και με μεγαλύτερη επιτυχία μπορεί να συνεχίσει τον αγώνα του για επιβίωση. Το συγκεντροποιημένο κράτος με τον προϋπολογισμό των 2 δις, το χρέος των 8 δις και το στρατό των πολλών εκατομμυρίων αντρών υπό τα όπλα, θα μπορούσε να επιβιώνει για πολύ καιρό αφού είχε

σταματήσει να ικανοποιεί ακόμη και την παραμικρή ανάγκη κοινωνικής ανάπτυξης -όχι μόνο τις ανάγκες της εσωτερικής διοίκησης αλλά ακόμη και τις ανάγκες της στρατιωτικής ασφάλειας, για την εξασφάλιση της οποίας σχηματίστηκε αρχικά.

Όσο πιο πολύ τραβά μια τέτοια κατάσταση, τόσο μεγαλώνει η αντίφαση ανάμεσα στις ανάγκες της οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης και την πολιτική της κυβέρνησης, που έχει αναπτύξει την ισχυρή αδράνεια όλων αυτών των δισεκατομμυρίων. Μετά την εποχή των «μεγάλων μεταρρυθμίσεων-μπαλωμάτων» -που όχι μόνο δεν εξάλειψαν τις αντιφάσεις, αλλά αντίθετα για πρώτη φορά τις αποκάλυψαν ζωηρά- έγινε ακόμη πιο δύσκολο, και ψυχολογικά αδύνατο, να πάρει η κυβέρνηση εθελοντικά το δρόμο του κοινοβουλευτισμού. Η μόνη διέξοδος απ' αυτές τις αντιφάσεις ήταν η συσσώρευση αρκετού ατμού στη μηχανή της απολυταρχίας μέχρι να τη διαλύσει.

Έτσι, η διοικητική, στρατιωτική και οικονομική δύναμη του απολυταρχισμού, χάρη στην οποία μπόρεσε να επιβιώσει παρά την κοινωνική ανάπτυξη, όχι μόνο δεν απέκλειε τη δυνατότητα επανάστασης, όπως νόμιζαν οι φιλελεύθεροι, αλλά αντίθετα έκανε την επανάσταση τη μόνη διέξοδο. Επιπλέον αυτή η επανάσταση είχε εκ των προτέρων εγγυημένο ένα τόσο πιο ριζοσπαστικό χαρακτήρα όσο η μεγάλη δύναμη του απολυταρχισμού έσκαβε μια άβυσσο ανάμεσα στον εαυτό της και το έθνος. Ο ρωσικός μαρξισμός μπορεί δίκαια να υπερηφανεύεται ότι μόνον αυτός εξήγησε την κατεύθυνση αυτής της ανάπτυξης και προέβλεψε τις γενικές της μορφές¹ ενώ οι φιλελεύθεροι τρέφονταν με τον πιο ουτοπικό «πρακτικισμό» και οι επαναστάτες ναρόντικοι ζούσαν με φαντασμαγορίες και με την πίστη στα θαύματα.

Όλη η προηγούμενη κοινωνική ανάπτυξη έκανε την επανάσταση αναπόφευκτη. Αλλά τότε ποιες ήταν οι δυνάμεις της επανάστασης;

2. Πόλεις και Κεφάλαιο

Η Ρωσία των πόλεων είναι προϊόν της πολύ πρόσφατης ιστορίας -για την ακρίβεια των τελευταίων δεκαετιών. Στο τέλος της βασιλείας του Πέτρου του Α', στο πρώτο τέταρτο του 18ου αιώνα, ο πληθυσμός των πόλεων ήταν κάτι παραπάνω από 328.000, δηλ. 3% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Στο τέλος του ίδιου αιώνα ήταν 1.301.000, περίπου 4,1% του συνολικού πληθυσμού. Στα 1812 ο αστικός πληθυσμός είχε αυξηθεί στα 1.653.000, το οποίο ισοδυναμούσε με το 4,4% του συνόλου. Στα μέσα του 19ου αιώνα δεν ήταν ακόμα πάνω από 3.482.000 -7,8% του συνόλου. Τέλος σύμφωνα με την τελευταία καταγραφή (1897) ο πληθυσμός των πόλεων ήταν 16.289.000, δηλ. περίπου 13% του συνολικού πληθυσμού².

Αν θεωρήσουμε την πόλη σαν ένα κοινωνικό-οικονομικό σχηματισμό και όχι απλά σαν μια διοικητική μονάδα πρέπει να παραδεχτούμε ότι τα παραπάνω στοιχεία δε δίνουν μια πραγματική εικόνα της αστικής ανάπτυξης: η ιστορία του ρωσικού κράτους μας δίνει πολλές περιπτώσεις, όπου καταστατικοί χάρτες δίνονταν ή ανακαλούνταν από πόλεις για λόγους καθόλου επιστημονικούς. Επίσης αυτά τα στοιχεία δείχνουν καθαρά τη μικρή σημασία των πόλεων στη Ρωσία πριν τη Μεταρρύθμιση και τη ραγδαία ανάπτυξή τους κατά την τελευταία δεκαετία. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Μιχαϊλόβσκι, η αύξηση του αστικού πληθυσμού μεταξύ του 1885 και του 1887 ήταν ίση με 33,8%, δηλαδή υπερδιπλάσια σε σχέση με τη συνολική αύξηση του πληθυσμού της Ρωσίας (15,25%), και περίπου τριπλάσια σε σχέση με την αύξηση του αγροτικού πληθυσμού (12,7%). Αν προσθέσουμε σε αυτά τα νούμερα τα βιομηχανικά χωριά, μεγάλα και μικρά, η ραγδαία αύξηση του αστικού (με την έννοια του όχι αγροτικού) πληθυσμού παρουσιάζεται ακόμα πιο καθαρά.

Αλλά οι σύγχρονες ρώσικες πόλεις διαφέρουν από τις παλαιότερες όχι μόνο στον αριθμό των

1 Ακόμη και ένας αντιδραστικός γραφειοκράτης όπως ο καθηγητής Μεντελέγιεφ δεν μπορεί παρά να το παραδεχτεί. Μιλώντας για την ανάπτυξη της βιομηχανίας, παρατηρεί: «Οι σοσιαλιστές αντιλήφθηκαν κάτι εδώ, και εν μέρει το κατανόησαν, αλλά πήγε χαμένο γιατί ακολούθησαν το Λατινισμό [!] τους, συνέστησαν τη χρήση βίας, ενθάρρυναν τα βάρβαρα ένστικτα του πλήθους και θέλησαν επαναστάσεις και εξουσία». (Προς μία Κατανόηση της Ρωσίας, σελ. 120). (Σ.Α.Μ.)

2 Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από τις Πραγματείες του Μιλιούκοβ. Ο αστικός πληθυσμός όλης της Ρωσίας, συμπεριλαμβανομένης της Σιβηρίας και της Φινλανδίας, σύμφωνα με την καταγραφή του 1897 ήταν 17.122.000, ή 13.25% του συνόλου (Μεντελέγιεφ, Προς μία κατανόηση της Ρωσίας, Αγ. Πετρούπολη, 1906, 2ος τομ., πίνακας στη σελ. 90). (Σ.Α.Μ.)

κατοίκων τους αλλά και στην κοινωνική τους μορφή: είναι κέντρα εμπορικής και βιομηχανικής ζωής. Η πλειονηφία των παλιών μας πόλεων δεν έπαιζε σχεδόν κανένα οικονομικό ρόλο. Ήταν στρατιωτικά και διοικητικά κέντρα ή φρούρια, οι κάτοικοί τους απασχολούνταν με τη μια ή την άλλη κρατική υπηρεσία και ζούσαν με έξοδα του θησαυροφυλακίου, και γενικά η πόλη ήταν διοικητικό, στρατιωτικό και φοροεισπραχτικό κέντρο.

Όταν εγκαταστάθηκαν στην περιφέρεια ή στα περίχωρα της πόλης για προστασία από τους εχθρούς, πληθυσμοί που δεν ασχολούνταν με τέτοιες υπηρεσίες, η εγκατάστασή τους δεν επηρέασε διόλου τις αγροτικές τους ασχολίες. Ακόμα και η Μόσχα, η μεγαλύτερη πόλη στην παλιά Ρωσία, ήταν σύμφωνα με τον Μ. Μιλιούκοβ απλά «ένα βασιλικό τσιφλίκι, όπου ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού συνδεόταν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο με την αυλή ως μέλη της ακολουθίας, φύλακες ή υπηρέτες. Από 16.000 οικογένειες, σύμφωνα με την απογραφή του 1701, όχι περισσότερες από 7.000, δηλ. 44% ήταν άποικοι και τεχνίτες, και ακόμη κι αυτοί ζούσαν στις παρυφές του κράτους και δούλευαν για το παλάτι. Οι υπόλοιπες 9.000 ανήκαν στον κλήρο (1.500) και στην κυβερνώσα τάξη». Γι' αυτό οι ρωσικές πόλεις, όπως γενικά οι πόλεις υπό τα καθεστώτα του Ασιατικού δεσποτισμού, και σε αντίθεση με τις πόλεις των τεχνών και του εμπορίου του ευρωπαϊκού Μεσαίωνα, έπαιζαν μόνο το ρόλο των καταναλωτών. Στην ίδια περίοδο οι πόλεις της Δύσης, άλλες με λιγότερη και άλλες με περισσότερη επιτυχία, καθιέρωναν την αρχή ότι οι τεχνίτες δεν είχαν δικαίωμα να ζουν στα χωριά, αλλά οι ρωσικές πόλεις ποτέ δεν πάλεψαν για τέτοιους στόχους. Πού ήταν τότε οι μανιφακτούρες και η χειροτεχνία; Στην εξοχή, προσκολλημένες στη γεωργία.

Το χαμηλό οικονομικό επίπεδο, μαζί με τη σφοδρή αφαίμαξη από το κράτος, δεν επέτρεπαν καμιά συσσώρευση πλούτου ή κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας. Το μικρότερο φθινόπωρο σε σύγκριση με τη Δύση, επέτρεπε μια μεγαλύτερη χειμερινή ανάπαυση. Εξαιτίας αυτών των παραγόντων, η μανιφακτούρα ποτέ δε διαχωρίστηκε από τη γεωργία και δεν συγκεντρώθηκε στις πόλεις, αλλά παρέμεινε στην εξοχή σαν μια απασχόληση επιβιοητική στη γεωργία. Όταν, στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, η καπιταλιστική βιομηχανία άρχισε να αναπτύσσεται ευρέως, δεν αντιμετώπισε τη χειροτεχνία των πόλεων αλλά στην ουσία μόνο χειροτεχνίες του χωριού. «Για το 1,5 εκατομμύριο εργοστασιακούς εργάτες το πολύ, που είναι στη Ρωσία», γράφει ο Μιλιούκοβ, «υπάρχουν ακόμη όχι λιγότεροι από 4 εκατομμύρια χωρικοί που απασχολούνται σε οικογενειακές μανιφακτούρες στα ίδια τους τα χωριά, οι οποίοι συγχρόνως, συνεχίζουν τις αγροτικές τους ασχολίες. Αυτή είναι η ιδιαίτερη τάξη από την οποία ... ξεπήδησαν τα ευρωπαϊκά εργοστάσια, αλλά που δε συνέβαλε στον ελάχιστο βαθμό ... στην εγκατάσταση ρώσικων εργοστασίων». Φυσικά η παραπέρα ανάπτυξη του πληθυσμού και της παραγωγικότητάς του δημιούργησε μια βάση για τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας. Αυτό ίσχυε επίσης και για τους τεχνίτες των πόλεων. Σαν αποτέλεσμα, όμως, της οικονομικής πίεσης από τις αναπτυγμένες χώρες, αυτή η βάση καταλήφθηκε από τη μεγάλη καπιταλιστική βιομηχανία κι έτσι οι χειροτεχνίες των πόλεων δεν βρήκαν χρόνο να αναπτυχθούν.

Τα τέσσερα εκατομμύρια χειροτεχνών της υπαίθρου αποτέλεσαν ακριβώς εκείνο το στοιχείο που στην Ευρώπη σχημάτισε τον πυρήνα του πληθυσμού των πόλεων, μήνκε στις συντεχνίες σαν μάστορες ή ειδικευμένοι τεχνίτες και στη συνέχεια ανακάλυψε ότι βρισκόταν όλο και πιο αποκλεισμένο από τις συντεχνίες. Ήταν ακριβώς η τάξη των χειροτεχνών που αποτέλεσε το μεγάλο μέρος του πληθυσμού στις πιο επαναστατικές συνοικίες του Παρισιού κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Επανάστασης. Αυτό το γεγονός και μόνο - η σημαντικότητα της χειροτεχνίας στις πόλεις μας - είχε ανυπολόγιστες συνέπειες στην επανάστασή μας¹.

Το πιο σημαντικό οικονομικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης πόλης βρίσκεται στο γεγονός ότι επεξεργάζεται πρώτες ύλες που προμηθεύει η υπαίθρος. Γι' αυτό το λόγο, αποφασιστικό ρόλο παίζουν οι συνθήκες μεταφοράς. Μόνο η εισαγωγή του σιδηροδρόμου κατάφερε να αυξήσει τις πηγές προμήθειας της πόλης σε τέτοιο βαθμό ώστε να συγκεντρωθούν εκεί τόσο μεγάλες μάζες ανθρώπων. Η ανάγκη για συγκέντρωση του πληθυσμού προέκυψε από την ανάπτυξη της μεγάλης

¹ Σε μια εποχή που η άκριτη σύγκριση ανάμεσα στη ρώσικη και τη γαλλική επανάσταση του 1789 είχε γίνει κοινός τόπος, ο Πάρβους με μεγάλη οξυδέρκεια επεσήμανε αυτό το γεγονός ως υπεύθυνο για τη συγκεκριμένη τύχη της ρώσικης επανάστασης.

βιομηχανίας των εργοστασίων. Ο πυρήνας του πληθυσμού μιας σύγχρονης πόλης, τουλάχιστον μιας πόλης που έχει κάποια οικονομική και πολιτική σημασία, είναι η εντελώς διαφοροποιημένη τάξη των μισθωτών εργατών. Αυτή η τάξη, που ήταν ακόμη σε μεγάλο βαθμό άγνωστη κατά τη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση, έμελλε να παίζει τον καθοριστικό ρόλο στη δική μας επανάσταση. Το εργοστασιακό βιομηχανικό σύστημα δεν φέρνει μόνο το προλεταριάτο στο προσκήνιο, αλλά επίσης αφαιρεί το έδαφος κάτω απ' τα πόδια της αστικής δημοκρατίας. Σε προηγούμενες επαναστάσεις οι αστοί δημοκράτες βρήκαν υποστήριξη στη μικροαστική τάξη των πόλεων: στους χειροτέχνες, τους μικροκατασταματάρχες κτλ.

Ένας άλλος λόγος για το δυσανάλογα μεγάλο πολιτικό ρόλο που παίζει το ρώσικο προλεταριάτο είναι το γεγονός ότι το ρώσικο κεφάλαιο είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό ξένης προέλευσης. Αυτό το γεγονός, σύμφωνα με τον Κάουτσκι, οδήγησε στην ανάπτυξη του αριθμού, της δύναμης και της επιρροής του προλεταριάτου εντελώς δυσανάλογα προς την ανάπτυξη του ρώσικου φιλελευθερισμού.

Όπως έχουμε πει παραπάνω, ο καπιταλισμός στη Ρωσία δεν αναπτύχθηκε μέσα από το σύστημα της χειροτεχνίας. Κυριάρχησε στη Ρωσία έχοντας πίσω του την οικονομική κουλτούρα όλης της Ευρώπης και μπροστά του, ως άμεσο ανταγωνιστή του, τον αβοήθητο χειροτέχνη του χωριού ή τον κακόμοιρο χειροτέχνη της πόλης και είχε ως απόθεμα εργατικής δύναμης την ημι-εξαθλιωμένη αγροτιά. Ο απολυταρχισμός βοήθησε με διάφορους τρόπους αλυσοδένοντας την ύπαιθρο με τα δεσμά του καπιταλισμού.

Κατ' αρχήν, μετέτρεψε το ρώσο αγρότη σε υποτελή των παγκόσμιων χρηματιστηρίων. Η απουσία κεφαλαίου μέσα στη χώρα και η διαρκής ανάγκη της κυβέρνησης για χρήμα δημιούργησε έδαφος για τοκογλυφικά ξένα δάνεια. Από την εποχή της Αικατερίνης της Β' μέχρι τα υπουργεία του Βίττε και του Ντουρνόβο, οι τραπεζίτες του Άμστερνταμ, του Λονδίνου, του Βερολίνου και του Παρισιού συστηματικά προσπαθούσαν να μετατρέψουν την απολυταρχία σ' ένα τεράστιο χρηματιστήριο για κερδοσκοπία. Ένα σημαντικό μέρος των αποκαλούμενων εσωτερικών δανείων, δηλαδή δανείων που συνάπτονταν με τα πιστωτικά ιδρύματα της χώρας, δεν διακρίνονταν καθόλου από τα ξένα δάνεια, γιατί στην πραγματικότητα συνάπτονταν με ξένους καπιταλιστές. Με την προλεταριοποίηση και την εξαθλίωση της αγροτιάς μέσω της βαριάς φορολογίας, ο απολυταρχισμός μετέτρεψε τα εκατομμύρια του ευρωπαϊκού χρηματιστηρίου σε στρατιώτες και πολεμικά πλοία, σε φυλακές και σιδηρόδρομους. Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της δαπάνης ήταν, από οικονομική σκοπιά, εντελώς μη-παραγωγικό. Ένα τεράστιο μέρος του εθνικού προϊόντος αποστέλλονταν στο εξωτερικό με τη μορφή τόκων, και πλούτιζε και ενίσχυε τη χρηματιστική αριστοκρατία της Ευρώπης. Η ευρωπαϊκή χρηματιστική αστική τάξη, της οποίας η πολιτική επιρροή αυξάνεται αδιάκοπα στις χώρες με κοινοβουλευτικό καθεστώς τα τελευταία δέκα χρόνια και έχει απωθήσει τους εμπορικούς και βιομηχανικούς καπιταλιστές στο παρασκήνιο, μετέτρεψε βέβαια την τσαρική κυβέρνηση σε υποτελή. Αλλά δεν μπορούσε και δεν ήθελε να γίνει συστατικό μέρος της αστικής αντιπολίτευσης μέσα στη Ρωσία. Καθοδηγούνταν στις συμπάθειες και τις αντιπάθειές της από τις αρχές που διατυπώθηκαν από τους ολλανδούς τραπεζίτες Χόππε και Σία στους όρους για το δάνειο στον τσάρο Παύλο το 1798: «οι τόκοι πρέπει να πληρώνονται όποιες κι αν είναι οι πολιτικές συνθήκες». Το ευρωπαϊκό χρηματιστήριο επιπλέον ενδιαφερόταν άμεσα για τη διατήρηση του απολυταρχισμού, γιατί καμία άλλη κυβέρνηση δεν μπορούσε να εγγυηθεί τέτοιους τοκογλυφικούς τόκους. Τα κρατικά δάνεια, ωστόσο, δεν ήταν το μόνο μέσο με το οποίο το ευρωπαϊκό κεφάλαιο εισαγόταν στη Ρωσία. Τα ίδια χρήματα, η πληρωμή των οποίων απορροφούσε ένα σημαντικό μέρος του ρωσικού κρατικού προϋπολογισμού, επέστρεφαν στη Ρωσία με τη μορφή εμπορικού-βιομηχανικού κεφαλαίου, που προσελκυόταν από τον ανέγγιχτο φυσικό πλούτο της χώρας, και ιδιαίτερα από την ανοργάνωτη εργατική δύναμη, που μέχρι τώρα δεν είχε συνηθίσει να προβάλλει καμία αντίσταση. Η τελευταία περίοδος του βιομηχανικού μας μπουμ του 1893-99 ήταν επίσης περίοδος έντονης μετανάστευσης του ευρωπαϊκού κεφαλαίου. Κατά συνέπεια, ήταν κεφάλαιο που παρέμενε σε μεγάλο βαθμό ευρωπαϊκό και που πραγματοποιούσε την πολιτική του δύναμη στα κοινοβούλια της Γαλλίας και του Βελγίου, αυτό που κινητοποιούσε τη ρώσικη εργατική τάξη.

Υποδουλώνοντας οικονομικά αυτή την καθυστερημένη χώρα, το ευρωπαϊκό κεφάλαιο

εισήγαγε τους κύριους τομείς παραγωγής και τις μεθόδους επικοινωνιών υπερπηδώντας πάνω από μια ολόκληρη σειρά ενδιάμεσων τεχνικών και οικονομικών σταδίων, από τα οποία έπρεπε να περάσει στις χώρες καταγωγής του. Αλλά όσο πιο λίγα εμπόδια συνάντησε στο δρόμο της οικονομικής κυριαρχίας, τόσο πιο ασήμαντος αποδείχτηκε ο πολιτικός του ρόλος.

Η ευρωπαϊκή αστική τάξη αναπτύχθηκε μέσα από την Τρίτη Τάξη [estate] του Μεσαίωνα. Ύψωσε τη διαμαρτυρία της ενάντια στην ληλασία και τη βία των δύο πρώτων τάξεων, στο όνομα των συμφερόντων του λαού που η ίδια επιθυμούσε να εκμεταλλευτεί. Οι ταξικές μοναρχίες του Μεσαίωνα, στη διαδικασία μετατροπής τους σε γραφειοκρατικό απολυταρχισμό, βασίστηκαν στον πληθυσμό των πόλεων στην πάλη ενάντια στις φιλοδοξίες του κλήρου και των ευγενών. Αυτό η αστική τάξη το εκμεταλλεύτηκε για τη δική της πολιτική άνοδο. Έτσι, γραφειοκρατικός απολυταρχισμός και καπιταλιστική τάξη αναπτύχθηκαν ταυτόχρονα και όταν ήρθαν σε σύγκρουση το 1789, αποδείχτηκε ότι η αστική τάξη είχε ολόκληρο το έθνος πίσω της.

Ο ρώσικος απολυταρχισμός αναπτύχθηκε κάτω από την άμεση πίεση των δυτικών κρατών. Αντέγραψε τις μεθόδους διακυβέρνησης που αυτά εφάρμοζαν, πολύ πριν οι οικονομικές συνθήκες επιτρέψουν την άνοδο μιας καπιταλιστικής μπουρζουαζίας. Ήδη διέθετε ένα τεράστιο μόνιμο στρατό και ένα συγκεντροποιημένο, γραφειοκρατικό και δημοσιονομικό μηχανισμό, και είχε συνάψει υπέρογκα δάνεια με τους ευρωπαίους τραπεζίτες, την ίδια ώρα που οι ρώσικες πόλεις έπαιζαν ακόμη ένα ασήμαντο οικονομικό ρόλο.

Το κεφάλαιο διείσδυσε από τη Δύση με την άμεση συνεργασία του απολυταρχισμού, και σύντομα μετέτρεψε έναν αριθμό παλιών αρχαϊκών πόλεων σε κέντρα εμπορίου και βιομηχανίας και δημιούργησε εμπορικές και βιομηχανικές πόλεις σε μέρη που προηγουμένως ήταν εντελώς ακατοίκητα. Αυτό το κεφάλαιο συχνά πήρε τη μορφή μεγάλων απρόσωπων μετοχικών εταιριών. Στα δέκα χρόνια τού βιομηχανικού μπουμ του 1893-1902, το συνολικό μετοχικό κεφάλαιο αυξήθηκε κατά δύο δις ρούβλια, ενώ κατά την περίοδο 1854-92 είχε αυξηθεί μόνο κατά 900 εκατομμύρια. Το προλεταριάτο αμέσως βρέθηκε συγκεντρωμένο σε τεράστιες μάζες, ενώ ανάμεσα σ' αυτές τις μάζες και την απολυταρχία στεκόταν μια καπιταλιστική μπουρζουαζία, πολύ μικρή σε αριθμό, απομονωμένη απ' το «λαό», ξένη κατά το ήμισυ, χωρίς ιστορικές παραδόσεις, που εμπνεόταν μόνο από τη δίψα για κέρδος.

3. 1789 – 1848 – 1905

Η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται. Όσο κι αν συγκρίνει κανείς τη ρώσικη επανάσταση με τη Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση, δεν μπορεί να μετατρέψει την πρώτη σε μια επανάληψη της δεύτερης. Ο 19ος αιώνας δεν πέρασε μάταια.

Το έτος 1848 ήδη διαφέρει σημαντικά από το 1789. Σε σύγκριση με τη Μεγάλη Επανάσταση, η ρώσικη και η αυστριακή επανάσταση μας εκπλήσσουν με την ασήμαντη αίγλη τους. Κατά μία έννοια πραγματοποιήθηκαν πολύ νωρίς και κατά μία άλλη πολύ αργά. Αυτή η γιγαντιαία άσκηση δύναμης, που είναι αναγκαία για να τακτοποιήσει η αστική κοινωνία τους λογαριασμούς της με τους άρχοντες του παρελθόντος μπορεί να αποκτηθεί είτε με τη δύναμη ενός ομόθυμου έθνους που ξεσηκώνεται ενάντια στο φεουδαρχικό δεσποτισμό, είτε με την ισχυρή ανάπτυξη της ταξικής πάλης μέσα σ' αυτό το έθνος που προσπαθεί να απελευθερωθεί. Στην πρώτη περίπτωση, που πραγματοποιήθηκε το 1789-93, η εθνική ενέργεια, συμπίεσμένη από την άγρια αντίδραση της παλιάς τάξης, καταναλώθηκε εξ ολοκλήρου στην πάλη ενάντια στην αντίδραση. Στη δεύτερη περίπτωση, που δεν έχει ακόμη πραγματοποιηθεί στην ιστορία, και που εδώ τη συζητάμε μόνο ως πιθανότητα, η πραγματική ενέργεια που είναι αναγκαία για να ξεπεράσει τις σκοτεινές δυνάμεις της ιστορίας γεννιέται μέσα στο αστικό έθνος μέσω ενός «αλληλοκτόνου» ταξικού πολέμου. Η ισχυρή εσωτερική τριβή, που απορροφάει τεράστια ενέργεια από την αστική τάξη και της στερεί τη δυνατότητα να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο, ωθεί τον ανταγωνιστή της, το προλεταριάτο στο προσκήνιο, του δίνει εμπειρία δέκα χρόνων σ' ένα μήνα, το τοποθετεί επικεφαλής των ζητημάτων, και του παραδίνει τα ηνία της εξουσίας. Αυτή η τάξη, που είναι αποφασισμένη και δεν γνωρίζει αμφιβολίες, επηρεάζει καθοριστικά τα γεγονότα.

Η επανάσταση πραγματοποιείται ή από ένα έθνος που μαζεύεται σα λιοντάρι έτοιμο να πηδήξει, ή από ένα έθνος που στη διαδικασία της πάλης διαιρείται οριστικά για να απελευθερώσει το καλύτερο κομμάτι του για την εκτέλεση εκείνων των καθηκόντων, που το έθνος σαν σύνολο δεν

μπορεί να επιτελέσει. Αυτές είναι τελείως διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες, που στην καθαρή μορφή τους είναι φυσικά δυνατές μόνο σε λογική αντιπαράβολή.

Μία μέση οδός είναι σ' αυτήν, όπως και σε κάθε άλλη περίπτωση, η χειρότερη απ' όλες, αλλά ακριβώς αυτή η μέση οδός ακολουθήθηκε το 1848.

Στην ηρωική περίοδο της γαλλικής ιστορίας βλέπουμε μια αστική τάξη, διαφωτισμένη, ενεργή, χωρίς ακόμη συνείδηση των αντιφάσεων της θέσης της, στην οποία η ιστορία έχει επιβάλλει το καθήκον να πάρει την ηγεσία στον αγώνα για τη νέα τάξη, όχι μόνο ενάντια στους ξεπερασμένους θεσμούς της Γαλλίας, αλλά κι ενάντια στις αντιδραστικές δυνάμεις μιας ολόκληρης Ευρώπης. Η αστική τάξη, με συνέπεια, σ' όλες της τις τάσεις, θεωρούσε τον εαυτό της ηγέτη του έθνους, συστράτευε τις μάζες στον αγώνα, τους έδινε συνθήματα και τους υπαγόρευε αγωνιστικές τακτικές. Η δημοκρατία έδωσε το έθνος σε μια πολιτική ιδεολογία. Ο λαός -οι μικροαστοί των πόλεων, οι αγρότες και οι εργάτες- εξέλεξαν για αντιπροσώπους τους αστούς και οι οδηγίες που δόθηκαν σ' αυτούς τους αντιπροσώπους από τους εκλογείς τους ήταν γραμμένες στη γλώσσα μιας αστικής τάξης που συνειδητοποιεί τη μεσσιανική αποστολή της. Κατά τη διάρκεια της ίδιας της επανάστασης, αν και αποκαλύφθηκαν οι ταξικοί ανταγωνισμοί, ωστόσο η πανίσχυρη αδράνεια του επαναστατικού αγώνα τράβηξε τα πιο συντηρητικά στοιχεία της αστικής τάξης μακριά από το δρόμο της πολιτικής. Κανένα στρώμα δεν τραβήχτηκε στην άκρη πριν μεταδώσει την ενέργεια του στο στρώμα που βρισκόταν πίσω του. Το έθνος σαν σύνολο συνέχισε να παλεύει για τους σκοπούς του με πιο οξυμένες και αποφασιστικές μεθόδους. Όταν τα ανώτερα στρώματα της πλούσιας μπουρζουαζίας έσπασαν από τον εθνικό κορμό που είχε μπει στην κυβέρνηση και συμμαχησαν με το Λουδοβίκο το 14ο, τα δημοκρατικά αιτήματα του έθνους κατευθύνθηκαν ενάντια σ' αυτό το κομμάτι της μπουρζουαζίας, και αυτό οδήγησε στην καθολική ψηφοφορία και την κατάργηση της μοναρχίας ως τη λογική, αναπόφευκτη μορφή της δημοκρατίας.

Η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση ήταν πραγματικά μια εθνική επανάσταση. Και επιπλέον, μέσα στο εθνικό πλαίσιο, η παγκόσμια πάλη της αστικής τάξης για κυριαρχία, εξουσία και αδιαίρετο θρίαμβο βρήκε την κλασική της έκφραση.

Ο Γιακωβινισμός είναι τώρα μια λέξη μομφής στα χείλη όλων των φιλελεύθερων παντογνώστηδων. Το μίσος της αστικής τάξης για την επανάσταση, το μίσος της για τις μάζες, το μίσος για τη δύναμη και το μεγαλείο της ιστορίας που γράφεται στους δρόμους είναι συγκεντρωμένο σε μια κραυγή αγανάκτησης και τρόμου -Γιακωβινισμός! Εμείς, ο παγκόσμιος στρατός του Κομμουνισμού έχουμε τακτοποιήσει τους ιστορικούς μας λογαριασμούς με το Γιακωβινισμό εδώ και καιρό. Όλο το σύγχρονο προλεταριακό κίνημα έχει διαμορφωθεί και έχει δυναμώσει στην πάλη ενάντια στις παραδόσεις του Γιακωβινισμού. Υποβάλαμε τις θεωρίες του σε κριτική, εκθέσαμε τους ιστορικούς του περιορισμούς, την κοινωνική του αντιφατικότητα, τον ουτοπισμό του, εκθέσαμε τη φρασεολογία του και σπάσαμε με τις παραδόσεις του, που για δεκαετίες θεωρούνταν η ιερή κληρονομιά της επανάστασης.

Αλλά υπερασπιζόμαστε το Γιακωβινισμό ενάντια στις επιθέσεις, τις συκοφαντίες και τις ανόητες βρισιές ενός αναιμικού, φλεγματικού φιλελευθερισμού. Η αστική τάξη έχει ξεδιάντροπα προδώσει όλες τις παραδόσεις της ιστορικής της νεότητας και τα τωρινά μίσθαρνα όργανά της ατιμάζουν τους τάφους των προγόνων της και χλευάζουν τις στάχτες των ιδανικών της. Το προλεταριάτο έχει πάρει την τιμή του επαναστατικού παρελθόντος της αστικής τάξης υπό την προστασία του. Το προλεταριάτο, όσο ριζικά κι αν έχει σπάσει στην πράξη με τις επαναστατικές παραδόσεις της αστικής τάξης, ωστόσο τις διατηρεί σαν ιερή κληρονομιά μεγάλων παθών, ηρωισμού και πρωτοβουλίας και η καρδιά του χτυπά δυνατά με τους λόγους και τις πράξεις της γιακωβίνικης Εθνοσυνέλευσης.

Τι έδωσε στο φιλελευθερισμό τη γοητεία του αν όχι οι παραδόσεις της Μεγάλης Γαλλικής Επανάστασης; Σε ποια άλλη περίοδο υψώθηκε η αστική δημοκρατία σε τέτοιο ύψος και άναψε τέτοια φλόγα στις καρδιές των ανθρώπων όπως κατά την περίοδο της γιακωβινικής, ξεβράκωτης, τρομοκρατικής, ροβεσπεριανής δημοκρατίας του 1793;

Τι άλλο, αν όχι ο Γιακωβινισμός, έκανε και ακόμη κάνει το γαλλικό αστικό ριζοσπαστισμό διαφόρων αποχρώσεων ικανό να κρατάει τη συντριπτική πλειοψηφία του λαού και το προλεταριάτο κάτω από την επιρροή του σε μια εποχή που ο αστικός ριζοσπαστισμός στη Γερμανία και την

Αυστρία έχουν κλείσει τη σύντομη ιστορία τους με πράξεις μικρότητας και ντροπής;

Τι είναι αν όχι η γοητεία του Γιακωβινισμού, με την αφηρημένη πολιτική του ιδεολογία, τη λατρεία της Ιερής Δημοκρατίας, τις θριαμβευτικές του δηλώσεις, που τώρα θρέφει αστούς ριζοσπάστες και ριζοσπάστες-σοσιαλιστές σαν τον Κλεμανσώ, τον Μιλλεράν, τον Μπριάν και τον Μπουρζουά, και όλους εκείνους τους πολιτικούς που ξέρουν καλά πως να υπερασπίζονται τους θεσμούς της αστικής κοινωνίας εξίσου καλά, όσο και οι αργόστροφοι Γιούνκερς του Γουλιέλμου του Β' με τη Χάρη του Θεού; Τους ζηλεύουν αφάνταστα όλοι οι αστοί δημοκράτες των άλλων χωρών. Και παρ' όλα αυτά περιλούζουν με βρισιές την πηγή του πολιτικού του πλεονεκτήματος -του ηρωικού Γιακωβινισμού.

Ακόμη και αφού καταστράφηκαν πολλές ελπίδες, ο Γιακωβινισμός παρέμεινε στη μνήμη των ανθρώπων σαν παράδοση. Για πολύ καιρό το προλεταριάτο μιλούσε για το μέλλον του με τη γλώσσα του παρελθόντος. Το 1840, περίπου μισό αιώνα μετά την κυβέρνηση των «Ορεινών», οκτώ χρόνια πριν τις μέρες του Ιουνίου του 1848, ο Χάινε επισκέφτηκε πολλά εργαστήρια στην περιοχή του Σαιν-Μαρσώ και είδε ότι οι εργάτες, «το υγιέστερο τμήμα των κατώτερων τάξεων» διάβαζαν. «Βρήκα εκεί», έγραψε σε μια γερμανική εφημερίδα, «πολλούς νέους λόγους του παλιού Ροβεσπιέρου, και επίσης φυλλάδια του Μαρά, την Ιστορία της Επανάστασης του Καμπέ, τους λίβελους του Κάρμενεν, τα έργα του Μπουοναρότι, τη Διδασκαλία και Συνομοσία του Μπαμπέφ, όλες εκδόσεις που στάζουν αίμα... Σαν ένα από τα φρούτα αυτού του καρπού», προφητεύει ο ποιητής, «αργά ή γρήγορα μια δημοκρατία θα απειλήσει να ξεπηδήσει στη Γαλλία».

Ήδη το 1848 η αστική τάξη ήταν ανίκανη να παίξει έναν παρόμοιο ρόλο. Δεν ήθελε και δεν μπορούσε να αναλάβει την επαναστατική διάλυση του κοινωνικού συστήματος που βρισκόταν στο δρόμο της για την εξουσία. Και ξέρουμε τώρα γιατί. Ο σκοπός της ήταν -και σ' αυτό είχε απόλυτη συνείδηση- να εισάγει στο παλιό σύστημα τις αναγκαίες εγγυήσεις, όχι για να κυριαρχήσει πολιτικά, αλλά απλά για να μοιραστεί την εξουσία με τις δυνάμεις του παρελθόντος. Μέσα από την εμπειρία της γαλλικής μπουρζουαζίας, κάτι τέτοιο σίγουρα δείχνει μια τιποτένια σοφία από την πλευρά της αστικής τάξης, της διεφθαρμένης από την προδοσία και τρομαγμένης από τις αποτυχίες της. Όχι μόνο απέτυχε να οδηγήσει τις μάζες σε έφοδο ενάντια στην παλιά τάξη, αλλά στήριξε με την πλάτη της αυτήν την παλιά τάξη για να απωθήσει τις μάζες που έσπρωχναν προς τα μπρος. Η γαλλική αστική τάξη κατάφερε να φέρει σε πέρας την Μεγάλη της Επανάσταση. Η συνείδησή της ήταν η συνείδηση της κοινωνίας και τίποτα δεν μπορούσε να καθιερωθεί ως θεσμός χωρίς να περάσει πρώτα από τη συνείδησή της ως σκοπός, ως πρόβλημα πολιτικής δημιουργίας. Συχνά κατέφυγε σε θεατρικές πόζες για να κρύψει από τα μάτια της τους περιορισμούς του ίδιου του αστικού κόσμου -αλλά προχώρησε ορμητικά προς τα μπρος.

Η γερμανική αστική τάξη, αντίθετα, από την αρχή, όχι μόνο δεν «έκανε» την επανάσταση, αλλά διαχωρίστηκε απ' αυτήν. Η συνείδησή της υψώθηκε ενάντια στις αντικειμενικές συνθήκες της ίδιας της κυριαρχίας της. Η επανάσταση δεν μπορούσε πια να γίνει απ' αυτήν αλλά μόνον ενάντιά της. Οι δημοκρατικοί θεσμοί αντιπροσώπευαν στο μυαλό της όχι ένα στόχο πάλης αλλά μια απειλή για την ευμάρειά της.

Το 1848 χρειαζόταν μία τάξη ικανή να αναλάβει την ευθύνη των γεγονότων χωρίς και παρά την αστική τάξη, μία τάξη όχι μόνο προετοιμασμένη να σπρώξει την αστική τάξη μπροστά με την πίεσή της, αλλά την κατάλληλη στιγμή να πετάξει το πολιτικό της πτώμα από τη μέση. Ούτε οι μικροαστοί των πόλεων ούτε οι αγρότες δεν μπορούσαν να το κάνουν αυτό.

Οι μικροαστοί των πόλεων ήταν εχθρικοί όχι μόνο στο χθες αλλά και στο αύριο. Υποταγμένη ακόμη σε μεσαιωνικές σχέσεις, αλλά ήδη ανίκανη να πάρει θέση ενάντια στην «ελεύθερη» βιομηχανία, βάζοντας ακόμη τη σφραγίδα της στις πόλεις, αλλά ήδη υποχωρώντας μπροστά στη μεσαία και μεγάλη αστική τάξη, βουτηγμένη μέσα στην προκατάληψη, ξέκουφη από τη θόρυβο των γεγονότων, εκμεταλλευόμενη και εκμεταλλεύτρια, άπληστη και ανήμπορη μέσα στην απληστία της, η μικροαστική τάξη, παρατημένη, δεν μπορούσε να ελέγξει τα τρομερά γεγονότα των ημερών. Η αγροτιά ήταν σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό στερημένη από ανεξάρτητη πολιτική πρωτοβουλία. Αλυσοδεμένη για αιώνες, βυθισμένη στη φτώχεια, εξαγριωμένη, ενώνοντας στον εαυτό της όλα τα νήματα της παλιάς εκμετάλλευσης και της νέας, η αγροτιά σε μια συγκεκριμένη στιγμή έγινε μια πλούσια πηγή επαναστατικής δύναμης. Αλλά ανοργάνωτοι, διασκορπισμένοι, απομονωμένοι από

τις πόλεις, τα νευραλγικά κέντρα της πολιτικής και της κουλτούρας, ανόητοι, με περιορισμένους ορίζοντες μέσα στα στενά όρια των χωριών, αδιάφοροι σε κάθε τι που σκεφτόταν η πόλη, οι αγρότες δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν ως ηγετική δύναμη. Η αγροτιά εξευμενίστηκε αμέσως μόλις οι ώμοι της ανακουφίστηκαν από τις φεουδαρχικές υποχρεώσεις, και πλήρωσε τις πόλεις που πάλεψαν για τα δικαιώματά της με μαύρη αγνωμοσύνη. Οι απελευθερωμένοι αγρότες έγιναν οι φανατικοί της «τάξης».

Από τους διανοούμενους δημοκράτες έλειπε ταξική δύναμη. Τη μια στιγμή αυτή η ομάδα ακολουθούσε τη μεγαλύτερη αδελφή της, τη φιλελεύθερη αστική τάξη, σαν πολιτική ουρά και την άλλη εγκατέλειπε τη φιλελεύθερη αστική τάξη στην πιο κρίσιμη στιγμή για να εκθέσει την αδυναμία της. Μπερδευόταν σε άλυτες αντιφάσεις και κουβαλούσε αυτή τη σύγχυση όπου κι αν πήγαινε.

Το προλεταριάτο ήταν πολύ αδύναμο, του έλειπε οργάνωση, εμπειρία και γνώσεις. Ο καπιταλισμός είχε αναπτυχθεί αρκετά για να είναι αναγκαία η κατάργηση των παλιών φεουδαρχικών σχέσεων, αλλά όχι αρκετά για να φέρει στο προσκήνιο την εργατική τάξη, το προϊόν των νέων βιομηχανικών σχέσεων, σαν αποφασιστική πολιτική δύναμη. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αστική τάξη, ακόμη και στο εθνικό πλαίσιο της Γερμανίας, είχε προχωρήσει τόσο ώστε να μην επιτρέπει πλέον στην αστική τάξη να αναλάβει άφοβα το ρόλο του εθνικού ηγεμόνα, αλλά όχι τόσο ώστε να επιτρέπει στην εργατική τάξη να αναλάβει αυτό το ρόλο. Είναι αλήθεια ότι η εσωτερική τριβή της επανάστασης προετοίμασε το προλεταριάτο για πολιτική ανεξαρτησία, αλλά εκείνη τη στιγμή αδυνάτισε την ενέργεια και την ενότητα του έθνους, προκάλεσε μια άσκοπη σπατάλη δυνάμεων και ανάγκασε την επανάσταση, μετά τις πρώτες επιτυχίες της να κάνει σημειωτόν και στη συνέχεια να υποχωρήσει κάτω από τα χτυπήματα της αντίδρασης.

Η Αυστρία ήταν ένα πολύ ξεκάθαρο και τραγικό παράδειγμα αυτού του ανολοκλήρωτου και ατελούς χαρακτήρα των πολιτικών σχέσεων την περίοδο της επανάστασης.

Το βιεννέζικο προλεταριάτο το 1848 έδειξε τρομερό ηρωισμό και ανεξάντλητη ενέργεια. Όρμησε στη μάχη ξανά και ξανά, ορμώμενο μόνο από ένα συγκεχυμένο ταξικό ένστικτο, χωρίς μια γενική αντίληψη των στόχων του αγώνα και προχωρώντας ψηλαφιστά από το ένα σύνθημα στο άλλο. Είναι αξιοσημείωτο ότι η ηγεσία του προλεταριάτου πέρασε στα χέρια των φοιτητών, της μόνης ενεργής δημοκρατικής ομάδας, που λόγω της δραστηριότητάς της είχε μια σημαντική επίδραση στις μάζες και γι' αυτό το λόγο και στα γεγονότα. Αναμφίβολα οι φοιτητές μπορούσαν να παλέψουν γενναία στα οδοφράγματα και να αδελφωθούν τιμημένα με τους εργάτες, αλλά ήταν εντελώς ανίκανοι να κατευθύνουν την πορεία της επανάστασης που τους είχε παραδώσει τη δικτατορία του «δρόμου».

Το προλεταριάτο, ανοργάνωτο, χωρίς πολιτική εμπειρία και ανεξάρτητη ηγεσία, ακολούθησε τους φοιτητές. Σε κάθε κρίσιμη στιγμή οι εργάτες πρόσφεραν στους «κυρίους που δουλεύουν με το κεφάλι» την βοήθεια «εκείνων που δουλεύουν με τα χέρια». Οι φοιτητές τη μια στιγμή καλούσαν τους εργάτες για μάχη και την άλλη οι ίδιοι έκλειναν το δρόμο από τα προάστια στην πόλη. Μερικές φορές, χρησιμοποιώντας το πολιτικό τους κύρος και στηριζόμενοι στα όπλα της Ακαδημαϊκής Λεγεώνας, απαγόρευαν στους εργάτες να προωθήσουν τα δικά τους ανεξάρτητα αιτήματα. Αυτό ήταν μια κλασική μορφή καλοπροαίρετης επαναστατικής δικτατορίας πάνω στο προλεταριάτο. Ποιο ήταν το αποτέλεσμα αυτών των κοινωνικών σχέσεων; Το εξής: όταν στις 26 Μαΐου όλοι οι εργάτες της Βιέννης ορθώθηκαν στο κάλεσμα των φοιτητών για να αντισταθούν στον αφοπλισμό τους (της Ακαδημαϊκής Λεγεώνας), όταν όλος ο πληθυσμός της πρωτεύουσας κλείνοντας όλη την πόλη με οδοφράγματα έδειξε τεράστια δύναμη και κατέλαβε τη Βιέννη, όταν όλη η Αυστρία συστρατεύθηκε με την οπλισμένη Βιέννη, όταν η μοναρχία είχε τραπεί σε φυγή και είχε χάσει κάθε κύρος, όταν σαν αποτέλεσμα της πίεσης του λαού και το τελευταίο στράτευμα είχε αποσυρθεί από την πρωτεύουσα, όταν η κυβέρνηση της Αυστρίας παραιτήθηκε χωρίς να ορίσει διάδοχο -δεν υπήρχε πολιτική δύναμη ικανή να πάρει το τιμόνι.

Η φιλελεύθερη αστική τάξη αρνήθηκε συνειδητά να πάρει την εξουσία που είχε κερδηθεί με τέτοιο «ληστρικό» τρόπο. Ονειρευόταν μόνο την επιστροφή του αυτοκράτορα που είχε καταφύγει στο Τυρόλο.

Οι εργάτες ήταν αρκετά γενναίοι για να νικήσουν την αντίδραση, αλλά όχι αρκετά οργανωμένοι και συνειδητοποιημένοι για να πάρουν τη θέση της. Υπήρχε ένα ισχυρό εργατικό κίνημα, αλλά δεν είχε αναπτυχθεί αρκετά ο προλεταριακός ταξικός αγώνας με ξεκάθαρους πολιτικούς στόχους. Το προλεταριάτο, ανίκανο να πάρει το τιμόνι, δεν μπορούσε να πραγματοποιήσει αυτό το μεγάλο ιστορικό καθήκον και οι αστοί δημοκράτες το 'σκασαν στα κρυφά την πιο επείγουσα στιγμή.

Από την πλευρά του προλεταριάτου θα χρειαζόταν εξίσου μεγάλη ενέργεια και ωριμότητα για να αναγκάσει αυτούς τους λιποτάκτες να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους όσο και για να στήσει μια προσωρινή εργατική κυβέρνηση.

Συνολικά, δημιουργήθηκε μια κατάσταση για την οποία ένας σύγχρονος είπε πολύ παραστατικά: «Στην πραγματικότητα στήθηκε μια Δημοκρατία στη Βιέννη, μόνο που δυστυχώς κανείς δεν την είδε». Η Δημοκρατία που κανείς δεν πρόσεξε αποχώρησε για πολύ καιρό από τη σκηνή παραχωρώντας τη θέση της στους Αψβούργους... Μια ευκαιρία που χάνεται, δεν ξαναγυρίζει.

Από την εμπειρία της ουγγρικής και γερμανικής επανάστασης, ο Λασσάλ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι από δω και πέρα οι επαναστάσεις θα μπορούν να βρουν υποστήριξη μόνο στον ταξικό αγώνα του προλεταριάτου. Σ' ένα γράμμα στο Μαρξ στις 24 Οκτωβρίου 1849, ο Λασσάλ γράφει: «Η Ουγγαρία είχε περισσότερες πιθανότητες από οποιαδήποτε άλλη χώρα να οδηγήσει τον αγώνα σε επιτυχές αποτέλεσμα. Εκτός από τους άλλους λόγους, αυτό οφειλόταν στο ότι το κόμμα εκεί δεν ήταν σε κατάσταση διάσπασης και οξύ ανταγωνισμού όπως στη Δυτική Ευρώπη, επειδή η επανάσταση πήρε τη μορφή αγώνα για εθνική ανεξαρτησία. Παρ' όλα αυτά, η Ουγγαρία νικήθηκε και μάλιστα σαν αποτέλεσμα της προδοσίας του εθνικού κόμματος.

«Αυτό, και η ιστορία της Γερμανίας το 1848-49», συνεχίζει ο Λασσάλ, «με οδηγεί στο συμπέρασμα ότι καμία επανάσταση δεν μπορεί να πετύχει στην Ευρώπη, εκτός εάν θέσει από την αρχή ξεκάθαρα σοσιαλιστικούς στόχους. Κανένας αγώνας δεν μπορεί να πετύχει αν το κοινωνικό ζήτημα μπαίνει σαν ένα νεφελώδες στοιχείο και παραμένει στο περιθώριο, ή αν πραγματοποιείται κάτω από τη σημαία της εθνικής αναγέννησης ή του αστικού κοινοβουλευτισμού».

Δεν θα σταματήσουμε για να ασκήσουμε κριτική σ' αυτά τα πολύ αποφασιστικά συμπεράσματα. Είναι αναμφίβολα αλήθεια ωστόσο, ότι ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα το πρόβλημα της πολιτικής απελευθέρωσης δεν μπορούσε να λυθεί από τις ομόθυμες και συντονισμένες τακτικές της πίεσης ολόκληρου του έθνους. Μόνο οι ανεξάρτητες τακτικές του προλεταριάτου, που συγκεντρώνει δύναμη για τον αγώνα από την ταξική του θέση και μόνο από την ταξική του θέση, θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τη νίκη της επανάστασης.

Η ρώσικη εργατική τάξη του 1906 με κανένα τρόπο δεν θυμίζει τους εργάτες της Βιέννης του 1848. Η καλύτερη απόδειξη είναι το ξεπήδημα των Σοβιέτ των Εργατικών Αντιπροσώπων σε όλη τη Ρωσία. Αυτά δεν ήταν έτοιμες από τα πριν συνωμοτικές οργανώσεις για την κατάληψη της εξουσίας από τους εργάτες τη στιγμή της εξέγερσης. Όχι, αυτά ήταν όργανα που δημιουργήθηκαν μ' έναν σχεδιασμένο τρόπο από τις ίδιες τις μάζες για το συντονισμό του επαναστατικού αγώνα. Και αυτά τα Σοβιέτ, εκλεγμένα από τις μάζες και υπόλογα στις μάζες, είναι αναμφισβήτητα δημοκρατικοί θεσμοί, που διεξάγουν την πιο αποφασιστική ταξική πάλη στο πνεύμα του επαναστατικού σοσιαλισμού.

Οι κοινωνικές ιδιαιτερότητες της ρώσικης επανάστασης είναι εντελώς προφανείς στο ζήτημα του εξοπλισμού του έθνους. Μια πολιτοφυλακή, μια Εθνοφρουρά, ήταν το πρώτο αίτημα και το πρώτο κέρδος κάθε επανάστασης, το 1789 και το 1848, στο Παρίσι, σε όλα τα κράτη της Ιταλίας, στη Βιέννη και το Βερολίνο. Το 1848 η Εθνοφρουρά, δηλαδή ο εξοπλισμός των ιδιοκτητριών και «μορφωμένων» τάξεων, ήταν απαίτηση όλης της αστικής αντιπολίτευσης, ακόμα και της πιο μετριοπαθούς, και ο σκοπός της δεν ήταν μόνο να προστατεύσει τις ελευθερίες που κερδήθηκαν ή μάλλον που υπόκεινταν σε «επικύρωση» από μια πιθανή μεταστροφή των από πάνω, αλλά επίσης να προστατεύσει την αστική ατομική ιδιοκτησία από τις επιθέσεις του προλεταριάτου. Έτσι, το αίτημα για πολιτοφυλακή ήταν ξεκάθαρα ένα ταξικό αίτημα της αστικής τάξης. «Οι ιταλοί κατάλαβαν πολύ καλά», λέει ο άγγλος φιλελεύθερος ιστορικός της ενωμένης Ιταλίας, «ότι μια οπλισμένη πολιτοφυλακή θα έκανε αδύνατη την ύπαρξη του δεσποτισμού. Επιπλέον, ήταν μια

εγγύηση για τις ιδιοκτήτριες τάξεις ενάντια σε πιθανή αναρχία και αναταραχή από τα κάτω»¹.

Και η αντίδραση που δεν είχε αρκετά στρατεύματα στο κέντρο των επιχειρήσεων για να καταστείλει την «αναρχία», δηλαδή τις επαναστατικές μάζες, όπλισε την αστική τάξη. Ο απολυταρχισμός πρώτα άφησε τους αστούς να καταπιέσουν και να εξευμενίσουν τους εργάτες και μετά αφόπλισε και εξεύμενισε τους αστούς.

Στη Ρωσία το αίτημα για πολιτοφυλακή δεν βρήκε υποστήριξη στα αστικά κόμματα. Οι φιλελεύθεροι δεν μπορεί παρά να καταλαβαίνουν τη σημασία των όπλων. Ο απολυταρχισμός τους έχει δώσει μαθήματα απ' αυτήν την άποψη. Αλλά επίσης καταλαβαίνουν την απόλυτη αδυναμία να φτιαχτεί πολιτοφυλακή στη Ρωσία ανεξάρτητα ή και ενάντια στο προλεταριάτο. Οι ρώσοι εργάτες δεν μοιάζουν με τους εργάτες του 1848 που γέμιζαν τις τσέπες τους με πέτρες και εξοπλίζονταν με στυλιάρια ενώ οι καταστηματάρχες, οι φοιτητές και οι δικηγόροι είχαν βασιλικά μουσκέτα στους ώμους τους και σπαθιά στο πλευρό τους.

Εξοπλισμός της επανάστασης στη Ρωσία σημαίνει πάνω απ' όλα εξοπλισμός του προλεταριάτου. Επειδή το ξέρουν και το φοβούνται, οι φιλελεύθεροι απαρνούνται την πολιτοφυλακή. Παραδίδουν τη θέση τους στον απολυταρχισμό χωρίς μάχη, όπως ακριβώς ο αστός Θιέρσος παρέδωσε το Παρίσι και τη Γαλλία στο Μπίσμαρκ απλώς και μόνο για να αποφύγει να εξοπλίσει τους εργάτες.

Σ' εκείνο το μανιφέστο του φιλελεύθερου-δημοκρατικού συνασπισμού, το συμπόσιο που ονομάζεται Το Συνταγματικό Κράτος, ο κ. Ντζίβελέγκοφ, συζητώντας την πιθανότητα επαναστάσεων, λέει πολύ σωστά ότι «Η ίδια η κοινωνία την κατάλληλη στιγμή πρέπει να είναι έτοιμη να υπερασπιστεί το Σύνταγμά της». Αλλά καθώς το λογικό συμπέρασμα που έπεται είναι το αίτημα για εξοπλισμό του λαού, ο φιλελεύθερος αυτός φιλόσοφος το βρίσκει «απαραίτητο να προσθέσει» ότι «δεν είναι καθόλου αναγκαίο να φέρουν όλοι όπλα»¹ για να αποτρέψουν μια μεταστροφή της γνώμης των από πάνω. Είναι μόνο ανάγκη να είναι η ίδια η κοινωνία έτοιμη να αντισταθεί -με ποιο τρόπο δεν ξέρουμε. Αν μπορεί να βγει συμπέρασμα απ' όλα αυτά, είναι ότι στις καρδιές των δημοκρατών μας ο φόβος του οπλισμένου προλεταριάτου είναι μεγαλύτερος από το φόβο του στρατού της απολυταρχίας.

Γι' αυτό το λόγο, το καθήκον του εξοπλισμού της επανάστασης πέφτει στους ώμους του προλεταριάτου. Η πολιτοφυλακή, το ταξικό αίτημα της μπουρζουαζίας το 1848 είναι από την αρχή στη Ρωσία αίτημα για τον εξοπλισμό του λαού και πάνω απ' όλα για τον εξοπλισμό του προλεταριάτου. Η τύχη της ρώσικης επανάστασης είναι δεμένη μ' αυτό το ζήτημα.

4. Η επανάσταση και το προλεταριάτο

Η επανάσταση είναι μια ανοιχτή αναμέτρηση δύναμης ανάμεσα σε κοινωνικές δυνάμεις που παλεύουν για την εξουσία. Το κράτος δεν είναι αυτοσκοπός. Είναι μόνο μια μηχανή στα χέρια των κυρίαρχων κοινωνικών δυνάμεων. Όπως κάθε μηχανή, έχει τον κινητήρα του, το μηχανισμό μετάδοσης και τον εκτελεστικό μηχανισμό του. Η κινητήρια δύναμη του κράτους είναι το ταξικό συμφέρον. Ο κινητήρας του είναι η αγκιτάστια, ο τύπος, η προπαγάνδα της εκκλησίας και του σχολείου, τα κόμματα, οι συγκεντρώσεις στο δρόμο, τα συνθήματα και οι εξεγέρσεις. Ο μηχανισμός μετάδοσης είναι η νομοθετική οργάνωση των δυναστικών ή ταξικών συμφερόντων που αναπαρίστανται ως θέληση του Θεού (απολυταρχισμός) ή βούληση του έθνους (κοινοβουλευτισμός). Τέλος, ο εκτελεστικός μηχανισμός είναι η διοίκηση με την αστυνομία, τα δικαστήρια, τις φυλακές και το στρατό.

Το κράτος δεν είναι αυτοσκοπός, είναι όμως ένα τρομερό μέσο οργάνωσης, αποδιοργάνωσης και αναδιοργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων. Μπορεί να είναι ένας πανίσχυρος μοχλός για επανάσταση ή ένα εργαλείο για οργανωμένη στασιμότητα ανάλογα με το ποια χέρια το ελέγχουν. Κάθε πολιτικό κόμμα άξιο αυτού του ονόματος προσπαθεί να καταλάβει την πολιτική εξουσία και μ' αυτόν τον τρόπο να βάλει το κράτος στην υπηρεσία της τάξης της οποίας τα συμφέροντα εκφράζει. Οι Σοσιαλδημοκράτες, καθώς είναι το κόμμα του προλεταριάτου, παλεύουν φυσικά για την πολιτική κυριαρχία της εργατικής τάξης.

Το προλεταριάτο μεγαλώνει και γίνεται ισχυρότερο όσο αναπτύσσεται ο καπιταλισμός. Μ'

¹ Μπόλτον Κινγκ, Η Ιστορία της Ιταλικής Ενότητας, Μόσχα 1901, τόμος 1, σελ. 220. (Λ.Τ.)

¹ Το Συνταγματικό Κράτος, Συμπόσιο, πρώτη έκδοση, σελ. 49. (Λ.Τ.)

αυτήν την έννοια, η ανάπτυξη του καπιταλισμού είναι επίσης η ανάπτυξη του προλεταριάτου προς τη δικτατορία του. Αλλά η ακριβής μέρα και ώρα που η εξουσία θα περάσει στα χέρια της εργατικής τάξης εξαρτάται άμεσα όχι από το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων αλλά από το συσχετισμό δυνάμεων της ταξικής πάλης, από τη διεθνή κατάσταση και τελικά, από έναν ολόκληρο αριθμό υποκειμενικών παραγόντων: τις παραδόσεις, την πρωτοβουλία και την ετοιμότητα των εργατών για μάχη.

Είναι δυνατόν να έρθουν οι εργάτες στην εξουσία σε μια οικονομικά καθυστερημένη χώρα πιο γρήγορα απ' ό,τι σε μια αναπτυγμένη χώρα. Το 1871 οι εργάτες συνειδητά πήραν την εξουσία στα χέρια τους στο μικροαστικό Παρίσι -βέβαια, μόνο για δυο μήνες, αλλά στα μεγάλα καπιταλιστικά κέντρα της Βρετανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών δεν την έχουν πάρει ούτε για μια ώρα. Το να φανταζόμαστε λοιπόν ότι η δικτατορία του προλεταριάτου κατά κάποιο τρόπο εξαρτάται αυτόματα από την τεχνική ανάπτυξη και τους πόρους μιας χώρας είναι μια προκατάληψη του «οικονομικού» υλισμού απλουστευμένη σε σημείο παραλογισμού. Αυτή η αντίληψη δεν έχει τίποτα κοινό με τον μαρξισμό.

Κατά τη γνώμη μας, η ρωσική επανάσταση θα δημιουργήσει συνθήκες στις οποίες η εξουσία μπορεί να περάσει στα χέρια των εργατών -και σε περίπτωση νίκης της επανάστασης πρέπει να περάσει στα χέρια των εργατών- πριν οι πολιτικάντηδες του αστικού φιλελευθερισμού βρουν την ευκαιρία να μας επιδείξουν το ταλέντο τους να κυβερνούν.

Συνοψίζοντας την επανάσταση και την αντεπανάσταση του 1848-49 στην αμερικάνικη εφημερίδα *The Tribune*, ο Μαρξ έγραψε: «Η εργατική τάξη της Γερμανίας είναι στην κοινωνική και πολιτική της ανάπτυξη τόσο πίσω από την Αγγλία και τη Γαλλία όσο πίσω είναι και η γερμανική μπουρζουαζία από τη μπουρζουαζία αυτών των χωρών. Κατά μάνα κατά κύρη, κατά γιο και θυγατέρα. Η εξέλιξη των συνθηκών ύπαρξης για ένα πολυπληθές, ισχυρό, συγκεντρωμένο και έξυπνο προλεταριάτο πάει χέρι χέρι με την ανάπτυξη των συνθηκών ύπαρξης μιας πολυπληθούς, πλούσιας, συγκεντρωμένης και ισχυρής μεσαίας τάξης. Το ίδιο το εργατικό κίνημα ποτέ δεν είναι ανεξάρτητο, ποτέ δεν έχει έναν αποκλειστικά προλεταριακό χαρακτήρα, μέχρι όλα τα στρώματα της μεσαίας τάξης και ιδιαίτερα το πιο προοδευτικό της στρώμα, οι μεγάλοι βιομήχανοι, να κατακτήσουν την πολιτική εξουσία και να ανασυγκροτήσουν το κράτος σύμφωνα με τις ανάγκες τους. Τότε η αναπόφευκτη σύγκρουση ανάμεσα στον εργοδότη και το εργαζόμενο γίνεται άμεση, και δεν μπορεί να αναβληθεί άλλο...»¹.

Αυτό το απόσπασμα είναι πιθανόν γνωστό στον αναγνώστη γιατί έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον από τους μαρξιστές των τσιτάτων πρόσφατα. Χρησιμοποιείται σαν αναντίρρητο επιχείρημα ενάντια στην ιδέα μιας κυβέρνησης της εργατικής τάξης στη Ρωσία. «Κατά μάνα, κατά κύρη, κατά γιο και θυγατέρα». Αν η καπιταλιστική μπουρζουαζία δεν είναι αρκετά ισχυρή για να πάρει την εξουσία, λένε, τότε οι πιθανότητες να χτίσουμε μια εργατική δημοκρατία, δηλαδή την πολιτική κυριαρχία του προλεταριάτου, είναι ακόμη λιγότερες.

Ο μαρξισμός είναι πάνω απ' όλα μια μέθοδος ανάλυσης -όχι ανάλυσης κειμένων αλλά κοινωνικών σχέσεων. Είναι αλήθεια ότι στη Ρωσία η αδυναμία του καπιταλιστικού φιλελευθερισμού σημαίνει αναπόφευκτα αδυναμία του εργατικού κινήματος; Είναι αλήθεια ότι στη Ρωσία δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ανεξάρτητο εργατικό κίνημα πριν κατακτήσει την εξουσία η αστική τάξη; Αρκεί να θέσει κανείς τα ερωτήματα για να δει τι απελπιστικός φορμαλισμός βρίσκεται κρυμμένος πίσω από την προσπάθεια να μετατρέψουμε μια παρατήρηση του Μαρξ που διατυπώθηκε σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες σε υπερϊστορικό αξίωμα.

Κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής ανόδου, η ανάπτυξη της βιομηχανίας στη Ρωσία είχε έναν «αμερικάνικο» χαρακτήρα. Αλλά στις πραγματικές της διαστάσεις, η καπιταλιστική βιομηχανία στη Ρωσία είναι ένα βρέφος αν συγκριθεί με τη βιομηχανία των ΗΠΑ. Πέντε εκατομμύρια άτομα -το 16,6% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού- απασχολούνται στη βιομηχανία στη Ρωσία. Για τις ΗΠΑ το αντίστοιχο νούμερο θα ήταν έξι εκατομμύρια και 22,2%. Αυτά τα στοιχεία μας λένε σχετικά λίγα, αλλά γίνονται αμέσως εύγλωττα αν θυμηθούμε ότι ο πληθυσμός της Ρωσίας είναι περίπου διπλάσιος από τον πληθυσμό των ΗΠΑ. Για να εκτιμήσουμε, όμως, τις πραγματικές διαστάσεις της ρώσικης και της αμερικάνικης βιομηχανίας θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι το

¹ Μαρξ, Η Γερμανία το 1848-50, εκδ. Αλεξέγιεβα, 1905, σελ. 8-9. (Λ.Τ.)

1900 τα αμερικάνικα εργοστάσια και εργαστήρια παρήγαγαν αγαθά προς πώληση αξίας 25 δις ρουβλίων, ενώ την ίδια περίοδο τα ρώσικα εργοστάσια παρήγαγαν αγαθά αξίας λιγότερο από 2,5 δις².

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η αριθμητική δύναμη, η συγκέντρωση, η κουλτούρα και η πολιτική σημασία του βιομηχανικού προλεταριάτου εξαρτώνται από το βαθμό ανάπτυξης της καπιταλιστικής βιομηχανίας. Αλλά αυτή η εξάρτηση δεν είναι άμεση. Η πολιτική δύναμη των τάξεων μιας χώρας δεν καθορίζεται μονοσήμαντα από τις παραγωγικές σχέσεις, αλλά επιπλέον από έναν ολόκληρο αριθμό κοινωνικών και πολιτικών παραγόντων εθνικού και διεθνούς χαρακτήρα, οι οποίοι μετατοπίζουν και μερικές φορές αλλάζουν εντελώς την πολιτική αντανάκλαση των οικονομικών σχέσεων. Παρά το γεγονός ότι το επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων των ΗΠΑ είναι δέκα φορές ανώτερο από αυτό της Ρωσίας, ωστόσο ο πολιτικός ρόλος του ρώσικου προλεταριάτου, η επιρροή του στην πολιτική της χώρας και η πιθανότητα να επηρεάσει την παγκόσμια πολιτική στο άμεσο μέλλον είναι ασύγκριτα μεγαλύτερη από ότι του αμερικάνικου προλεταριάτου.

Ο Κάουτσκι, στο πρόσφατο βιβλίο του για το αμερικάνικο προλεταριάτο, αποδεικνύει ότι δεν υπάρχει άμεση σχέση ανάμεσα στην πολιτική δύναμη του προλεταριάτου και της αστικής τάξης, από τη μία μεριά και το επίπεδο της καπιταλιστικής ανάπτυξης, από την άλλη. «Υπάρχουν δύο κράτη», γράφει, «διαμετρικά αντίθετα το ένα με το άλλο. Στο ένα έχει αναπτυχθεί υπερβολικά, δηλαδή δυσανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, το ένα στοιχείο, ενώ στο άλλο κράτος το άλλο στοιχείο. Στην Αμερική- το στοιχείο αυτό είναι η αστική τάξη, ενώ στη Ρωσία το προλεταριάτο. Σε καμία άλλη χώρα δεν μπορούμε να μιλήσουμε τόσο βάσιμα για μια δικτατορία του κεφαλαίου όσο στην Αμερική, ενώ πουθενά δεν έχει αποκτήσει τόση σημασία το αγωνιζόμενο προλεταριάτο όσο στη Ρωσία. Αυτή η σημασία πρέπει να αυξηθεί και αναμφίβολα θα αυξηθεί, επειδή αυτή η χώρα μόλις πρόσφατα άρχισε να παίρνει μέρος στη σύγχρονη ταξική πάλη και μόλις πρόσφατα βρήκε έδαφος γι' αυτήν». Αποδεικνύοντας ότι η Γερμανία, σ' έναν ορισμένο βαθμό, μπορεί να δει το μέλλον της στη Ρωσία, ο Κάουτσκι συνεχίζει: «Είναι πραγματικά εξωφρενικό το γεγονός ότι το ρώσικο προλεταριάτο είναι δυνατόν να μας δείχνει το μέλλον μας, καθώς αυτό δεν εκφράζεται στο βαθμό ανάπτυξης του κεφαλαίου, αλλά στη διαμαρτυρία της εργατικής τάξης. Το γεγονός ότι η Ρωσία είναι το πιο καθυστερημένο από τα μεγάλα κράτη του καπιταλιστικού κόσμου», παρατηρεί ο Κάουτσκι, «μοιάζει να αντιφάσκει με την υλιστική αντίληψη της ιστορίας, σύμφωνα με την οποία η οικονομική ανάπτυξη είναι η βάση της πολιτικής ανάπτυξης. Αλλά στην πραγματικότητα αυτό αντιφάσκει μόνο με την υλιστική αντίληψη της ιστορίας όπως την παριστάνουν οι εχθροί και οι κριτικοί της, οι οποίοι πιστεύουν ότι δεν είναι μέθοδος έρευνας αλλά ένα έτοιμο στερεότυπο»¹. Συνιστούμε θερμά αυτές τις γραμμές στους ρώσους μαρξιστές μας, που αντικαθιστούν την ανεξάρτητη ανάλυση των κοινωνικών σχέσεων με τσιτάτα, επιλεγμένα για να ταιριάζουν σε κάθε περίπτωση. Κανένας δεν μπορεί να διασύρει το μαρξισμό καλύτερα από αυτούς τους αυτοαποκαλούμενους μαρξιστές.

Έτσι, σύμφωνα με τον Κάουτσκι, η Ρωσία βρίσκεται σ' έναν οικονομικά χαμηλό επίπεδο καπιταλιστικής ανάπτυξης, πολιτικά έχει μια ασήμαντη καπιταλιστική μπουρζουαζία και ένα ισχυρό επαναστατικό προλεταριάτο. Σαν αποτέλεσμα, «η πάλη για τα συμφέροντα όλης της Ρωσίας έχει πέσει στους ώμους της μόνης ισχυρής τάξης που υπάρχει στη χώρα -του βιομηχανικού προλεταριάτου. Γι' αυτό το λόγο το προλεταριάτο έχει τεράστια πολιτική σημασία, και γι' αυτό το λόγο ο αγώνας για την απελευθέρωση της Ρωσίας από τα δεσμά του απολυταρχισμού που την πνίγει έχει μετατραπεί σε μονομαχία ανάμεσα στον απολυταρχισμό και το βιομηχανικό προλεταριάτο, μια μονομαχία στην οποία οι αγρότες μπορούν να προσφέρουν σημαντική υποστήριξη, αλλά δεν μπορούν να παίξουν καθοδηγητικό ρόλο.

Δεν μας δίνουν όλα αυτά λόγους να συμπεραίνουμε ότι ο ρώσος «γιος και θυγατέρα» θα πάρουν την εξουσία πιο γρήγορα από τη «μάννα και τον κύρη»;

* * *

Υπάρχουν δύο μορφές πολιτικής αισιοδοξίας. Μπορεί να υπερβάλλουμε τη δύναμη και τα

2 Ντ. Μεντελέγιεφ, Προς μία κατανόηση της Ρωσίας, 1906, σελ. 99. (Λ.Τ.)

1 Κάουτσκι, Αμερικάνοι και Ρώσοι εργάτες, Πετρούπολη 1906, σελ. 4 και 5. (Λ.Τ.)

πλεονεκτήματα μας σε μια επαναστατική κατάσταση και να αναλάβουμε καθήκοντα που δεν δικαιολογούνται από το συγκεκριμένο συσχετισμό δυνάμεων. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να θέσουμε -αισιόδοξα- ένα όριο στα επαναστατικά μας καθήκοντα -αλλά είναι σίγουρο ότι θα οδηγηθούμε πέρα απ' αυτό το όριο, από την ίδια τη λογική της θέσης μας.

Είναι δυνατόν να περιορίσουμε το εύρος των ζητημάτων που αγγίζει η επανάσταση δηλώνοντας ότι η επανάστασή μας είναι αστική όσον αφορά τους αντικειμενικούς της σκοπούς και τα αποτελέσματά της, κλείνοντας τα μάτια στο γεγονός ότι ο κυρίαρχος παράγοντας σ' αυτήν την αστική επανάσταση είναι το προλεταριάτο, το οποίο ωθείται προς την εξουσία από όλη την πορεία της επανάστασης.

Μπορούμε να καθησυχάσουμε τον εαυτό μας με τη σκέψη ότι στο πλαίσιο μιας αστικής επανάστασης, η πολιτική κυριαρχία του προλεταριάτου θα είναι μόνο ένα εφήμερο επεισόδιο, ξεχνώντας ότι από την στιγμή που το προλεταριάτο πάρει την εξουσία στα χέρια του, δεν θα την δώσει πίσω χωρίς μανιασμένη αντίσταση, μέχρις ότου του την πάρουν απ' τα χέρια με την ένοπλη βία.

Μπορούμε να καθησυχάσουμε τον εαυτό μας με τη σκέψη ότι οι κοινωνικές συνθήκες στη Ρωσία δεν είναι ακόμη έτοιμες για μια σοσιαλιστική οικονομία, χωρίς να καταλαβαίνουμε ότι το προλεταριάτο, αν πάρει την εξουσία, πρέπει από την ίδια λογική της θέσης του, να εφαρμόσει κρατική διαχείριση της βιομηχανίας. Ο γενικός κοινωνιολογικός όρος αστική επανάσταση με κανέναν τρόπο δεν λύνει τα πολιτικά και τακτικά προβλήματα, τις αντιφάσεις και τις δυσκολίες που προκύπτουν από τη δυναμική μιας δοσμένης αστικής επανάστασης.

Μέσα στο πλαίσιο της αστικής επανάστασης των τελών του 18ου αιώνα που είχε αντικειμενικό στόχο να εγκαθιδρύσει την κυριαρχία του κεφαλαίου, ήταν δυνατόν να έχουμε μια δικτατορία των «ξεβράκωτων». Αυτή η δικτατορία δεν ήταν απλά ένα εφήμερο επεισόδιο, αλλά άφησε τη σφραγίδα του σ' ολόκληρο τον αιώνα που ακολούθησε. Κι αυτό έγινε, παρ' όλο που γρήγορα τσακίστηκε πάνω στον κυματοθραύστη της αστικής επανάστασης. Τα αντικειμενικά καθήκοντα της επανάστασης των αρχών του 20ου αιώνα είναι επίσης αστικά, αλλά ξεπροβάλλει ως άμεση προοπτική, η αναπόφευκτη ή έστω πιθανή πολιτική κυριαρχία του προλεταριάτου. Το ίδιο το προλεταριάτο δεν θα αφήσει την κυριαρχία του να γίνει ένα απλό εφήμερο «επεισόδιο», όπως ελπίζουν μερικοί ρεαλιστές φιλισταίοι. Αλλά μπορούμε από τώρα να ρωτήσουμε: είναι αναπόφευκτο να τσακιστεί η προλεταριακή δικτατορία πάνω στον κυματοθραύστη της αστικής επανάστασης; Ή υπάρχει η πιθανότητα να ανακαλύψει, στις δεδομένες κοσμοϊστορικές συνθήκες, την προοπτική της νίκης και να σπάσει αυτόν ακριβώς τον κυματοθραύστη; Εδώ ερχόμαστε αντιμέτωποι με ζητήματα τακτικής: πρέπει συνειδητά να παλεύουμε για μια εργατική κυβέρνηση καθώς η ανάπτυξη της επανάστασης φέρνει αυτό το στάδιο πιο κοντά, ή πρέπει εκείνη ακριβώς τη στιγμή, που τίθεται επιτακτικά το ζήτημα της εργατικής κυβέρνησης, να θεωρήσουμε την πολιτική εξουσία ως μια αναποδιά που η αστική επανάσταση φορτώνει στους εργάτες, και την οποία καλύτερα να αποφύγουμε;

Πρέπει να εφαρμόσουμε τα λόγια του «ρεαλιστή» πολιτικού Βολμάρ, ο οποίος είπε για την Κομμούνα του 1871: «Αντί να πάρουνε την εξουσία, καλύτερα να πηγαίνουνε για ύπνο...» ;

5. Το προλεταριάτο στην εξουσία και η αγροτιά

Στην περίπτωση μιας αποφασιστικής νίκης της επανάστασης, η εξουσία θα περάσει στα χέρια εκείνης της τάξης που καθοδηγεί τον αγώνα -δηλαδή, στα χέρια του προλεταριάτου. Να πούμε ευθύς εξ αρχής ότι αυτό με κανέναν τρόπο δεν αποκλείει απ' την κυβέρνηση επαναστάτες αντιπροσώπους από μη-προλεταριακές κοινωνικές ομάδες. Αυτοί μπορούν και πρέπει να είναι στην κυβέρνηση: μια υγιής πολιτική θα αναγκάσει το προλεταριάτο να καλέσει στην κυβέρνηση ηγέτες με επιρροή από την μικροαστική τάξη των πόλεων, τους διανοούμενους και την αγροτιά. Το όλο ζήτημα συνοψίζεται στο εξής: ποιος θα καθορίσει το περιεχόμενο της κυβερνητικής πολιτικής, ποιος θα σχηματίσει μέσα σ' αυτήν μια συμπαγή πλειοψηφία;

Είναι άλλο πράγμα όταν εκπρόσωποι των δημοκρατικών στρωμάτων του λαού μπαίνουν σε μια κυβέρνηση με εργατική πλειοψηφία και τελείως άλλο πράγμα όταν εκπρόσωποι του προλεταριάτου συμμετέχουν σε μια αστική-δημοκρατική κυβέρνηση σαν να είναι λίγο-πολύ τιμημένοι όμηροι.

Η πολιτική της φιλελεύθερης μπουρζουαζίας, μ' όλες της τις αμφιταλαντεύσεις, τις υποχωρήσεις και τις προδοσίες, είναι αρκετά ξεκάθαρη. Η πολιτική του προλεταριάτου είναι ακόμη πιο ξεκάθαρη και οριστική. Αλλά η πολιτική των διανοούμενων, εξαιτίας του κοινωνικά ενδιάμεσου χαρακτήρα τους και της πολιτικής τους ελαστικότητας, των αγροτών λόγω της κοινωνικής τους διαφοροποίησης, της ενδιάμεσης θέσης τους και της πλήρους απουσίας πολιτικών παραδόσεων, η πολιτική των μικροαστών της πόλης πάλι λόγω της έλλειψης χαρακτήρα, της ενδιάμεσης θέσης τους και της πλήρους απουσίας πολιτικών παραδόσεων -η πολιτική αυτών των κοινωνικών ομάδων είναι εντελώς ακαθόριστη, άμορφη, γεμάτη δυνατότητες και, κατά συνέπεια, γεμάτη εκπλήξεις.

Αρκεί να προσπαθήσουμε να φανταστούμε μια επαναστατική δημοκρατική κυβέρνηση χωρίς εκπροσώπους της εργατικής τάξης για να καταλάβουμε αμέσως πόσο άστοχη είναι μία τέτοια σύλληψη. Η άρνηση των σοσιαλδημοκρατών να συμμετέχουν σε μια επαναστατική κυβέρνηση θα έκανε μια τέτοια κυβέρνηση εντελώς αδύνατη και, συνεπώς θα ισοδυναμούσε με προδοσία της επανάστασης. Αλλά η συμμετοχή του προλεταριάτου στην κυβέρνηση είναι επίσης αντικειμενικά πιο πιθανή, και επιτρεπτή από θέση αρχών, μόνο σαν κυρίαρχη και ηγετική συμμετοχή. Μπορεί κανείς, φυσικά, να αποκαλεί μια τέτοια κυβέρνηση δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς, ή δικτατορία του προλεταριάτου, της αγροτιάς και της διανόησης ή ακόμη ως κυβέρνηση συνασπισμού της εργατικής τάξης και των μικροαστών, αλλά το ερώτημα παραμένει: ποιος θα έχει την ηγεμονία στην κυβέρνηση και, μέσω αυτής, σ' όλη τη χώρα; Και όταν μιλάμε για μια εργατική κυβέρνηση, εννοούμε ότι η ηγεμονία πρέπει να ανήκει στην εργατική τάξη.

Η Εθνοσυνέλευση, ως όργανο της Γιακωβίνικης δικτατορίας, δεν αποτελούσαν μόνο από Γιακωβίνους. Μάλιστα οι Γιακωβίνοι ήταν μειοψηφία μέσα σ' αυτήν. Αλλά η επιρροή των «ξεβράκωτων» έξω από τα τείχη της Εθνοσυνέλευσης και η ανάγκη για μια αποφασιστική πολιτική για να σωθεί η χώρα, έδωσε την εξουσία στα χέρια των Γιακωβίνων. Έτσι, ενώ η Εθνοσυνέλευση ήταν τυπικά μια εθνική αντιπροσωπεία που αποτελούνταν από Γιακωβίνους, Γιρονδίνους και το τεράστιο, αμφιταλαντευόμενο Κέντρο, γνωστό ως «βάλτος» στην ουσία ήταν μια δικτατορία των Γιακωβίνων.

Όταν μιλάμε για μια εργατική κυβέρνηση, έχουμε υπόψη μας μια κυβέρνηση στην οποία οι εκπρόσωποι της εργατικής τάξης κυριαρχούν και καθοδηγούν. Το προλεταριάτο για να σταθεροποιήσει την εξουσία του, δεν μπορεί παρά να επεκτείνει τη βάση της επανάστασης. Πολλά τμήματα των εργαζομένων μαζών, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο, θα τραβηχτούν στην επανάσταση και θα οργανωθούν πολιτικά μόνο όταν η πρωτοπορία της επανάστασης, το προλεταριάτο των πόλεων πάρει στα χέρια του το τιμόνι του κράτους. Η επαναστατική αγκιτάτσια και οργάνωση θα διεξάγεται τότε με τα κρατικά μέσα. Η ίδια η νομοθετική εξουσία θα γίνει ένα ισχυρό όργανο για τη ριζοσπαστικοποίηση των μαζών. Η φύση των κοινωνικο-ιστορικών μας σχέσεων, που εναποθέτει όλο το βάρος της αστικής επανάστασης στους ώμους του προλεταριάτου, όχι μόνο δεν θα δημιουργήσει δυσκολίες στην εργατική κυβέρνηση αλλά, τουλάχιστον στην πρώτη φάση της υπαρξής της, θα της δώσει τεράστια πλεονεκτήματα. Αυτό θα επηρεάσει τις σχέσεις ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αγροτιά.

Στις επαναστάσεις του 1789-93 και του 1848 η εξουσία πρώτα απ' όλα πέρασε από τον απολυταρχισμό στα μετριοπαθή στοιχεία της αστικής τάξης και ήταν αυτή η τάξη που απελευθέρωσε την αγροτιά (το πώς, είναι άλλο θέμα) πριν η επαναστατική δημοκρατία πάρει στα χέρια της την εξουσία ή και πριν ακόμα αρχίσει καν να προετοιμάζεται για να πάρει στα χέρια της την εξουσία. Η απελευθερωμένη αγροτιά έχασε κάθε ενδιαφέρον για τα πολιτικά «παιχνίδια» των «ανθρώπων της πόλης», δηλαδή για το παραπέρα προχώρημα της επανάστασης, προσδέθηκε σαν βαρίδι στο οικοδόμημα της «Τάξης» και πρόδωσε την επανάσταση στην Καισαρική ή απολυταρχική αντίδραση του Παλιού Καθεστώτος.

Η ρωσική επανάσταση δεν επιτρέπει, κι ούτε θα επιτρέψει για πολύ καιρό, τη στέρηση οποιουδήποτε είδους αστικής-συνταγματικής τάξης που θα μπορούσε να λύσει τα πιο στοιχειώδη ζητήματα δημοκρατίας. Όλες οι «πεφωτισμένες» προσπάθειες μεταρρυθμιστών-γραφειοκρατών τύπου Βίττε και Στολύπιν εκμηδενίζονται από τον ίδιο τον αγώνα τους για επιβίωση. Κατά συνέπεια, η τύχη των πιο στοιχειωδών επαναστατικών συμφερόντων της αγροτιάς -ακόμα και της

αγροτιάς σα σύνολο, σαν τάξης- είναι δεμένη με την τύχη ολόκληρης της επανάστασης δηλαδή με την τύχη του προλεταριάτου.

Το προλεταριάτο στην εξουσία θα σταθεί μπροστά στους αγρότες ως η τάξη που τους έχει απελευθερώσει. Η κυριαρχία του προλεταριάτου δεν θα φέρει μόνο δημοκρατική ισότητα, ελεύθερη αυτοδιοίκηση, μεταφορά όλου του βάρους της φορολογίας στις πλούσιες τάξεις και διάλυση του μόνιμου στρατού στον ένοπλο πληθυσμό, αλλά επίσης αναγνώριση όλων των επαναστατικών αλλαγών (απαλλοτριώσεων) στη γη που θα έχουν πραγματοποιηθεί από τους αγρότες. Το προλεταριάτο θα κάνει αυτές τις αλλαγές αφετηρία για παραπέρα κρατικά μέτρα στη αγροτική οικονομία.

Κάτω από τέτοιες συνθήκες η ρωσική αγροτιά στην πρώτη και πιο δύσκολη περίοδο της επανάστασης θα έχει συμφέρον από τη διατήρηση του προλεταριακού καθεστώτος (εργατική δημοκρατία) τουλάχιστον όσο και η γαλλική αγροτιά είχε συμφέρον από τη διατήρηση του στρατιωτικού καθεστώτος του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, που εγγυώταν στους νέους ιδιοκτήτες γης το απαραβίαστο της περιούσιας τους με τη δύναμη των οπλών. Και αυτό σημαίνει ότι το αντιπροσωπευτικό σώμα του έθνους, το οποίο συγκαλείται υπό την ηγεσία του προλεταριάτου, που έχει εξασφαλίσει την υποστήριξη της αγροτιάς, δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένας δημοκρατικός μανδύας για την κυριαρχία του προλεταριάτου.

Δεν είναι όμως δυνατό να σπρώξει η αγροτιά παράμερα το προλεταριάτο και να πάρει τη θέση του; Αυτό είναι αδύνατο. Όλη η ιστορική εμπειρία απορρίπτει αυτήν την πιθανότητα. Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η αγροτιά είναι εντελώς ανίκανη να παίξει έναν ανεξάρτητο πολιτικό ρόλο¹.

Η ιστορία του καπιταλισμού είναι η ιστορία της υποταγής της υπαίθρου στην πόλη. Η βιομηχανική ανάπτυξη των ευρωπαϊκών πόλεων με τον καιρό έκανε τη συνέχιση των φεουδαρχικών σχέσεων στη γεωργία αδύνατη. Η ίδια η ύπαιθρος όμως ποτέ δεν δημιούργησε μια τάξη που θα μπορούσε να αναλάβει το επαναστατικό καθήκον να καταργήσει το φεουδαρχισμό. Η πόλη, που υπέταξε τη γεωργία στο κεφάλαιο, δημιούργησε μια επαναστατική δύναμη που πήρε στα χέρια της την πολιτική ηγεμονία πάνω στην ύπαιθρο και εξάπλωσε την επανάσταση στις κρατικές και ιδιοκτησιακές σχέσεις στην ύπαιθρο. Καθώς προχωρεί η ανάπτυξη, η ύπαιθρος έχει οριστικά υποδουλωθεί οικονομικά στο κεφάλαιο και η αγροτιά έχει υποδουλωθεί πολιτικά στα καπιταλιστικά κόμματα. Αυτά τα κόμματα αναβίωσαν το φεουδαρχισμό στην κοινοβουλευτική πολιτική, μετατρέποντας την αγροτιά σε πεδίο ψηφοθηρίας. Το σύγχρονο αστικό κράτος με τη βοήθεια της φορολογίας και του милитарισμού ρίχνει τον αγρότη στην αρπάγη του τοκογλυφικού κεφαλαίου, και με τη βοήθεια των παπάδων του κράτους, των κρατικών σχολείων και της διαφθοράς της στρατιωτικής ζωής τον κάνει θύμα της τοκογλυφικής πολιτικής.

Η ρωσική αστική τάξη θα παραδόσει τα επαναστατικά της καθήκοντα στο προλεταριάτο. Θα πρέπει επίσης να παραδόσει την ηγεμονία επί των αγροτών. Σε μια τέτοια κατάσταση που

¹ Το γεγονός της ανόδου και της ανάπτυξης πρώτα της Ένωσης των Αγροτών και στη συνέχεια της Ομάδας του Μόχθου (Τρουντόβικοι) στη Δούμα δεν συνιστά απόδειξη ενάντια σ' αυτό και στα επόμενα συμπεράσματα; Καθόλου. Τι είναι η Ένωση των Αγροτών; Μια Ένωση που αγκαλιάζει μερικούς ριζοσπάστες δημοκράτες, οι οποίοι ψάχνουν μάζες να τους υποστηρίξουν, καθώς και πιο συνειδητά στοιχεία της αγροτιάς -προφανώς όχι τα χαμηλότερα στρώματα των αγροτών- στη βάση ενός προγράμματος δημοκρατικής επανάστασης και αγροτικής μεταρρύθμισης. Όσο για το αγροτικό πρόγραμμα της Ένωσης των Αγροτών («ισότητα στη χρήση της γης») που είναι το νόημα της ύπαρξής της, έχουμε να πούμε τα εξής: όσο πιο πλατιά και βαθιά γίνεται η ανάπτυξη του αγροτικού κινήματος και όσο πιο γρήγορα φτάσει στις κατασχέσεις και τη διανομή της γης, τόσο πιο γρήγορα θα αρχίσει για τα καλά η αποσύνθεση μέσα στην Ένωση των Αγροτών, σαν αποτέλεσμα χιλιάδων αντιφάσεων ταξικής, τοπικής, καθημερινής και τεχνικής φύσης. Τα μέλη της θα εξασκήσουν το μερίδιο της επιρροής τους στις Επιτροπές των Αγροτών, τα όργανα της αγροτικής επανάστασης στα χωριά, αλλά δεν χρειάζεται να πούμε ότι οι Επιτροπές των Αγροτών, που είναι οικονομικοί-διοικητικοί θεσμοί, δεν μπορούν να καταργήσουν την πολιτική εξάρτηση της υπαίθρου από την πόλη, που είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας.

Ο ριζοσπαστισμός και η αμορφία της Ομάδας του Μόχθου ήταν η έκφραση της αντιφατικότητας των επαναστατικών βλέψεων της αγροτιάς. Κατά την περίοδο των αυταπατών για τους θεσμούς, ακολούθησε απελπισμένα τους «Καντέ» (Συνταγματικούς Δημοκράτες). Τη στιγμή της διάλυσης της Δούμας, μπήκε μ' ένα φυσικό τρόπο κάτω από την καθοδήγηση των Σοσιαλδημοκρατών. Η έλλειψη ανεξαρτησίας από την πλευρά των αγροτικών αντιπροσώπων θα φανεί με ιδιαίτερη καθαρότητα τη στιγμή που χρειαστεί να πάρει γερές πρωτοβουλίες, δηλαδή τη στιγμή που η εξουσία πρέπει να περάσει στα χέρια των επαναστατών. (Λ.Τ.)

δημιουργείται από τη μεταβίβαση της εξουσίας στο προλεταριάτο, τίποτα δεν απομένει στην αγροτιά από το να συνταχθεί με το καθεστώς της εργατικής δημοκρατίας. Δεν θα έχει μεγάλη σημασία αν το κάνει με τον ίδιο βαθμό συνείδησης που συνήθως συντάσσεται με το αστικό καθεστώς. Αλλά ενώ κάθε αστικό κόμμα που παίρνει τις ψήφους της αγροτιάς τρέχει να χρησιμοποιήσει την εξουσία του για να κοροϊδέψει και να εξαπατήσει τους αγρότες και, στη χειρότερη περίπτωση, να παραχωρήσει τη θέση του σ' ένα άλλο καπιταλιστικό κόμμα, το προλεταριάτο, που στηρίζεται στην αγροτιά, θα χρησιμοποιήσει όλες του τις δυνάμεις για να ανυψώσει το πολιτιστικό επίπεδο της υπαίθρου και να αναπτύξει την πολιτική συνείδηση της αγροτιάς. Απ' ότι έχουμε ήδη πει, είναι προφανές τι άποψη έχουμε για την ιδέα της «δικτατορίας του προλεταριάτου και της αγροτιάς». Δεν είναι θέμα του αν τη θεωρούμε επιτρεπτή από θέση αρχής, αν «επιθυμούμε ή δεν επιθυμούμε» μια τέτοια μορφή πολιτικής συνεργασίας. Απλά νομίζουμε ότι είναι απραγματοποίητη -τουλάχιστον με μια άμεση έννοια.

Πραγματικά ένας τέτοιος συνασπισμός προϋποθέτει ή ότι ένα από τα υπάρχοντα αστικά κόμματα έχει επιρροή στην αγροτιά ή ότι η αγροτιά θα έχει δημιουργήσει ένα ισχυρό, ανεξάρτητο, δικό της κόμμα. Έχουμε όμως προσπαθήσει να αποδείξουμε ότι κανένα από τα δύο δεν είναι δυνατό.

6. Το προλεταριακό καθεστώς

Το προλεταριάτο μπορεί να κατακτήσει την εξουσία μόνο αν στηριχτεί σ' έναν εθνικό αναβρασμό και ενθουσιασμό. Θα μπει στην κυβέρνηση ως ο επαναστατικός εκπρόσωπος του έθνους, ως ο οργανωμένος εθνικός ηγέτης στην πάλη ενάντια στην απολυταρχία και τη φεουδαρχική βαρβαρότητα. Παίρνοντας την εξουσία όμως, θ' ανοίξει μια νέα εποχή, μια εποχή επαναστατικής νομοθεσίας, θετικής πολιτικής, και μ' αυτήν την έννοια το προλεταριάτο δεν μπορεί να είναι καθόλου βέβαιο ότι θα διατηρήσει το ρόλο του αναγνωρισμένου εκφραστή της βούλησης του έθνους. Τα πρώτα μέτρα του προλεταριάτου, το ξεκαθάρισμα των στάβλων του Αυγεία του παλιού καθεστώτος και η εκδίωξη των παλιών του τροφίμων θα συναντήσουν την ενεργή υποστήριξη όλου του έθνους, παρά τα όσα λένε οι φιλελεύθεροι ευνούχοι σχετικά με την εμμονή ορισμένων προκαταλήψεων στις λαϊκές μάζες.

Αυτή η πολιτική εκκαθάριση θα συμπληρωθεί από μια δημοκρατική αναδιοργάνωση όλων των κοινωνικών και κρατικών σχέσεων. Η εργατική κυβέρνηση θα υποχρεωθεί, κάτω από την επιρροή των άμεσων πιέσεων και αιτημάτων, να παρέμβει αποφασιστικά σε όλες τις σχέσεις και τα γεγονότα...

Το πρώτο της καθήκον πρέπει να είναι η αποπομπή από το στρατό και τη διοίκηση όλων εκείνων που έχουν λερώσει τα χέρια τους με το αίμα του λαού, και η διάλυση των στρατιωτικών σωμάτων που έχουν κάνει εγκλήματα κατά του λαού. Αυτό πρέπει να γίνει τις πρώτες κιόλας μέρες της επανάστασης, δηλαδή πολύ πριν μπορέσει να εισάγει το σύστημα των ψηφισμένων και υπεύθυνων αξιωματικών και να οργανώσει εθνική πολιτοφυλακή. Αλλά το θέμα δεν τελειώνει εκεί. Η εργατική δημοκρατία θα αντιμετωπίσει αμέσως προβλήματα, όπως η εργάσιμη μέρα, το αγροτικό ζήτημα και το πρόβλημα της ανεργίας.

Ένα πράγμα είναι σίγουρο. Κάθε μέρα που περνάει, η προλεταριακή πολιτική θα κερδίζει έδαφος στην εξουσία ξεκαθαρίζοντας όλο και περισσότερο τον ταξικό της χαρακτήρα. Παράλληλα, οι επαναστατικοί δεσμοί ανάμεσα στο προλεταριάτο και το έθνος θα σπάνε, η ταξική αποσύνθεση της αγροτιάς θα παίρνει πολιτική μορφή και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα διάφορα στρώματά της θα αυξάνει, καθώς η πολιτική της εργατικής κυβέρνησης δεν θα είναι πια μια γενικά δημοκρατική πολιτική αλλά θα τείνει προς μια ξεκάθαρη ταξική πολιτική.

Αν και η απουσία συσσωρευμένων αστικών-ατομικιστικών παραδόσεων και αντι-προλεταριακών προκαταλήψεων μέσα στους κόλπους της αγροτιάς και των διανοούμενων θα βοηθήσει το προλεταριάτο να έρθει στην εξουσία, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι αυτό δεν οφείλεται σε κάποια πολιτική συνείδηση, αλλά σε πολιτική βαρβαρότητα, κοινωνική αμορφία, πρωτογονισμό και έλλειψη χαρακτήρα. Κανένα απ' αυτά τα χαρακτηριστικά δεν μπορεί να αποτελέσει μια αξιόπιστη βάση για μια συνεπή, ενεργητική προλεταριακή πολιτική.

Η κατάργηση του φεουδαρχισμού θα έχει την υποστήριξη ολόκληρης της αγροτιάς, καθώς είναι η τάξη που φορτώνεται τα μεγαλύτερα βάρη. Μια προοδευτική φορολογία θα υποστηριχθεί

από τη μεγάλη πλειοψηφία της αγροτιάς. Αλλά οποιαδήποτε νομοθεσία ψηφιστεί με σκοπό να προστατέψει το αγροτικό προλεταριάτο, όχι μόνο δε θα συναντήσει την ενεργή υποστήριξη της πλειοψηφίας, αλλά μπορεί ακόμα και να συναντήσει την ενεργή αντίθεση μιας μειοψηφίας αγροτών.

Το προλεταριάτο θα ανακαλύψει ότι είναι αναγκασμένο να μεταφέρει την ταξική πάλη στο χωριό και μ' αυτόν τον τρόπο θα καταστρέψει την κοινότητα συμφερόντων που αναμφίβολα υπάρχει σ' όλη την αγροτιά, έστω και σε σχετικά στενά όρια. Από την πρώτη στιγμή, το προλεταριάτο θα πρέπει να βρει υποστήριξη στον ανταγωνισμό ανάμεσα στους φτωχούς και στους πλούσιους του χωριού, ανάμεσα στο αγροτικό προλεταριάτο και την αγροτική μπουρζουαζία. Ενώ η ετερογένεια της αγροτιάς δημιουργεί δυσκολίες και στενεύει τη βάση για μια προλεταριακή πολιτική, ο ανεπαρκής βαθμός ταξικής διαφοροποίησης θα δημιουργήσει εμπόδια στην εισαγωγή μέσα στους κόλπους της αγροτιάς μιας ανεπτυγμένης ταξικής πάλης στην οποία θα μπορούσε να βασίζεται το προλεταριάτο. Ο πρωτογονισμός της αγροτιάς στρέφει το εχθρικό του πρόσωπο προς το προλεταριάτο.

Ο ενθουσιασμός της αγροτιάς θα πέσει και η πολιτική της απάθεια και, ακόμη περισσότερο, η ενεργή αντίθεση των υψηλότερων στρωμάτων της θα βρει σίγουρα αντανάκλαση σ' ένα κομμάτι των διανοουμένων και της μικροαστικής τάξης των πόλεων.

Έτσι, όσο πιο αποφασιστική και ξεκάθαρη γίνεται η πολιτική του προλεταριάτου στην εξουσία, τόσο πιο πολύ θα τρέμει το έδαφος κάτω από τα πόδια του. Όλα αυτά είναι εξαιρετικά πιθανά και ίσως ακόμη και αναπόφευκτα...

Τα δύο κύρια χαρακτηριστικά της προλεταριακής πολιτικής που θα συναντήσουν την αντίθεση των συμμάχων του προλεταριάτου θα είναι η κολλεκτιβοποίηση και ο διεθνισμός. Ο πρωτόγονος και μικροαστικός χαρακτήρας της αγροτιάς, η περιορισμένη επαρχιακή της νοοτροπία, η απομόνωσή της από τους κοσμοϊστορικούς δεσμούς και τις συμμαχίες, θα δημιουργήσουν τεράστιες δυσκολίες για τη σταθεροποίηση της επαναστατικής πολιτικής του προλεταριάτου στην εξουσία.

Το να φανταζόμαστε ότι η δουλειά των Σοσιαλδημοκρατών είναι να μπουν στην προσωρινή κυβέρνηση και να την καθοδηγήσουν κατά τη διάρκεια της περιόδου των επαναστατικών-δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, παλεύοντας για να έχουν αυτές οι μεταρρυθμίσεις ένα πιο ριζοσπαστικό χαρακτήρα, και να βασίζονται γι' αυτό το σκοπό στο οργανωμένο προλεταριάτο – και μετά, αφού το δημοκρατικό πρόγραμμα έχει ολοκληρωθεί, να παρατάνε το οικοδόμημα που αυτοί κατασκεύασαν και να κάνουν τόπο για τα αστικά κόμματα και οι ίδιοι να μπαίνουν στην αντιπολίτευση, ανοίγοντας έτσι μια περίοδο αστικού κοινοβουλευτισμού σημαίνει ότι έχουμε μια αντίληψη εντελώς συμβιβαστική για την ίδια την ιδέα της εργατικής κυβέρνησης. Κι αυτό δεν είναι ανεπίτρεπτο «από θέση αρχών» -δεν έχει νόημα να θέτουμε το ζήτημα με τέτοιο τρόπο- αλλά επειδή είναι απολύτως μη-ρεαλιστικό, είναι ουτοπισμός του χειρότερου είδους – ένα είδος ουτοπισμού που μόνο επαναστάτες φιλισταίοι μπορούν να έχουν.

Γι' αυτό το λόγο:

Η διάκριση του προγράμματός μας σε μάξιμουμ και μίνιμουμ έχει τεράστια σημασία κατά τη διάρκεια της περιόδου που η εξουσία βρίσκεται στα χέρια της αστικής τάξης. Το ίδιο το γεγονός ότι η μπουρζουαζία κατέχει την εξουσία, αφαιρεί από το μίνιμουμ πρόγραμμά μας όλα τα αιτήματα τα οποία είναι ασυμβίβαστα με την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Τέτοια αιτήματα συνιστούν το περιεχόμενο μιας σοσιαλιστικής επανάστασης και προϋποθέτουν μια προλεταριακή δικτατορία.

Όμως, αμέσως μόλις η εξουσία μεταφερθεί στα χέρια μιας επαναστατικής κυβέρνησης με σοσιαλιστική πλειοψηφία, η διάκριση του προγράμματός μας σε μάξιμουμ και μίνιμουμ χάνει κάθε σημασία, και από θέση αρχών και στην άμεση πρακτική. Μια προλεταριακή κυβέρνηση δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να περιοριστεί σε τέτοια όρια. Ας πάρουμε για παράδειγμα το οκτάωρο. Όπως είναι γνωστό, το οκτάωρο δεν έρχεται καθόλου σε αντίθεση με τις καπιταλιστικές σχέσεις και, κατά συνέπεια, μπαίνει σαν ζήτημα στο μίνιμουμ πρόγραμμα της Σοσιαλδημοκρατίας. Αλλά ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε την πραγματική εισαγωγή αυτού του μέτρου κατά τη διάρκεια μιας επανάστασης, σε μια περίοδο έντονων ταξικών ανταγωνισμών. Είναι σίγουρο ότι αυτό το

μέτρο θα συναντήσει οργανωμένη και αποφασιστική αντίσταση από τους καπιταλιστές με λοκ-άουτ και κλείσιμο των εργοστασίων.

Εκατοντάδες χιλιάδες εργάτες θα πεταχτούν στο δρόμο. Τι πρέπει να κάνει η κυβέρνηση; Μια αστική κυβέρνηση, όσο ριζοσπαστική και να είναι, ποτέ δε θα αφήσει τα πράγματα να φτάσουν σ' αυτό το στάδιο, επειδή αντιμέτωπη με το κλείσιμο των εργοστασίων, είναι εντελώς αδύναμη. Θα είναι αναγκασμένη να υποχωρήσει, να καταψηφίσει το οκτάωρο και να καταστείλει τους αγανακτισμένους εργάτες.

Κάτω από την πολιτική κυριαρχία του προλεταριάτου, η εισαγωγή του οκταώρου θα οδηγήσει σε τελείως διαφορετικές συνέπειες. Για μια κυβέρνηση που θέλει να στηρίζεται στο προλεταριάτο, και όχι στο κεφάλαιο όπως κάνει ο φιλελευθερισμός, και η οποία δεν επιθυμεί να παίζει το ρόλο ενός «αμερόληπτου» διαιτητή της αστικής δημοκρατίας, το κλείσιμο των εργοστασίων δε θα ήταν δικαιολογία για να μεγαλώσει την εργάσιμη ημέρα. Για μια εργατική κυβέρνηση υπάρχει μία μόνο διέξοδος: απαλλοτρίωση των κλειστών εργοστασίων και οργάνωση της παραγωγής πάνω σε εθνικοποιημένη βάση.

Φυσικά, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει: ας υποθέσουμε ότι η εργατική κυβέρνηση, πιστή στο πρόγραμμά της, βγάζει ένα διάταγμα για το οκτάωρο. Αν το κεφάλαιο προβάλλει αντίσταση που δεν μπορεί να υπερνικηθεί στη βάση ενός δημοκρατικού προγράμματος που βασίζεται στη διατήρηση της ατομικής ιδιοκτησίας, οι Σοσιαλδημοκράτες θα παραιτηθούν και θα κάνουν έκκληση στο προλεταριάτο. Μια τέτοια λύση θα ήταν λύση μόνο από τη σκοπιά μιας ομάδας που αποτελεί μέρος της κυβέρνησης, αλλά δεν θα ήταν λύση για το προλεταριάτο ή για το προχώρημα της επανάστασης. Μετά την παραίτηση των Σοσιαλδημοκρατών, η κατάσταση θα είναι ακριβώς όπως ήταν πριν, όταν αναγκάστηκαν να πάρουν την εξουσία. Θα ήταν πραγματικά καλύτερο για το κόμμα της εργατικής τάξης να μην μπει καθόλου στην κυβέρνηση παρά να μπει για να εκθέσει την αδυναμία του και μετά να παραιτηθεί.

Ας πάρουμε ένα άλλο παράδειγμα. Το προλεταριάτο στην εξουσία δεν μπορεί παρά να υιοθετήσει τα πιο ενεργητικά μέτρα για να λύσει το πρόβλημα της ανεργίας, επειδή προφανώς οι αντιπρόσωποι των εργατών στην κυβέρνηση δεν μπορούν να απαντήσουν στα αιτήματα των άνεργων με επιχειρήματα για τον αστικό χαρακτήρα της επανάστασης.

Αλλά αν η κυβέρνηση αναλάβει να συντηρήσει τους ανέργους -δεν έχει σημασία με ποια μορφή αυτή τη στιγμή- αυτό θα σημαίνει μια άμεση και αρκετά σημαντική μετατόπιση οικονομικής εξουσίας στο προλεταριάτο. Οι καπιταλιστές, που για την καταπίεση των εργατών πάντα βασίζονται στην ύπαρξη ενός εφεδρικού βιομηχανικού στρατού, θα ένιωθαν οικονομικά ανίσχυροι, ενώ η επαναστατική κυβέρνηση θα τους καταδίκαιε ταυτόχρονα σε μια πολιτική ανικανότητα.

Αναλαμβάνοντας τη στήριξη των ανέργων, η κυβέρνηση αναλαμβάνει ταυτόχρονα τη στήριξη των απεργών. Αν δεν το κάνει αυτό, τότε αμέσως και δια παντός υποσκάπτει τις βάσεις της ύπαρξής της.

Δε μένει τίποτα τότε στους καπιταλιστές παρά να καταφύγουν στο λοκ-άουτ, δηλαδή να κλείσουν τα εργοστάσια. Είναι ξεκάθαρο ότι τα αφεντικά μπορούν να αντέξουν το κλείσιμο των εργοστασίων πολύ περισσότερο απ' ό,τι οι εργάτες, και κατά συνέπεια, μπορεί να υπάρξει μόνο μια απάντηση από τη πλευρά της εργατικής κυβέρνησης σ' ένα γενικό λοκ-άουτ: απαλλοτρίωση των εργοστασίων και εισαγωγή της κρατικής ή κοινοτικής παραγωγής τουλάχιστον στα μεγαλύτερα απ' αυτά.

Παρόμοια προβλήματα προκύπτουν στη γεωργία από το γεγονός και μόνο της απαλλοτρίωσης της γης. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να υποθέσουμε ότι μια προλεταριακή κυβέρνηση, απαλλοτριώνοντας τα ιδιωτικά αγροκτήματα τα οποία συνεχίζουν την παραγωγή σε μεγάλη κλίμακα, θα τα κομματιάσει και θα τα πουλήσει στους μικρούς παραγωγούς. Ο μόνος δρόμος ανοιχτός γι' αυτήν είναι η οργάνωση συνεταιριστικής παραγωγής κάτω από κοινοτικό έλεγχο ή οργανωμένη κατ' ευθείαν από το κράτος. Αλλά αυτός είναι ο δρόμος προς το Σοσιαλισμό. Απ' όλα αυτά, φαίνεται πολύ καθαρά ότι οι Σοσιαλδημοκράτες δεν μπορούν να μουν σε μια επαναστατική κυβέρνηση, δίνοντας στους εργάτες προκαταβολικά την εγγύηση ότι δεν θα κάνουν καμία παραχώρηση στο μίνιμουμ πρόγραμμα και ταυτόχρονα δίνοντας στην αστική τάξη την

υπόσχεση να μην προχωρήσουν πέρα απ' αυτό. Μια τέτοια αμφίδρομη εγγύηση είναι εντελώς απραγματοποίητη. Το ίδιο το γεγονός ότι οι αντιπρόσωποι του προλεταριάτου μπαίνουν στην κυβέρνηση, όχι σαν αδύναμοι όμηροι, αλλά σαν ηγετική δύναμη, καταστρέφει τα όρια ανάμεσα σε μάξιμουμ και μίνιμουμ πρόγραμμα: βάζει, δηλαδή, τον κολλεκτιβισμό στην ημερήσια διάταξη. Σε ποιο σημείο το προλεταριάτο θα συναντήσει δυσκολίες καθώς προχωράει σ' αυτήν την κατεύθυνση εξαρτάται από το συσχετισμό των δυνάμεων, αλλά με κανένα τρόπο δεν εξαρτάται από τις αρχικές προθέσεις του προλεταριακού κόμματος.

Γι' αυτό το λόγο δεν μπορούμε να μιλάμε για οποιαδήποτε ειδική μορφή προλεταριακής δικτατορίας στην αστική επανάσταση, μια δημοκρατική δικτατορία (ή μια δικτατορία του προλεταριάτου και της αγροτιάς). Η εργατική τάξη δεν μπορεί να διατηρήσει το δημοκρατικό χαρακτήρα της δικτατορίας χωρίς να υπερβεί τα όρια του δημοκρατικού προγράμματος. Κάθε αυταπάτη σ' αυτό το ζήτημα θα ήταν μοιραία. Θα οδηγήσει τη σοσιαλδημοκρατία σε συμβιβασμούς από την αρχή.

Έχοντας πάρει την εξουσία, το προλεταριάτο θα παλέψει γι' αυτήν μέχρι το τέλος. Το ένα όπλο στον αγώνα για τη διατήρηση και τη στερέωση της εξουσίας θα είναι η αγκιτάτσια και η οργάνωση, το άλλο όπλο θα είναι η πολιτική του κολλεκτιβισμού. Ο κολλεκτιβισμός θα γίνει όχι μόνο αναπόφευκτος δρόμος προς τα μπρος για το κόμμα που θα βρεθεί στην εξουσία, αλλά επίσης και ένα μέσο να διατηρήσει αυτή τη θέση με την υποστήριξη του προλεταριάτου. Όταν η ιδέα της αδιάκοπης επανάστασης διατυπώθηκε στο σοσιαλιστικό τύπο - μια ιδέα που συνδέθηκε με τη διάλυση του απολυταρχισμού και του φεουδαρχισμού μέσω της σοσιαλιστικής επανάστασης, καθώς και με την όξυνση των κοινωνικών συγκρούσεων, τις εξεγέρσεις νέων τμημάτων των μαζών, τις αδιάκοπες επιθέσεις από το προλεταριάτο στα οικονομικά και πολιτικά προνόμια των κυριάρχων τάξεων- ομόφωνα ο «προοδευτικός» μας τύπος έβγαλε ένα ουρλιαχτό αγανάκτησης. «Ααα», φώναξε, «έχουμε ανεχτεί πολλά, αλλά αυτό δεν μπορούμε να το ανεχτούμε. Η επανάσταση δεν σηκώνει «νομιμοποίηση». Η εφαρμογή έκτατων μέτρων επιτρέπεται μόνο κάτω από έκτατες περιστάσεις. Ο σκοπός του κινήματος για χειραφέτηση δεν είναι να κάνουμε την επανάσταση διαρκή, αλλά και να την οδηγήσουμε όσο το δυνατόν πιο σύντομα στα κανάλια του νόμου» κτλ, κτλ.

Οι πιο ριζοσπάστες αντιπρόσωποι αυτής της ίδιας δημοκρατίας δεν τολμούν να πάρουν θέση ενάντια στην επανάσταση από τη σκοπιά των ήδη κερτημένων συνταγματικών «κερδών». Γι' αυτούς, ο κοινοβουλευτικός κρετινισμός που προηγείται της ανόδου του ίδιου του κοινοβουλευτισμού, δεν αποτελεί ισχυρό όπλο στην πάλη ενάντια στην προλεταριακή επανάσταση. Διαλέγουν ένα άλλο μονοπάτι. Παίρνουν θέση [ενάντια στην επανάσταση] όχι στη βάση του νόμου, αλλά αντίθετα, σ' αυτό που νομίζουν ότι είναι η βάση των γεγονότων – στη βάση των ιστορικών «δυνατοτήτων», του πολιτικού «ρεαλισμού» και τελικά ... τελικά, ακόμη και στη βάση του «μαρξισμού». Και γιατί όχι; Εκείνος ο ευσεβής Ενετός αστός, ο Αντόνιο, είχε πει πολύ πετυχημένα:

«Ο Διάβολος μπορεί να χρησιμοποιεί τις Γραφές για τους δικούς του σκοπούς». Αυτοί οι ριζοσπάστες δημοκράτες όχι μόνο θεωρούν την ιδέα μιας εργατικής κυβέρνησης φανταστική, αλλά επίσης αρνούνται ακόμη και τη δυνατότητα σοσιαλιστικής επανάστασης στην Ευρώπη στην ιστορική εποχή που ανοίγεται. «Οι προϋποθέσεις της επανάστασης», λένε, «δεν είναι ακόμη ορατές». Είναι αυτό αλήθεια; Φυσικά δεν είναι δυνατόν να ορίσουμε μια ημερομηνία για τη σοσιαλιστική επανάσταση. Αλλά είναι ανάγκη να αναδείξουμε τις πραγματικές της ιστορικές προοπτικές.

7. Οι προϋποθέσεις του σοσιαλισμού

Ο μαρξισμός μετέτρεψε το σοσιαλισμό σε επιστήμη, αλλά αυτό δεν εμποδίζει ορισμένους «μαρξιστές» να τον μετατρέπουν σε Ουτοπία.

Ο Ροζκόφ στην επιχειρηματολογία του ενάντια στο πρόγραμμα της κοινωνικοποίησης και του συνεταιρισμού, παρουσιάζει τις «απαραίτητες προϋποθέσεις της μελλοντικής κοινωνίας, όπως διατυπώθηκαν επακριβώς από το Μαρξ» με τον ακόλουθο τρόπο: «Είναι ήδη παρούσες», ρωτάει ο Ροζκόφ, «οι υλικές αντικειμενικές προϋποθέσεις, οι οποίες συνίστανται σε μια τέτοια ανάπτυξη της τεχνικής που θα μπορούσε να μειώσει το κίνητρο για προσωπικό κέρδος και το ενδιαφέρον για τα

λεφτά[;], την προσωπική προσπάθεια, επιχειρηματικότητα και το ρίσκο σε ένα μίνιμουμ, και οι οποίες θα έκαναν, κατά συνέπεια, την κοινωνική παραγωγή ζήτημα πρώτης προτεραιότητας; Ένα τέτοιο επίπεδο τεχνικής είναι απόλυτα συνδεδεμένο με μια σχεδόν ολοκληρωτική (!) κυριαρχία της παραγωγής μεγάλης κλίμακας σε όλους(!) του τομείς της οικονομίας. Έχουμε φτάσει σ' ένα τέτοιο στάδιο; Ακόμη και οι υποκειμενικές, ψυχολογικές προϋποθέσεις λείπουν, όπως η ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης μέσα στο προλεταριάτο, η οποία πρέπει να είναι αναπτυγμένη σε τέτοιο βαθμό ώστε να επιτύχει την πνευματική ενότητα της συντριπτικής πλειοψηφίας του λαού. Ξέρουμε», συνεχίζει ο Ροζκόφ, «για ενώσεις παραγωγών, όπως οι πασίγνωστοι γάλλοι εργάτες γυαλιού στο Αλμπί, και αρκετές άλλες αγροτικές ενώσεις, πάλι στη Γαλλία. Και όμως, η εμπειρία της Γαλλίας δείχνει με τον καλύτερο τρόπο ότι ακόμη και οι συνθήκες μιας τόσο προχωρημένης χώρας δεν είναι επαρκώς αναπτυγμένες για να επιτρέψουν την κυριαρχία των συνεταιρισμών. Τέτοιες επιχειρήσεις είναι μόνο μεσαίου μεγέθους, το τεχνικό τους επίπεδο δεν είναι υψηλότερο των κανονικών καπιταλιστικών επιχειρήσεων, δεν βρίσκονται στην πρωτοπορία της βιομηχανικής ανάπτυξης, δεν την καθοδηγούν, αλλά προσεγγίζουν ένα πολύ μέτριο μέσο επίπεδο.

Μόνον όταν η εμπειρία των ξεχωριστών παραγωγικών ενώσεων αποδειξεί τον καθοδηγητικό τους ρόλο στην οικονομική ζωή, μόνον τότε θα μπορούμε να πούμε ότι προσεγγίζουμε ένα νέο σύστημα, μόνον τότε μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι έχουν πια δημιουργηθεί οι αναγκαίες συνθήκες για την ύπαρξή του.»¹

Παρόλο που σεβόμαστε τις καλές προθέσεις του συντρόφου Ροζκόφ, μετά λύπης μας πρέπει να ομολογήσουμε ότι πολύ σπάνια έχουμε συναντήσει τέτοια σύγχυση σχετικά με τις προϋποθέσεις του σοσιαλισμού ακόμα και στην αστική φιλοσοφία. Αξίζει τον κόπο να επιμείνουμε σ' αυτή τη σύγχυση, αν όχι προς χάριν του Ροζκόφ, τουλάχιστον προς χάριν του ζητήματος.

Ο Ροζκόφ δηλώνει ότι δεν έχουμε φτάσει ακόμα «σ' ένα τέτοιο στάδιο ανάπτυξης της τεχνικής που θα μπορούσε να μειώσει το κίνητρο για προσωπικό κέρδος και το ενδιαφέρον για τα λεφτά [;], την προσωπική προσπάθεια, επιχειρηματικότητα και το ρίσκο σε ένα μίνιμουμ, και η οποία θα έκανε, κατά συνέπεια, την κοινωνική παραγωγή ζήτημα πρώτης προτεραιότητας».

Είναι δύσκολο να καταλάβουμε το νόημα αυτού του αποσπάσματος. Προφανώς ο Ροζκόφ θέλει να πει, κατά πρώτον, ότι η σύγχρονη τεχνική δεν έχει επαρκώς υποσκελίσει την ανθρώπινη εργατική δύναμη από τη βιομηχανία, και, κατά δεύτερο λόγο, ότι ένας τέτοιος υποσκελισμός απαιτεί μια «σχεδόν» ολοκληρωτική κυριαρχία των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων σε όλους τους τομείς της οικονομίας, και, κατά συνέπεια, μία «σχεδόν» ολοκληρωτική προλεταριοποίηση του πληθυσμού της χώρας. Αυτές είναι οι δυο προϋποθέσεις του σοσιαλισμού που υποτίθεται ότι «διατυπώθηκαν επακριβώς από το Μαρξ».

Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε το πλαίσιο των καπιταλιστικών σχέσεων που, σύμφωνα με τον Ροζκόφ, θα έχει να αντιμετωπίσει ο σοσιαλισμός όταν φτάσει. «Η σχεδόν πλήρης κυριαρχία των μεγάλων επιχειρήσεων σε όλους τους τομείς της οικονομίας», υπό τον καπιταλισμό σημαίνει, όπως έχει ήδη ειπωθεί, την προλεταριοποίηση όλων των μικρών και μεσαίων παραγωγών στη γεωργία και τη βιομηχανία, δηλαδή τη μετατροπή όλου του πληθυσμού σε προλετάρους. Αλλά η πλήρης κυριαρχία των μηχανών σ' αυτές τις μεγάλες επιχειρήσεις θα οδηγούσε στη μείωση της χρήσης εργατικής δύναμης σ' ένα μίνιμουμ, οπότε η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού της χώρας -ας πούμε, το 90%- θα μετατρέποταν σε εφεδρικό βιομηχανικό στρατό που ζει εις βάρος του Κράτους σε πτωχοκομεία. Είπαμε 90%, αλλά τίποτα δεν μπορεί να μας εμποδίσει να προχωρήσουμε αυτή τη λογική και να φανταστούμε μία κατάσταση, στην οποία το σύνολο της παραγωγής αποτελείται από ένα και μοναδικό αυτόματο μηχανισμό, που ανήκει σε ένα και μοναδικό τραστ και απαιτεί τόση ζωντανή εργασία όση ενός και μοναδικού εκπαιδευμένου ουραγοτάγκου. Όπως ξέρουμε, αυτή είναι η λαμπρή συνεκτική θεωρία του καθηγητή Τουγκάν-Μπαρανόφσκι. Σε τέτοιες συνθήκες, η «κοινωνική παραγωγή» όχι μόνο αποκτά «πρώτη προτεραιότητα» αλλά ελέγχει όλο το πεδίο της παραγωγής. Επιπλέον, σε τέτοιες συνθήκες, και η κατανάλωση επίσης γίνεται φυσικά κοινωνικοποιημένη, καθώς το σύνολο του έθνους, εκτός από το 10% που κατέχει το τραστ, ζει εις βάρος του δημοσίου σε πτωχοκομεία. Κατά συνέπεια, πίσω από τον Ροζκόφ βλέπουμε το χαμογελαστό πρόσωπο του Τουγκάν-Μπαρανόφσκι. Ο σοσιαλισμός

1 Ν. Ροζκόφ, Για το Αγροτικό Ζήτημα, σελ. 21-22. (Λ.Τ.)

μπορεί τώρα να έρθει στο προσκήνιο. Ο πληθυσμός αναδύεται από τα πτωχοκομεία και απαλλοτριώνει τους απαλλοτριωτές. Φυσικά, καμία επανάσταση ή δικτατορία του προλεταριάτου δεν είναι αναγκαία.

Η δεύτερη οικονομική ένδειξη για την ωριμότητα μιας χώρας για το σοσιαλισμό, σύμφωνα με το Ροζκόφ, είναι η δυνατότητα κυριαρχίας της συνεταιριστικής παραγωγής στο εσωτερικό της. Ακόμη και στη Γαλλία, το συνεταιριστικό εργοστάσιο γυαλιού στο Αλμπί δεν βρίσκεται σε υψηλότερο επίπεδο απ' ό,τι οποιαδήποτε άλλη καπιταλιστική επιχείρηση. Η σοσιαλιστική παραγωγή καθίσταται δυνατή μόνον όταν οι συνεταιρισμοί βρίσκονται στην πρωτοπορία της βιομηχανικής ανάπτυξης ως επικεφαλής επιχειρήσεις.

Όλο το επιχείρημα είναι αντεστραμμένο από την αρχή μέχρι το τέλος. Οι συνεταιρισμοί δεν μπορούν να μπουν επικεφαλής της βιομηχανικής προόδου όχι επειδή η βιομηχανική ανάπτυξη δεν έχει προχωρήσει αρκετά, αλλά επειδή έχει προχωρήσει υπερβολικά. Αναμφίβολα, η οικονομική ανάπτυξη δημιουργεί τη βάση για συνεταιρισμούς, αλλά για τι είδους συνεταιρισμούς; Για τους καπιταλιστικούς συνεταιρισμούς, που βασίζονται στη μισθωτή εργασία -κάθε εργοστάσιο μας δίνει μια εικόνα ενός τέτοιου συνεταιρισμού. Με την ανάπτυξη της τεχνικής, αυξάνει επίσης η σημασία ενός τέτοιου συνεταιρισμού. Αλλά με ποιον τρόπο μπορεί η ανάπτυξη του καπιταλισμού να τοποθετήσει τις συνεταιριστικές ενώσεις στην «πρώτη γραμμή της οικονομίας»; Σε τι βασίζει ο Ροζκόφ τις ελπίδες του ότι οι συνεταιριστικές ενώσεις μπορούν να παραμερίσουν τις κοινοπραξίες και τα τραστ και να πάρουν τη θέση τους στην πρωτοπορία της βιομηχανικής ανάπτυξης; Είναι προφανές ότι αν γινόταν αυτό, οι συνεταιριστικές ενώσεις απλά θα έπρεπε να απαλλοτριώσουν αυτόματα όλες τις καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Στη συνέχεια, θα απέμενε μόνον να μειώσουν την εργάσιμη μέρα αρκετά ώστε να δώσουν δουλειά σε όλους τους πολίτες και να ρυθμίσουν την ποσότητα της παραγωγής στους διάφορους τομείς ώστε να αποφεύγονται οι κρίσεις. Μ' αυτόν τον τρόπο θα κυριαρχούσαν τα βασικά χαρακτηριστικά του σοσιαλισμού. Είναι ξανά προφανές ότι δεν χρειάζεται ούτε επανάσταση ούτε δικτατορία του προλεταριάτου.

Η τρίτη προϋπόθεση είναι ψυχολογική: είναι ανάγκη να «έχει φτάσει η ταξική συνείδηση του προλεταριάτου σε τέτοιο βαθμό ανάπτυξης ώστε να επιτύχει την πνευματική ενότητα της συντριπτικής πλειοψηφίας του λαού». Ως «πνευματική ενότητα», σ' αυτήν την περίπτωση, πρέπει προφανώς να εννοήσουμε τη συνειδητή κοινωνική αλληλεγγύη. Αλλά αυτό σημαίνει ότι ο σύντροφος Ροζκόφ θεωρεί ως ψυχολογική προϋπόθεση του σοσιαλισμού την οργάνωση της «συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού» στο Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα. Ο Ροζκόφ εννοεί συνεπώς ότι ο καπιταλισμός, ρίχνοντας τους μικρούς παραγωγούς στις τάξεις του προλεταριάτου, και τη μάζα του προλεταριάτου στις τάξεις του εφεδρικού βιομηχανικού στρατού, θα δώσει στη Σοσιαλδημοκρατία τη δυνατότητα να ενώσει πνευματικά και να δια φωτίσει τη συντριπτική πλειοψηφία (90%;) του λαού.

Αυτό είναι εξίσου αδύνατο να πραγματοποιηθεί στον κόσμο της καπιταλιστικής βαρβαρότητας, όσο και η κυριαρχία των συνεταιρισμών στο βασίλειο του καπιταλιστικού ανταγωνισμού. Αλλά αν ήταν πραγματοποιήσιμο, τότε φυσικά η συνειδητά και πνευματικά ενωμένη «συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού» του έθνους θα τσάκιζε χωρίς καμία δυσκολία τους λίγους μεγιστάνες του κεφαλαίου και θα οργάνωνε τη σοσιαλιστική οικονομία χωρίς επανάσταση ή δικτατορία.

Αλλά εδώ προκύπτει το ακόλουθο ερώτημα. Ο Ροζκόφ θεωρεί το Μαρξ δάσκαλό του. Ωστόσο ο Μαρξ, που σκιαγράφησε τις «βασικές προϋποθέσεις του σοσιαλισμού» στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο, θεωρούσε την επανάσταση του 1848 ως άμεσο πρόλογο της σοσιαλιστικής επανάστασης. Φυσικά δεν χρειάζεται βαθιά διεισδυτικότητα για να καταλάβει κανείς μετά από 60 χρόνια ότι ο Μαρξ είχε κάνει λάθος, επειδή εξακολουθεί να υπάρχει καπιταλισμός. Αλλά πως θα μπορούσε ο Μαρξ να κάνει τέτοιο λάθος; Δεν αντιλήφθηκε ότι δεν έχουν ακόμη κυριαρχήσει οι μεγάλοι μεγέθους επιχειρήσεις σε όλους τους τομείς της οικονομίας; Ότι οι συνεταιρισμοί των παραγωγών δεν βρίσκονται στην κορυφή των μεγάλων επιχειρήσεων; Ότι η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού δεν είναι ακόμη ενωμένη στη βάση των ιδεών του Κομμουνιστικού Μανιφέστου; Αν δεν βλέπουμε τέτοια πράγματα τώρα, πως και δεν αντιλήφθηκε ο Μαρξ ότι τίποτα τέτοιο δεν υπήρχε το 1848; Προφανώς ο Μαρξ του 1848 ήταν ένας ουτοπιστής

νεολαίος συγκρινόμενος με πολλά από τα σημερινά αλάθητα αυτόματα του μαρξισμού!

Βλέπουμε λοιπόν ότι αν και ο σύντροφος Ροζκόφ δεν ανήκει καθόλου στους κριτικούς του μαρξισμού, ωστόσο έχει απορρίψει εντελώς τη σοσιαλιστική επανάσταση ως απαραίτητη προϋπόθεση του σοσιαλισμού. Επειδή όμως ο Ροζκόφ έχει διατυπώσει με μεγάλη συνοχή απόψεις που υιοθετούνται από ένα μεγάλο αριθμό μαρξιστών και στις δύο τάσεις του κόμματός μας, είναι απαραίτητο να επιμείνουμε στη θεωρητική και μεθοδολογική βάση των λαθών που έχει κάνει. Πρέπει να παρατηρήσουμε εν παρόδω ότι το επιχείρημα του Ροζκόφ όσον αφορά τη μοίρα των συνεταιρισμών είναι εντελώς δικό του. Ποτέ και πουθενά δεν έχουμε συναντήσει σοσιαλιστές που να πιστεύουν σε μια τόσο απλή και απρόσκοπτη πρόοδο της συγκεντροποίησης της παραγωγής και της προλεταριοποίησης του λαού και ταυτόχρονα να πιστεύουν στον κυρίαρχο ρόλο των συνεταιριστικών ενώσεων πριν την προλεταριακή επανάσταση. Είναι πολύ πιο δύσκολο να συνδυάσουμε τις δύο αυτές προϋποθέσεις στην οικονομική εξέλιξη απ' ότι στο μυαλό μας. Αν και ακόμη κι αυτό πάντα μας φαινόταν αδύνατο.

Θα ασχοληθούμε όμως με δύο άλλες «προϋποθέσεις» που είναι πιο κλασικές προκαταλήψεις. Αναμφίβολα, η συγκεντροποίηση της παραγωγής, η ανάπτυξη της τεχνικής και η ανάπτυξη της συνείδησης των μαζών είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για το σοσιαλισμό. Αλλά αυτές οι διαδικασίες πραγματοποιούνται ταυτόχρονα, και όχι μόνο δίνουν ώθηση η μία στην άλλη, αλλά επίσης επιβραδύνουν και οριοθετούν η μία στην άλλη. Κάθε μία απ' αυτές τις διαδικασίες σ' ένα υψηλότερο επίπεδο απαιτεί ορισμένη ανάπτυξη μιας άλλης διαδικασίας σ' ένα χαμηλότερο επίπεδο. Αλλά η πλήρης ανάπτυξη της κάθε μιας είναι αδιανόητη χωρίς την πλήρη ανάπτυξη και των άλλων.

Η ανάπτυξη της τεχνικής αναμφίβολα βρίσκει το ιδεατό της όριο σ' ένα απλό αυτόματο μηχανισμό που παίρνει πρώτη ύλη από τη μήτρα της φύσης και την πετάει στα πόδια του ανθρώπου με τη μορφή έτοιμων ειδών κατανάλωσης. Αν η ύπαρξη του καπιταλιστικού συστήματος δεν καθοριζόταν από τις ταξικές σχέσεις και τον επαναστατικό αγώνα που ξεπηδάει απ' αυτές, θα είχαμε ίσως κάποιους λόγους να υποθέσουμε ότι η τεχνική, φτάνοντας το ιδεατό όριο ενός αυτόματου απλού μηχανισμού, θα καταργούσε αυτόματα τον καπιταλισμό.

Η συγκεντροποίηση της παραγωγής, που πηγάζει από τους νόμους του ανταγωνισμού, τείνει εν γένει προς την προλεταριοποίηση όλου του πληθυσμού. Αν απομονώναμε αυτήν την τάση, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ο καπιταλισμός θα συνέχιζε το έργο του μέχρι το τέλος, αν η διαδικασία της προλεταριοποίησης δεν διακοπτόταν από μία επανάσταση. Αλλά αυτό είναι αναπόφευκτο, δεδομένου ενός ορισμένου συσχετισμού δυνάμεων, πολύ πριν ο καπιταλισμός μετατρέψει την πλειοψηφία του έθνους σε εφεδρικό βιομηχανικό στρατό, κλεισμένο σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Παραπέρα, η συνείδηση, χάρη στην εμπειρία του καθημερινού αγώνα και τις συνειδητές προσπάθειες των σοσιαλιστικών κομμάτων, αναμφίβολα προχωράει προοδευτικά και, αν απομονώναμε αυτή τη διαδικασία, θα μπορούσαμε με τη φαντασία μας να ακολουθήσουμε αυτή την ανάπτυξη μέχρις ότου η πλειοψηφία του λαού φτάσει να ανήκει στα συνδικάτα και τις πολιτικές οργανώσεις, ενωμένη από ένα πνεύμα αλληλεγγύης και ταυτότητας στόχων. Αν αυτή η διαδικασία μπορούσε πραγματικά να προχωρήσει ποσοτικά, χωρίς να επηρεάζεται ποιοτικά, ο σοσιαλισμός θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί ειρηνικά με μια ομόφωνη, συνειδητή «πράξη των πολιτών», κάποια στιγμή στον 21ο ή τον 22ο αιώνα.

Αλλά το όλο ζήτημα βρίσκεται στο γεγονός ότι οι διαδικασίες που ιστορικά προϋποθέτουν το σοσιαλισμό δεν αναπτύσσονται στην απομόνωση, αλλά θέτουν όρια η μία στην άλλη και όταν φτάσουν σ' ένα ορισμένο στάδιο που καθορίζεται από διάφορες περιστάσεις -και το οποίο απέχει πολύ από το μαθηματικό τους όριο- υφίστανται μία ποιοτική αλλαγή, και στον πολύπλοκο συνδυασμό τους επιφέρουν αυτό που εννοούμε με το όνομα κοινωνική επανάσταση.

Θα ξεκινήσουμε από τη διαδικασία που αναφέραμε τελευταία – την ανάπτυξη της συνείδησης. Αυτή αναπτύσσεται, όπως ξέρουμε, όχι στις ακαδημίες όπου θα μπορούσαμε πιθανόν να καθυστερήσουμε τεχνητά το προλεταριάτο για πενήντα, εκατό ή πεντακόσια χρόνια, αλλά στην πορεία της πολύπλευρης ζωής μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία, στη βάση της αδιάκοπης ταξικής πάλης. Η ανάπτυξη της συνείδησης του προλεταριάτου μεταμορφώνει αυτόν τον ταξικό αγώνα, του δίνει ένα πιο βαθύ και πιο αποφασιστικό χαρακτήρα, κι αυτό με τη σειρά του προκαλεί μια

ανάλογη αντίδραση από την πλευρά της κυρίαρχης τάξης. Ο αγώνας του προλεταριάτου ενάντια στην αστική τάξη θα φτάσει στη λύση του πολύ πριν οι μεγάλοι μεγέθους επιχειρήσεις αρχίσουν να κυριαρχούν σε όλους τους τομείς της οικονομίας.

Είναι φυσικά αλήθεια ότι η ανάπτυξη της πολιτικής συνείδησης εξαρτάται από την αύξηση του αριθμού των εργατών και η προλεταριακή δικτατορία προϋποθέτει ότι το προλεταριάτο θα είναι αριθμητικά αρκετά ισχυρό ώστε να υπερνικήσει την αντίσταση της αστικής αντεπανάστασης. Αλλά αυτό δε σημαίνει καθόλου ότι η «συντριπτική πλειοψηφία» του πληθυσμού πρέπει να είναι εργάτες και η «συντριπτική πλειοψηφία» του προλεταριάτου συνειδητοί σοσιαλιστές. Είναι βέβαια ξεκάθαρο ότι ο συνειδητός επαναστατικός στρατός του προλεταριάτου πρέπει να είναι ισχυρότερος από τον αντεπαναστατικό στρατό του κεφαλαίου, ενώ τα ενδιάμεσα, ταλαντευόμενα ή αδιάφορα στρώματα του πληθυσμού πρέπει να είναι σε τέτοια θέση, ώστε το καθεστώς της προλεταριακής δικτατορίας να τους προσελκύσει στο πλευρό της επανάστασης και όχι να τους αποστρέψει προς την πλευρά των εχθρών. Φυσικά, η προλεταριακή πολιτική πρέπει να το πάρει αυτό συνειδητά υπόψη.

Αλλά αυτό με τη σειρά του προϋποθέτει την ηγεμονία της βιομηχανίας πάνω στη γεωργία και την κυριαρχία της πόλης πάνω στο χωριό.

* * *

Θα προσπαθήσουμε τώρα να εξετάσουμε τις προϋποθέσεις του σοσιαλισμού προχωρώντας από το γενικό στο μερικό και από το απλό στο σύνθετο.

1. Ο σοσιαλισμός δεν είναι απλά ζήτημα ίσης διανομής, αλλά επίσης σχεδιασμένη παραγωγής. Ο σοσιαλισμός, δηλαδή η συνεταιριστική παραγωγή σε μεγάλη κλίμακα, είναι δυνατός μόνον όταν η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων φτάσει το στάδιο όπου οι μεγάλες επιχειρήσεις είναι πιο παραγωγικές από τις μικρές. Όσο περισσότερες οι μεγάλες επιχειρήσεις υποσκελίζουν τις μικρότερες, δηλαδή όσο πιο πολύ αναπτύσσεται η παραγωγή, τόσο πιο προσοδοφόρα γίνεται η κοινωνικοποιημένη παραγωγή και συνεπώς τόσο υψηλότερο πρέπει να είναι το πολιτιστικό επίπεδο όλου του πληθυσμού ως αποτέλεσμα της ίσης διανομής που στηρίζεται στη σχεδιασμένη οικονομία.

Η πρώτη αντικειμενική προϋπόθεση του σοσιαλισμού υπάρχει εδώ και πολύ καιρό -από τότε που ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας οδήγησε στον καταμερισμό της εργασίας στη μανιφακτούρα. Υπάρχει σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό από τότε που η μανιφακτούρα αντικαταστάθηκε από το εργοστάσιο, τη μηχανική παραγωγή. Οι μεγάλες επιχειρήσεις γίνονται όλο και πιο προσοδοφόρες, πράγμα που σημαίνει ότι η κοινωνικοποίηση αυτών των μεγάλων επιχειρήσεων θα έκανε την κοινωνία όλο και πιο πλούσια. Είναι ξεκάθαρο ότι η μετάβαση όλων των χειροτεχνικών εργαστηριών στην κοινή ιδιοκτησία των χειροτεχνών δεν θα τους έκανε καθόλου πλουσιότερους, ενώ η μεταφορά των μανιφακτούρων στην κοινή ιδιοκτησία των εργαζόμενων ή η μεταφορά των εργοστασίων στην κοινή ιδιοκτησία των εργατών που τα δουλεύουν -ή, για να το πούμε καλύτερα, η μεταφορά όλων των μέσων της μεγάλης εργοστασιακής παραγωγής στα χέρια ολόκληρου του πληθυσμού- αναμφίβολα θα ανύψωνε το υλικό επίπεδο του λαού. Και όσο πιο ψηλό είναι το στάδιο όπου έχει φτάσει η παραγωγή μεγάλης κλίμακας, τόσο πιο υψηλό θα είναι αυτό το επίπεδο.

Στη σοσιαλιστική φιλολογία συχνά αναφέρεται η περίπτωση του Μπέλλερς, ενός μέλους του αγγλικού κοινοβουλίου¹, ο οποίος το 1696, δηλαδή έναν αιώνα πριν τη συνομοσία του Μπαμπέφ, κατέθεσε στο κοινοβούλιο ένα σχέδιο δημιουργίας συνεταιριστικών ενώσεων, οι οποίες θα ικανοποιούσαν όλες τους τις ανάγκες, ανεξάρτητα η μία από την άλλη. Σύμφωνα μ' αυτό το σχέδιο, οι συνεταιρισμοί των παραγωγών θα αποτελούνταν από 200 έως 300 άτομα. Δεν μπορούμε εδώ να ελέγξουμε την ακρίβεια αυτού του σχεδίου, ούτε είναι αναγκαίο για το σκοπό μας. Το σημαντικό είναι ότι εκείνη η συλλογική οικονομία, ακόμη και αν συνελήφθη σε όρους των 100, 200, 300 ή 500 ατόμων, θεωρήθηκε πλεονεκτική από τη σκοπιά της παραγωγής ήδη από τα τέλη του 17ου αιώνα.

Στις αρχές του 19ου αιώνα ο Φουριέ ετοίμασε το σχέδιό του για τις παραγωγικές-καταναλωτικές

¹ Ο Τζον Μπέλλερς δεν ήταν βουλευτής αλλά Κουάκερος κτηματίας που δημοσίευσε το σχέδιό του με τη μορφή της απεύθυνσης προς το κοινοβούλιο. (Σ.Α.Μ.)

ενώσεις, τα «φαλανιστήρια», που αποτελούνταν το καθένα από 2000 έως 3000 άτομα. Οι υπολογισμοί του Φουριέ ποτέ δεν διακρίνονταν για την ακρίβειά τους. Παρ' όλα αυτά, η ανάπτυξη της μανιφακτούρας μέχρι εκείνη τη στιγμή του υπέβαλε ένα πεδίο για οικονομικές κολλεκτίβες ασύγκριτα ευρύτερο από το παράδειγμα που αναφέραμε προηγουμένως. Είναι, ωστόσο, προφανές ότι και οι ενώσεις του Τζον Μπέλλερς και τα «φαλανιστήρια» του Φουριέ έχουν μεγαλύτερη σχέση μεταξύ τους απ' ό,τι με τις ελεύθερες οικονομικές κομμούνες που ονειρεύονται οι αναρχικοί, και των οποίων ο ουτοπισμός έγκειται όχι στο ότι είναι «αδύνατες» ή «ενάντια στη φύση» -οι κομμουνιστικές κοινότητες στην Αμερική απέδειξαν ότι ήταν δυνατές- αλλά στο ότι βρίσκονται 100 ή 200 χρόνια πίσω από την οικονομική ανάπτυξη.

Η ανάπτυξη του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας αφενός, και η μηχανική παραγωγή αφετέρου, έχει οδηγήσει στην άποψη ότι σήμερα ο μόνος συνεταιριστικός οργανισμός που θα μπορούσε να αξιοποιήσει τα πλεονεκτήματα της κολλεκτιβιστικής παραγωγής σε ευρεία κλίμακα είναι το κράτος. Ακόμη περισσότερο, η σοσιαλιστική παραγωγή και για οικονομικούς και για πολιτικούς λόγους δεν θα μπορούσε να περιοριστεί στα στενά όρια των ξεχωριστών κρατών. Ο Αντλάντικους, ένας γερμανός σοσιαλιστής που δεν υιοθέτησε τη μαρξιστική άποψη, υπολόγισε στα τέλη του περασμένου αιώνα τα οικονομικά πλεονεκτήματα που θα προέκυπταν από την εφαρμογή της σοσιαλιστικής οικονομίας σε μία οικονομική μονάδα όπως η Γερμανία. Ο Αντλάντικους δεν διακρινόταν καθόλου για φαντασιοπληξία. Οι ιδέες του γενικά κινούνταν στο πλαίσιο της οικονομικής ρουτίνας του καπιταλισμού. Βάσιζε τα επιχειρήματά του στα κείμενα σύγχρονων γεωπόνων και μηχανικών με κύρος. Αυτό δεν εξασθένιζε τα επιχειρήματά του, αντίθετα, ήταν μάλλον το ισχυρό τους σημείο, επειδή τον προστάτευε από υπέρμετρη αισιοδοξία. Εν πάσει περιπτώσει, ο Αντλάντικους έφτασε στο συμπέρασμα ότι, με μια σωστή οργάνωση της σοσιαλιστικής οικονομίας, με τη χρήση των τεχνικών δυνατοτήτων των μέσων της ένατης δεκαετίας του 19ου αιώνα, το εισόδημα των εργατών θα μπορούσε να διπλασιαστεί ή να τριπλασιαστεί και η εργάσιμη ημέρα να μειωθεί στο μισό.

Φυσικά, ο Αντλάντικους δεν ήταν ο πρώτος που υπέδειξε τα οικονομικά πλεονεκτήματα του σοσιαλισμού. Η μεγαλύτερη παραγωγικότητα της εργασίας στις μεγάλες επιχειρήσεις αφενός, και η αναγκαιότητα για σχεδιασμό της παραγωγής αφετέρου, όπως αποδεικνύεται από τις οικονομικές κρίσεις, είναι πολύ πιο πειστικές αποδείξεις για την αναγκαιότητα του σοσιαλισμού από τη σχολαστική λογιστική του Αντλάντικους. Η υπηρεσία του συνίσταται μόνο στο ότι διατύπωσε αυτά τα πλεονεκτήματα με κατά προσέγγιση αριθμούς.

Απ' ό,τι έχει ειπωθεί, δικαιολογείται το συμπέρασμα ότι η παραπέρα αύξηση της τεχνικής δυνατότητας του ανθρώπου θα κάνει το σοσιαλισμό πολύ πιο πλεονεκτικό, ότι υπάρχουν ήδη εδώ και εκατό ή διακόσια χρόνια επαρκείς τεχνικές προϋποθέσεις για κολλεκτιβιστική παραγωγή και ότι αυτή τη στιγμή ο σοσιαλισμός είναι τεχνικά πιο πλεονεκτικός, όχι μόνο στην εθνική κλίμακα, αλλά σ' ένα μεγάλο βαθμό και στην παγκόσμια κλίμακα.

Τα τεχνικά απλώς και μόνον πλεονεκτήματα του σοσιαλισμού δεν ήταν καθόλου επαρκή για την πραγματοποίησή του. Κατά τη διάρκεια του 18ου και του 19ου αιώνα τα πλεονεκτήματα της παραγωγής μεγάλης κλίμακας αποδείχτηκαν όχι μ' ένα σοσιαλιστικό τρόπο αλλά μ' έναν καπιταλιστικό τρόπο. Ούτε τα σχέδια του Μπέλλερς ούτε του Φουριέ υλοποιήθηκαν. Γιατί έτσι; Γιατί δεν υπήρχαν εκείνη τη στιγμή οι κοινωνικές δυνάμεις που να είναι έτοιμες και ικανές να τα υλοποιήσουν.

2. Περνάμε τώρα από τις τεχνικές-παραγωγικές προϋποθέσεις του σοσιαλισμού στις κοινωνικο-οικονομικές. Αν δεν είχαμε να κάνουμε εδώ με μια κοινωνία διαιρεμένη από ταξικούς ανταγωνισμούς, αλλά με μια ομογενοποιημένη κοινότητα που συνειδητά επιλέγει τη μορφή της οικονομίας της, οι υπολογισμοί του Αντλάντικους θα ήταν αναμφίβολα επαρκείς για να αρχίσει η σοσιαλιστική οικοδόμηση. Ο ίδιος ο Αντλάντικους, που ήταν ένας πολύ πρωτόγονος σοσιαλιστής, πραγματικά έτσι έβλεπε το έργο του. Μια τέτοια αντίληψη σήμερα θα μπορούσε να εφαρμοστεί μόνο στα πλαίσια της ιδιωτικής επιχείρησης ενός ατόμου ή μιας εταιρίας. Δικαιολογείται κανείς να υποθέτει ότι ένα σχέδιο οικονομικής μεταρρύθμισης, όπως η εισαγωγή νέων μηχανών, νέων πρώτων υλών, νέας διεύθυνσης της εργασίας, νέων μεθόδων πληρωμής θα γίνει αποδεκτό από τους ιδιοκτήτες αρκεί αυτό το σχέδιο να προσφέρει σίγουρο οικονομικό όφελος. Αλλά από τη στιγμή

που εδώ έχουμε να κάνουμε με την οικονομία της κοινωνίας, αυτό δεν είναι αρκετό. Εδώ συγκρούονται αντίθετα συμφέροντα. Αυτό που έχει πλεονεκτήματα για τον ένα, έχει μειονεκτήματα για τον άλλο. Η ιδιοτέλεια της μιας τάξης λειτουργεί όχι μόνο ενάντια στην ιδιοτέλεια μιας άλλης, αλλά επίσης εις βάρος όλης της κοινότητας. Κατά συνέπεια, για να πραγματοποιήσουμε το σοσιαλισμό, είναι απαραίτητο να υπάρχει ανάμεσα στις ανταγωνιστικές τάξεις της κοινωνίας μια κοινωνική δύναμη, η οποία να έχει συμφέρον, λόγω της αντικειμενικής της θέσης, από την πραγματοποίησή του σοσιαλισμού και να είναι αρκετά ισχυρή ώστε να ξεπεράσει τα εχθρικά συμφέροντα και τις αντιστάσεις ώστε να τον πραγματοποιήσει. Μία από τις πιο σημαντικές υπηρεσίες που πρόσφερε ο επιστημονικός σοσιαλισμός είναι ότι αποκάλυψε θεωρητικά ότι το προλεταριάτο είναι μια τέτοια κοινωνική δύναμη και επίσης έδειξε ότι αυτή η τάξη, που αναπτύσσεται αναπόφευκτα μαζί με τον καπιταλισμό, μπορεί να βρει τη σωτηρία της μόνο στο σοσιαλισμό, ότι η συνολική θέση του προλεταριάτου το οδηγεί προς το σοσιαλισμό και ότι η αρχές του σοσιαλισμού δεν μπορεί παρά να γίνουν τελικά η ιδεολογία του προλεταριάτου.

Είναι εύκολο να καταλάβουμε συνεπώς πόσο τεράστιο βήμα προς τα πίσω κάνει ο Αντλάντικους όταν βεβαιώνει πως από τη στιγμή που θα αποδείξουμε ότι «μεταφέροντας τα μέσα παραγωγής στα χέρια του Κράτους, όχι μόνο μπορεί να εξασφαλιστεί η γενική ευημερία, αλλά επίσης να μειωθεί η εργάσιμη ημέρα, τότε είναι αδιάφορο εάν η θεωρία της συγκεντροποίησης του κεφαλαίου και της εξαφάνισης των ενδιαμέσων τάξεων επαληθεύεται ή όχι».

Σύμφωνα με τον Αντλάντικους, αμέσως μόλις αποδειχτούν τα πλεονεκτήματα του σοσιαλισμού «είναι άχρηστο να στηρίζουμε τις ελπίδες μας στο φετίχ της οικονομικής ανάπτυξης και πρέπει κανείς να κάνει εκτεταμένες έρευνες και να ξεκινήσει [!] μια αναλυτική και πλήρη προετοιμασία για τη μετάβαση από την ιδιωτική στην κρατική ή «κοινωνική» παραγωγή»¹.

Όντας αντίθετος στις αποκλειστικά αντιπολιτευτικές τακτικές της Σοσιαλδημοκρατίας και προτείνοντας ένα άμεσο «ξεκίνημα» για την προετοιμασία της μετάβασης στο σοσιαλισμό, ο Αντλάντικους ξεχνάει ότι οι Σοσιαλδημοκράτες δεν έχουν ακόμη τη δύναμη που χρειάζεται γι' αυτό, και ότι ο Γουλιέλμος ο Β', ο Μπιούλοφ, και η πλειοψηφία του γερμανικού Ράιχσταγκ, αν και έχουν την εξουσία στα χέρια τους, δεν έχουν την παραμικρή πρόθεση να εισάγουν το σοσιαλισμό. Τα σοσιαλιστικά σχέδια του Αντλάντικους δεν είναι πιο πειστικά στους Χοεντζόλλερν απ' ότι τα σχέδια του Φουριέ στους παλινорθωμένους Βουρβόνους, παρά το γεγονός ότι ο Φουριέ στήριζε τον πολιτικό του ουτοπισμό σε παθιασμένες φαντασιώσεις στον τομέα της οικονομικής θεωρίας, ενώ ο Αντλάντικους στήριζε τη δική του εξίσου ουτοπική πολιτική σε πειστική λογιστική, νηφάλια και φιλισταϊκή.

Σε τι επίπεδο πρέπει να έχει φτάσει η κοινωνική διαφοροποίηση ώστε να πραγματοποιηθεί η δεύτερη προϋπόθεση του σοσιαλισμού; Με άλλα λόγια, ποια πρέπει να είναι η συγκριτική αριθμητική δύναμη του προλεταριάτου; Πρέπει να είναι το μισό, τα δύο τρίτα ή τα εννέα δέκατα του πληθυσμού; Θα ήταν εντελώς ανέλπιδο να προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τα γυμνά αριθμητικά όρια αυτής της δεύτερης προϋπόθεσης του σοσιαλισμού. Κατ' αρχήν, σε μια τέτοια σχηματική προσπάθεια, θα έπρεπε να απαντήσουμε στο ερώτημα ποιος περιλαμβάνεται στην κατηγορία «προλεταριάτο». Πρέπει να συμπεριλάβουμε τη μεγάλη τάξη των ημι-προλετάρων ημι-αγροτών; Πρέπει να συμπεριλάβουμε τις εφεδρικές μάζες του προλεταριάτου των πόλεων -που από τη μία μεριά συγχωνεύονται με το παρασιτικό προλεταριάτο των ζητιάνων και των κλεφτών και από την άλλη γεμίζουν τους δρόμους ως μικροπωλητές και παίζουν ένα παρασιτικό ρόλο σε σχέση με το οικονομικό σύστημα συνολικά; Το ερώτημα δεν είναι καθόλου απλό.

Η σημασία του προλεταριάτου εξαρτάται αποκλειστικά από το ρόλο που παίζει στη μεγάλη παραγωγή. Η αστική τάξη στον αγώνα της για πολιτική κυριαρχία στηρίζεται στην οικονομική της δύναμη. Πριν καταφέρει να εξασφαλίσει την πολιτική εξουσία, συγκεντρώνει τα μέσα παραγωγής της χώρας στα χέρια της. Αυτό καθορίζει το ειδικό της βάρος στην κοινωνία. Το προλεταριάτο ωστόσο, παρά τις συνεταιριστικές φαντασιοκοπίες, θα συνεχίσει να είναι στερημένο από τα μέσα παραγωγής μέχρι και τη μέρα της σοσιαλιστικής επανάστασης. Η κοινωνική του δύναμη πηγάζει από το γεγονός ότι τα μέσα παραγωγής που είναι στα χέρια της αστικής τάξης μπορούν να μπουκ

¹ Αντλάντικους, Το Κράτος του Μέλλοντος, εκδ.Ντιέλο, Αγ.Πετρούπολη, 1906, σελ.22-23.

σε κίνηση μόνο από το προλεταριάτο. Από τη σκοπιά της αστικής τάξης, το προλεταριάτο είναι κι αυτό ένα από τα μέσα της παραγωγής και αποτελεί, σε συνδυασμό με τα άλλα, ένα ενιαίο μηχανισμό. Το προλεταριάτο όμως είναι το μόνο μη-αυτοματοποιημένο μέρος αυτού του μηχανισμού και παρ' όλες τις προσπάθειες δεν μπορεί να μετατραπεί σ' ένα απλό αυτόματο. Αυτή η θέση δίνει στο προλεταριάτο τη δύναμη να καθυστερεί κατά βούληση, εν μέρει ή συνολικά, την κανονική λειτουργία της οικονομίας μέσα από αποσπασματικές ή γενικές απεργίες. Είναι λοιπόν φανερό ότι η βαρύτητα του προλεταριάτου -παίρνοντας ως βάση ίσους αριθμούς- αυξάνει κατ' αναλογία με το ποσό των παραγωγικών δυνάμεων που θέτει σε κίνηση. Δηλαδή το προλεταριάτο σ' ένα μεγάλο εργοστάσιο αντιπροσωπεύει, αν όλοι οι άλλοι παράγοντες είναι ίσοι, μεγαλύτερο κοινωνικό μέγεθος από το χειροτέχνη εργάτη, και ο εργάτης των πόλεων μεγαλύτερο κοινωνικό μέγεθος από τον εργάτη του χωριού. Με άλλα λόγια, ο πολιτικός ρόλος του προλεταριάτου αυξάνει κατ' αναλογία όσο η μεγάλης κλίμακας παραγωγή κυριαρχεί πάνω στη μικρή παραγωγή, όσο η βιομηχανία κυριαρχεί πάνω στη γεωργία και η πόλη κυριαρχεί στο χωριό. Αν πάρουμε την ιστορία της Γερμανίας ή της Αγγλίας στην περίοδο κατά την οποία το προλεταριάτο αυτών των χωρών βρισκόταν στην ίδια αναλογία σε σχέση με τον πληθυσμό που βρίσκεται τώρα το προλεταριάτο στη Ρωσία, θα δούμε ότι όχι μόνο δεν έπαιξε αλλά δεν μπορούσε από την αντικειμενική του θέση να παίξει τον ίδιο ρόλο που παίζει το ρώσικο προλεταριάτο σήμερα.

Το ίδιο πράγμα συμβαίνει, όπως είδαμε, και με το ρόλο των πόλεων. Όταν στη Γερμανία ο πληθυσμός των πόλεων ήταν μόνο το 15% του συνολικού πληθυσμού της χώρας, όπως είναι στη Ρωσία σήμερα, δεν ήταν δυνατόν ούτε να διανοηθεί κανείς ότι οι γερμανικές πόλεις θα μπορούσαν να παίξουν τον ίδιο ρόλο που παίζουν οι ρώσικες πόλεις στην οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας σήμερα. Η συγκέντρωση μεγάλων βιομηχανικών και εμπορικών μονάδων στις πόλεις και η σύνδεση των πόλεων με τις επαρχίες μέσω ενός συστήματος σιδηροδρόμων έχει δώσει στις πόλεις μας μια σημασία που ξεπερνάει κατά πολύ τον απλό αριθμό των κατοίκων τους. Η αύξηση της σημασίας τους έχει κατά πολύ ξεπεράσει την αύξηση του πληθυσμού τους, ενώ η αύξηση του πληθυσμού των πόλεων με τη σειρά της έχει κατά πολύ ξεπεράσει τη φυσική αύξηση του πληθυσμού της χώρας σαν σύνολο... Στην Ιταλία το 1848 ο αριθμός των χειροτεχνών -όχι μόνο των προλετάρων αλλά και των ανεξάρτητων μαστόρων- ανερχόταν περίπου στο 15% του πληθυσμού, δηλαδή ήταν ίσος με το ποσοστό των χειροτεχνών και των προλετάρων στη Ρωσία σήμερα. Αλλά ο ρόλος που έπαιζαν ήταν ασύγκριτα μικρότερος από το ρόλο που παίζει το σύγχρονο ρώσικο βιομηχανικό προλεταριάτο.

Απ' ότι έχει ειπωθεί, θα πρέπει να είναι ξεκάθαρο ότι η προσπάθεια να καθορίσουμε εκ των προτέρων τι ποσοστό του συνολικού πληθυσμού πρέπει να είναι το προλεταριάτο τη στιγμή της κατάληψης της πολιτικής εξουσίας είναι άσκοπος κόπος. Αντ' αυτού, θα δώσουμε μερικούς κατά προσέγγιση αριθμούς που δείχνουν τη σχετική αριθμητική δύναμη του προλεταριάτου στις προχωρημένες χώρες σήμερα. Ο ενεργός πληθυσμός της Γερμανίας το 1895 ήταν 20.500.000 (εξαιρουμένων του στρατού, των κρατικών επισήμων και των ατόμων χωρίς συγκεκριμένη απασχόληση). Απ' αυτούς, 12.500.000 ήταν προλετάριοι (συμπεριλαμβάνοντας τους μισθωτούς εργάτες στη γεωργία, τη βιομηχανία, το εμπόριο και τις οικιακές υπηρεσίες). Πολλοί από τους υπόλοιπους 8.000.000 ήταν επίσης προλετάριοι, όπως εργάτες σε οικιακές βιοτεχνίες, εργαζόμενα μέλη της οικογένειας κτλ. Ο αριθμός των μισθωτών εργατών γης ξεχωριστά ήταν 5.750.000. Ο αγροτικός πληθυσμός αποτελούσε το 36% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Αυτά τα νούμερα, επαναλαμβάνουμε, είναι του 1895. Τα έντεκα χρόνια που έχουν περάσει από τότε σίγουρα έχουν προκαλέσει μια τεράστια αλλαγή -στην κατεύθυνση της αύξησης του ποσοστού του πληθυσμού των πόλεων σε σχέση με τον αγροτικό πληθυσμό (το 1882 ο αγροτικός πληθυσμός ήταν 42% του συνόλου), αύξηση στο ποσοστό του βιομηχανικού προλεταριάτου σε σχέση με τον αγροτικό πληθυσμό, και τελικά, αύξηση του ποσοστού του παραγωγικού κεφαλαίου ανά βιομηχανικό εργάτη σε σύγκριση με το 1895. Αλλά ακόμη και τα νούμερα του 1895 δείχνουν ότι το γερμανικό προλεταριάτο αποτελεί την κυρίαρχη παραγωγική δύναμη της χώρας εδώ και πολύ καιρό. Το Βέλγιο, με τα 7.000.000 κατοίκους, είναι μια καθαρά βιομηχανική χώρα. Για κάθε εκατό ενεργά άτομα, τα 41 απασχολούνται στη βιομηχανία με την αυστηρή έννοια της λέξης και μόνον τα 21 απασχολούνται στη γεωργία. Από τα περίπου 3.000.000 ημι-απασχολούμενους, περίπου 1.800.000,

δηλαδή το 60%, είναι προλετάριοι. Αυτό το νούμερο θα μπορούσε να γίνει πολύ πιο εκφραστικό αν προσθέσουμε στο ξεκάθαρο διαφοροποιημένο προλεταριάτο τα κοινωνικά στοιχεία -τους λεγόμενους «ανεξάρτητους» παραγωγούς, οι οποίοι είναι ανεξάρτητοι μόνο για τους τύπους αλλά στην πραγματικότητα είναι σκλαβωμένοι στο κεφάλαιο, στους χαμηλόβαθμους επίσημους, στους στρατιωτικούς κτλ.

Αλλά η πρώτη θέση όσον αφορά τη βιομηχανοποίηση της οικονομίας και την προλεταριοποίηση του πληθυσμού πρέπει αναμφίβολα να αποδοθεί στη Βρετανία. Το 1901 ο αριθμός των απασχολούμενων στη γεωργία, τη δασοκομία και τα ιχθυοτροφεία ήταν 2.300.000, ενώ ο αριθμός των απασχολούμενων στη βιομηχανία, το εμπόριο και τις μεταφορές ήταν 12.500.000. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι στις κυριότερες ευρωπαϊκές χώρες, ο πληθυσμός των πόλεων αριθμητικά υπερέρχει του πληθυσμού της υπαίθρου. Αλλά η μεγάλη υπεροχή του πληθυσμού των πόλεων δεν έγκειται μόνο στη μάζα των παραγωγικών δυνάμεων που κινεί, αλλά επίσης στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της σύνθεσης των προσώπων. Η πόλη προσελκύει τα πιο ενεργητικά, ικανά και έξυπνα στοιχεία της υπαίθρου. Είναι δύσκολο να αποδειχθεί αυτό στατιστικά, αν και η συγκριτική ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού της πόλης και της υπαίθρου αποτελεί μια έμμεση απόδειξη. Αυτό το γεγονός έχει τη δική του σημασία. Στη Γερμανία το 1896 υπολογιζόταν ότι υπήρχαν 8.000.000 που απασχολούνταν στη γεωργία και 8.000.000 στη βιομηχανία. Αλλά αν διαιρέσουμε αυτόν τον πληθυσμό κατά ηλικιακές ομάδες, βλέπουμε ότι η γεωργία έχει κατά 1.000.000 λιγότερους αρτιμελείς ανθρώπους μεταξύ 14 και 40 απ' ό,τι η βιομηχανία. Αυτό δείχνει ότι «οι πολύ νέοι και οι γέροι» κυρίως παραμένουν στην ύπαιθρο.

Όλα αυτά μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η οικονομική εξέλιξη -η ανάπτυξη της βιομηχανίας, η αύξηση των μεγάλων επιχειρήσεων, η ανάπτυξη των πόλεων και η αύξηση του προλεταριάτου γενικά και του βιομηχανικού προλεταριάτου συγκεκριμένα- έχει ήδη προετοιμάσει την αρένα όχι μόνο για την πάλη του προλεταριάτου για πολιτική εξουσία αλλά και για την κατάληψη αυτής της εξουσίας.

3. Τώρα ερχόμαστε στην τρίτη προϋπόθεση του σοσιαλισμού, τη δικτατορία του προλεταριάτου. Η πολιτική είναι το έδαφος όπου οι αντικειμενικές προϋποθέσεις του σοσιαλισμού τέμνονται με τις υποκειμενικές. Κάτω από ορισμένες κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες, μια τάξη συνειδητά θέτει στον εαυτό της έναν ορισμένο σκοπό -την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας. Ενώνει τις δυνάμεις της, ζυγίζει τη δύναμη του εχθρού και εκτιμάει την κατάσταση. Ακόμη και σ' αυτόν τον τρίτο τομέα, ωστόσο, το προλεταριάτο δεν είναι εντελώς ελεύθερο. Δίπλα στους υποκειμενικούς παράγοντες -συνείδηση, ετοιμότητα και πρωτοβουλία, η ανάπτυξη των οποίων έχει επίσης τη δική της λογική- το προλεταριάτο, στην προσπάθειά του να φέρει σε πέρας την πολιτική του, έρχεται αντιμέτωπο με μια σειρά αντικειμενικούς παράγοντες, όπως η πολιτική των κυρίαρχων τάξεων και των υπαρχόντων κρατικών θεσμών (πχ. ο στρατός, το ταξικό σχολείο, η κρατική εκκλησία), οι διεθνείς σχέσεις κτλ.

Θ' ασχοληθούμε πρώτα απ' όλα με τις υποκειμενικές συνθήκες: την ετοιμότητα του προλεταριάτου για σοσιαλιστική επανάσταση. Δεν είναι, φυσικά, αρκετό το γεγονός ότι το επίπεδο της τεχνικής έχει καταστήσει τη σοσιαλιστική οικονομία πλεονεκτική από τη σκοπιά της παραγωγικότητας της κοινωνικής εργασίας. Ούτε είναι αρκετό το γεγονός ότι η κοινωνική διαφοροποίηση, που βασίζεται πάνω σ' αυτήν την τεχνική, έχει δημιουργήσει ένα προλεταριάτο που είναι η κύρια τάξη λόγω της αριθμητικής του δύναμης και του οικονομικού του ρόλου, και που αντικειμενικά έχει συμφέρον το σοσιαλισμό. Είναι επίσης αναγκαίο να έχει αυτή η τάξη συνείδηση των αντικειμενικών συμφερόντων της. Είναι αναγκαίο να κατανοεί ότι δεν υπάρχει άλλη διέξοδος γι' αυτήν εκτός από το σοσιαλισμό. Είναι αναγκαίο να ενώνεται σ' ένα στρατό αρκετά ισχυρό ώστε να κατακτήσει την πολιτική εξουσία σε ανοιχτή μάχη.

Θα ήταν ανόητο να αρνηθούμε αυτή τη στιγμή την ανάγκη να είναι το προλεταριάτο προετοιμασμένο μ' έναν τέτοιο τρόπο. Μόνο παλιομοδίτες μπλανκιστές μπορούν να ελπίζουν ότι η σωτηρία θα έρθει από την πρωτοβουλία συνωμοτικών οργανώσεων που έχουν διαμορφωθεί σε απομόνωση από τις μάζες. Ή ο αντίποδάς τους, οι αναρχικοί μπορούν να ελπίζουν σε μια αυθόρμητη, στοιχειακή έκρηξη των μαζών, το τέλος της οποίας κανείς δεν μπορεί να προβλέψει. Οι Σοσιαλδημοκράτες μιλούν για την κατάληψη της εξουσίας σαν τη συνειδητή πράξη μιας

επαναστατικής τάξης.

Αλλά πολλοί σοσιαλιστές ιδεολόγοι (ιδεολόγοι με την κακή έννοια του όρου, αυτών που τοποθετούν τα πάντα με το κεφάλι προς τα κάτω) εννοούν την προετοιμασία του προλεταριάτου για το σοσιαλισμό ως ηθική αναγέννηση. Το προλεταριάτο, και ακόμη η «ανθρωπότητα» γενικά, πρώτα απ' όλα πρέπει να πετάξει από πάνω του την παλιά εγωιστική του φύση, ο αλτρουισμός πρέπει να γίνει κυρίαρχος στην κοινωνική ζωή κτλ. Καθώς είμαστε ακόμη μακριά από μια τέτοια κατάσταση και η «ανθρώπινη φύση» αλλάζει πολύ αργά, ο σοσιαλισμός αναβάλλεται για κάμποσους αιώνες. Μια τέτοια αντίληψη φαίνεται ίσως πολύ ρεαλιστική, εξελικτική κτλ. αλλά στην πραγματικότητα δεν είναι τίποτε άλλο από ρηχή ηθικολογία.

Υποτίθεται ότι μια σοσιαλιστική ψυχολογία πρέπει να αναπτυχθεί πριν τον ερχομό του σοσιαλισμού, με άλλα λόγια είναι δυνατόν να αποκτήσουν οι μάζες μια σοσιαλιστική ψυχολογία στον καπιταλισμό. Δεν πρέπει κανείς να συγχέει εδώ τη συνειδητή πάλη για το σοσιαλισμό με τη σοσιαλιστική ψυχολογία, που προϋποθέτει την απουσία εγωιστικών κινήτρων στην οικονομική ζωή. Αντίθετα η πάλη για το σοσιαλισμό πηγάζει από την ταξική ψυχολογία του προλεταριάτου. Όσα σημεία επαφής και να υπάρχουν ανάμεσα στην ταξική ψυχολογία του προλεταριάτου και στην αταξική σοσιαλιστική ψυχολογία, ωστόσο τις χωρίζει ένα βαθύ χάσμα.

Ο κοινός αγώνας ενάντια στην εκμετάλλευση γεννά θαυμάσια βλαστάρια ιδεαλισμού, συντροφικής αλληλεγγύης και αυτοθυσίας, αλλά ταυτόχρονα, ο ατομικός αγώνας για την επιβίωση, η ολοένα και αυξανόμενη άβυσσος της φτώχειας, η διαφοροποίηση στις τάξεις των ίδιων των εργατών, η πίεση της άγνοιας των μαζών από τα κάτω και η διαφθείρουσα επιρροή των αστικών κομμάτων δεν επιτρέπουν σ' αυτά τα θαυμάσια βλαστάρια ν' αναπτυχθούν μέχρι το τέλος. Έτσι, παρ' όλο που παραμένει φιλισταϊκά εγωιστής και χωρίς να ξεπερνάει σε «ανθρώπινη» αξία τον μέσο αντιπρόσωπο των αστικών τάξεων, ο μέσος εργάτης ξέρει από την εμπειρία του ότι και οι πιο απλές του απαιτήσεις και φυσικές επιθυμίες μπορούν να πραγματοποιηθούν μόνο στα ερείπια του καπιταλιστικού συστήματος.

Οι ιδεαλιστές ζωγραφίζουν τη γενιά του μακρινού μέλλοντος που θα γίνει άξια του σοσιαλισμού όπως ακριβώς οι χριστιανοί ζωγραφίζουν τα μέλη των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων.

Όποια κι αν ήταν η ψυχολογία των πρωτοχριστιανών -ξέρουμε από τις Πράξεις των Αποστόλων περιπτώσεις απαλλοτρίωσης κοινοτικής ιδιοκτησίας- εν πάσει περιπτώσει, όσο εξαπλωνόταν, ο χριστιανισμός όχι μόνο απέτυχε να αναγεννήσει τις ψυχές όλων των ανθρώπων, αλλά ο ίδιος εκφυλίστηκε, έγινε υλιστικός και γραφειοκρατικός. Από την πρακτική της αδελφικής διδασκαλίας του ενός από τον άλλο μετατράπηκε σε παρασιτισμό, από περιπλανώμενη επαιτεία σε μοναστικό παρασιτισμό. Με άλλα λόγια, ο χριστιανισμός όχι μόνο απέτυχε να υποτάξει τις κοινωνικές συνθήκες σε όποια μέρη εξαπλωνόταν, αλλά αντίθετα υποτάχθηκε σ' αυτές. Αυτό δεν είχε να κάνει με έλλειψη ικανοτήτων ή με την απληστία των πατέρων και των δασκάλων του χριστιανισμού, αλλά ήταν αποτέλεσμα των αμείλικτων νόμων της εξάρτησης της ανθρώπινης ψυχολογίας από τις συνθήκες της κοινωνικής ζωής και την εργασία, και οι πατέρες και δάσκαλοι του χριστιανισμού έδειξαν αυτή την εξάρτηση με την δική τους υποταγή.

Αν ο σοσιαλισμός αποσκοπούσε να δημιουργήσει μια νέα ανθρώπινη φύση μέσα στα όρια της παλιάς κοινωνίας, δεν θα ήταν τίποτα περισσότερο από μια επανέκδοση των ηθικολογικών ουτοπιών. Ο σοσιαλισμός δεν αποσκοπεί στη δημιουργία μιας σοσιαλιστικής ψυχολογίας σαν προαπαιτούμενο για το σοσιαλισμό, αλλά στη δημιουργία σοσιαλιστικών συνθηκών ζωής σαν προαπαιτούμενο για μια σοσιαλιστική ψυχολογία.

8. Η εργατική κυβέρνηση στη Ρωσία και ο σοσιαλισμός

Δείξαμε παραπάνω ότι οι αντικειμενικές προϋποθέσεις για σοσιαλιστική επανάσταση έχουν ήδη δημιουργηθεί από την οικονομική ανάπτυξη των προχωρημένων καπιταλιστικών χωρών. Αλλά τι μπορούμε να πούμε γι' αυτό το ζήτημα σε σχέση με τη Ρωσία;

Μπορούμε να περιμένουμε ότι η μεταφορά της εξουσίας στα χέρια του προλεταριάτου θα γίνει η αρχή για το μετασχηματισμό της εθνικής μας οικονομίας σε σοσιαλιστική; Πριν από ένα χρόνο απαντήσαμε σ' αυτό το ερώτημα σ' ένα άρθρο που υπεβλήθη σε δριμεία κριτική και από τις δύο φράξιες του κόμματός μας. Σ' εκείνο το άρθρο λέγαμε τα εξής:

«Οι εργάτες του Παρισιού, μας λέει ο Μαρξ, δεν απαιτούσαν θαύματα από την Κομμούνα τους. Κι εμείς επίσης δεν πρέπει να περιμένουμε σήμερα άμεσα θαύματα από την προλεταριακή δικτατορία. Πολιτική εξουσία δεν σημαίνει παντοδυναμία. Θα ήταν παράλογο να υποθέσουμε ότι αρκεί να πάρει το προλεταριάτο την εξουσία για να αντικαταστήσει με μερικά διατάγματα τον καπιταλισμό με το σοσιαλισμό. Ένα οικονομικό σύστημα δεν είναι το προϊόν των πράξεων της κυβέρνησης. Το μόνο που μπορεί να κάνει το προλεταριάτο είναι να εφαρμόσει την πολιτική του εξουσία με όλη του την ενέργεια ώστε να διευκολύνει και να συντομεύσει την οικονομική εξέλιξη προς τον κολλεκτιβισμό.

»Το προλεταριάτο θα ξεκινήσει με τις μεταρρυθμίσεις του μίνιμουμ προγράμματος. Και κατευθείαν απ' αυτές, η ίδια η λογική της θέσης του θα το αναγκάσει να περάσει σε κολλεκτιβιστικά μέτρα.

»Η εισαγωγή του οκταώρου και του αυστηρά προοδευτικού φόρου εισοδήματος θα είναι σχετικά εύκολη, αν και ακόμη και εδώ το κέντρο βάρους δεν θα είναι η ψήφιση του «νόμου» αλλά η οργάνωση της πρακτικής υλοποίησης αυτών των μέτρων. Αλλά η πιο μεγάλη δυσκολία θα βρίσκεται -και εδώ έγκειται η μετάβαση στον κολλεκτιβισμό!- στην κρατική οργάνωση της παραγωγής σ' εκείνα τα εργοστάσια που τα έχουν κλείσει οι ιδιοκτήτες τους σε ανταπάντηση σ' αυτά τα μέτρα. Το να περάσει και να μπει σ' εφαρμογή ένας νόμος για την κατάργηση του δικαιώματος της κληρονομιάς είναι σχετικά εύκολο. Κληρονομίες με τη μορφή χρηματικού κεφαλαίου επίσης δεν θα φέρουν σε δύσκολη θέση το προλεταριάτο ούτε θα επιβαρύνουν την οικονομία του. Αλλά το να δράσει το εργατικό κράτος ως κληρονόμος της γης και του βιομηχανικού κεφαλαίου σημαίνει ότι πρέπει να είναι προετοιμασμένο να αναλάβει την οργάνωση της κοινωνικής παραγωγής.

»Το ίδιο πράγμα, αλλά σε μεγαλύτερο βαθμό, πρέπει να ειπωθεί για την απαλλοτρίωση -με ή χωρίς αποζημίωση. Απαλλοτρίωση με αποζημίωση είναι πολιτικά πλεονεκτική αλλά οικονομικά δύσκολη, ενώ απαλλοτρίωση χωρίς αποζημίωση είναι οικονομικά προσοδοφόρα αλλά πολιτικά δύσκολη. Αλλά οι πιο πολλές δυσκολίες θα παρουσιαστούν κατά την οργάνωση της παραγωγής. Επαναλαμβάνουμε, μια κυβέρνηση του προλεταριάτου δεν είναι μια κυβέρνηση που μπορεί να πραγματοποιήσει θαύματα.

»Η κοινωνικοποίηση της παραγωγής θα ξεκινήσει μ' εκείνους τους κλάδους της βιομηχανίας που παρουσιάζουν τις μικρότερες δυσκολίες. Στην πρώτη περίοδο, η κοινωνικοποιημένη παραγωγή θα είναι ένας μικρός αριθμός οάσεων, που θα συνδέονται με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις μέσω των νόμων της κυκλοφορίας εμπορευμάτων. Όσο πιο πλατύ γίνεται το έδαφος της κοινωνικής παραγωγής, τόσο πιο εμφανή θα γίνονται τα πλεονεκτήματά της, τόσο πιο σταθερό θα αισθάνεται το νέο πολιτικό καθεστώς και τόσο πιο τολμηρά οικονομικά μέτρα θα παίρνει το προλεταριάτο. Γι' αυτά τα μέτρα μπορεί να στηρίζεται και θα στηρίζεται όχι μόνο στις εθνικές παραγωγικές δυνάμεις, αλλά και στην τεχνική ολόκληρου του κόσμου, όπως στην επαναστατική του πολιτική θα στηρίζεται στην εμπειρία όχι μόνο των ταξικών σχέσεων μέσα στη χώρα αλλά στη συνολική ιστορική εμπειρία του παγκόσμιου προλεταριάτου».

Η πολιτική κυριαρχία του προλεταριάτου είναι ασυμβίβαστη με την οικονομική του υποδούλωση. Οποιαδήποτε σημαία κι αν έχει χρησιμοποιήσει το προλεταριάτο για να έρθει στην εξουσία, είναι υποχρεωμένο να πάρει το δρόμο της σοσιαλιστικής πολιτικής. Θα ήταν ο μεγαλύτερος ουτοπισμός να νομίζουμε ότι το προλεταριάτο, αφού έχει γίνει πολιτικά κυρίαρχο από τον εσωτερικό μηχανισμό της αστικής επανάστασης, μπορεί, ακόμα και αν το επιθυμεί, να περιορίσει την αποστολή του στη δημιουργία κοινοβουλευτικών-δημοκρατικών συνθηκών για την κοινωνική κυριαρχία της αστικής τάξης. Η πολιτική κυριαρχία του προλεταριάτου ακόμη κι αν είναι προσωρινή, θα αδυνατίσει σ' ένα τεράστιο βαθμό την αντίσταση του κεφαλαίου, που πάντα χρειάζεται την υποστήριξη του κράτους, και θα δώσει στον οικονομικό αγώνα του προλεταριάτου τεράστιο εύρος. Οι εργάτες δεν μπορεί παρά να απαιτήσουν από την επαναστατική κυβέρνηση συντήρηση των απεργών, και μια κυβέρνηση που στηρίζεται στους εργάτες δεν μπορεί να αρνηθεί αυτό το αίτημα. Αλλά αυτό σημαίνει ότι αναιρεί το λόγο ύπαρξης του εφεδρικού εργατικού στρατού και κάνει τους εργάτες κυρίαρχους όχι μόνο στον πολιτικό αλλά και στον οικονομικό τομέα, και μετατρέπει την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής σ' ένα αποκύημα της

φαντασίας του παρελθόντος. Αυτές οι αναπόφευκτες κοινωνικο-οικονομικές συνέπειες της προλεταριακής δικτατορίας θα αποκαλυφθούν πολύ γρήγορα, πολύ πριν ολοκληρωθεί ο εκδημοκρατισμός του πολιτικού συστήματος. Ο φραγμός ανάμεσα σε «μάξιμουμ» και «μίνιμουμ» πρόγραμμα εξαφανίζεται αμέσως μόλις το προλεταριάτο βρεθεί στην εξουσία.

Το πρώτο πράγμα με το οποίο πρέπει να ασχοληθεί το προλεταριακό καθεστώς μόλις βρεθεί στην εξουσία είναι η λύση του αγροτικού ζητήματος, με το οποίο είναι δεμένη η τύχη τεράστιων μαζών του πληθυσμού της Ρωσίας. Για τη λύση αυτού του ζητήματος, όπως και όλων των άλλων, το προλεταριάτο θα καθοδηγείται από τον κεντρικό στόχο της οικονομικής του πολιτικής, δηλαδή να ελέγξει ένα όσο το δυνατόν μεγαλύτερο πεδίο, στο οποίο να φέρει σε πέρας την οργάνωση της σοσιαλιστικής οικονομίας. Η μορφή και ο ρυθμός εκτέλεσης αυτής της αγροτικής πολιτικής, ωστόσο, πρέπει να καθοριστεί από τους υλικούς πόρους που βρίσκονται στη διάθεση του προλεταριάτου, όπως επίσης και από την πρόθεση να μη ρίξουμε με τα μέτρα που υιοθετούμε πιθανούς συμμάχους στην αγκαλιά των αντεπαναστατών.

Το αγροτικό ζήτημα, δηλαδή το ζήτημα της τύχης της γεωργίας και των κοινωνικών της σχέσεων, δεν εξαντλείται φυσικά στο ζήτημα της γης, δηλαδή των έγγειων μορφών ιδιοκτησίας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ωστόσο ότι η λύση του ζητήματος της γης, ακόμα κι αν δεν προκαθορίσει την αγροτική εξέλιξη, θα προκαθορίσει τουλάχιστον την αγροτική πολιτική του προλεταριάτου: με άλλα λόγια, το τι θα κάνει το προλεταριακό καθεστώς με τη γη πρέπει να είναι στενά δεμένο με τη γενική του θέση όσον αφορά την πορεία και τις ανάγκες της αγροτικής ανάπτυξης. Γι' αυτό το λόγο, το ζήτημα της γης καταλαμβάνει την πρώτη θέση.

Μια λύση στο ζήτημα της γης, στην οποία οι Σοσιαλεπαναστάτες έχουν δώσει μεγάλη δημοτικότητα είναι η κοινωνικοποίηση όλης της γης. Μία έννοια που, απαλλαγμένη από την ευρωπαϊκή της σημασία, δε σημαίνει τίποτε άλλο από «ισότητα στη χρήση της γης» (ή «γενική»)¹.

Το πρόγραμμα της ίσης διανομής της γης προϋποθέτει κατά συνέπεια απαλλοτρίωση όλης της γης, όχι μόνο των ιδιοκτητών γαιών γενικά ή της ιδιοκτήτης αγροτικής γης, αλλά επίσης και της κοινοτικής γης. Αν σκεφτούμε ότι αυτή η απαλλοτρίωση θα είναι μία από τις πρώτες πράξεις του νέου καθεστώτος, ενώ οι εμπορευματικές-καπιταλιστικές σχέσεις εξακολουθούν να είναι κυρίαρχες, βλέπουμε ότι το πρώτο θύμα αυτής της απαλλοτρίωσης θα είναι (ή, πιο σωστά, θα νιώσει ότι είναι) η αγροτιά. Αν σκεφτούμε ότι ο αγρότης, κατά τη διάρκεια κάμποσων δεκαετιών, έχει εξαγοράσει τον κλήρο που δουλεύει και θα 'πρεπε να τον έχει κάνει δική του ατομική ιδιοκτησία. Αν σκεφτούμε ότι μερικοί από τους πιο εύπορους αγρότες έχουν αποκτήσει -αναμφίβολα με μεγάλες θυσίες, που το βάρος τους το σήκωσε μια γενιά που ζει ακόμα- μεγάλες εκτάσεις γης ως ατομική ιδιοκτησία, τότε εύκολα μπορεί να φανταστεί κανείς τι τρομακτική αντίσταση μπορεί να προκαλέσει η προσπάθεια να μετατρέψουμε την κοινοτική και τη μικρού μεγέθους ατομική ιδιοκτησία σε κρατική περιουσία. Αν δράσει μ' έναν τέτοιο τρόπο το νέο καθεστώς, θα ξεκινήσει ξεσηκώνοντας μέσα στην αγροτιά μια τεράστια αντίσταση εναντίον του. Για ποιο σκοπό πρέπει να μετατρέψουμε την κοινοτική και τη μικρού μεγέθους ατομική ιδιοκτησία σε κρατική ιδιοκτησία; Για να τη διαθέσουμε, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, για «ίση» οικονομική εκμετάλλευση σε όλους τους ιδιοκτήτες γης, συμπεριλαμβάνοντας και τους σημερινούς ακτήμονες και εργάτες γης. Έτσι, το νέο καθεστώς δεν θα κερδίσει οικονομικά τίποτε από την απαλλοτρίωση των μικρών αγροτεμαχίων και της κοινοτικής γης καθώς, ύστερα από την αναδιανομή, η κρατική ή δημόσια γη θα καλλιεργείται ως ιδιωτική. Πολιτικά, το νέο καθεστώς θα έκανε μια μεγάλη γκάφα, καθώς θα έστρεφε αμέσως τη μεγάλη μάζα των αγροτών ενάντια στο προλεταριάτο των πόλεων ως ηγέτη της επαναστατικής πολιτικής.

Παραπέρα, η ίση διανομή της γης προϋποθέτει την απαγόρευση με νόμο της χρήσης μισθωτής εργασίας. Η κατάργηση της μισθωτής εργασίας μπορεί και πρέπει να είναι μία συνέπεια της οικονομικής μεταρρύθμισης, αλλά δεν μπορεί να προκαθοριστεί με νομική απαγόρευση. Δεν είναι αρκετό να απαγορεύσουμε στον καπιταλιστή ιδιοκτήτη γης να χρησιμοποιεί μισθωτή εργασία, είναι αναγκαίο πάνω απ' όλα να εξασφαλίσουμε στον ακτήμονα εργάτη τη δυνατότητα της ύπαρξης -και μιας ορθολογικής ύπαρξης από κοινωνικο-οικονομική άποψη. Το να απαγορεύσουμε τη χρήση της μισθωτής εργασίας κάτω από το πρόγραμμα της ισότητας στη χρήση της γης, σημαίνει, αφενός, ότι

¹ Στα ρώσικα «Τσιόρνι Περεντέλ» (Σ.τ.Μ)

θα εξαναγκάσουμε τους ακτήμονες εργάτες να εγκατασταθούν σε μικροσκοπικούς κλήρους και, αφετέρου, ότι θα υποχρεώσουμε την κυβέρνηση να τους εφοδιάσει με τα απαραίτητα ζωντανά και εργαλεία για την κοινωνικά ανορθόλογη παραγωγή τους.

Γίνεται φυσικά κατανοητό ότι η παρέμβαση του προλεταριάτου στην οργάνωση της γεωργίας δεν θα ξεκινήσει με το δέσιμο των διασκορπισμένων αγροτών με διασκορπισμένα κομμάτια γης, αλλά με την εκμετάλλευση μεγάλων εκτάσεων από το κράτος ή τις κομμούνες. Μόνον όταν η κοινωνικοποίηση της παραγωγής έχει στηθεί γερά στα πόδια της, μπορεί να προχωρήσει παραπέρα η διαδικασία της κοινωνικοποίησης και να απαγορευθεί η μισθωτή εργασία. Αυτό σημαίνει ότι η μικρή καπιταλιστική καλλιέργεια θα γίνει αδύνατη αλλά θα υπάρχει ακόμη έδαφος για αγροκτήματα που θα προσφέρουν τα μέσα μόνο για τη στοιχειώδη συντήρηση των αγροτών που τα καλλιεργούν, και των οποίων η βίαιη απαλλοτρίωση δεν είναι σε καμία περίπτωση στα σχέδια του σοσιαλιστικού προλεταριάτου.

Εν πάσει περιπτώσει, δεν μπορούμε να αναλάβουμε την υλοποίηση ενός προγράμματος ίσης διανομής, το οποίο αφενός προϋποθέτει μία άσκοπη και εντελώς τυπική απαλλοτρίωση των μικρών αγροτεμαχίων και αφετέρου απαιτεί το ολοκληρωτικό κομμάτιασμα των μεγάλων εκτάσεων σε μικρούς κλήρους. Αυτή η πολιτική, καθώς είναι εντελώς σπάταλη από οικονομική σκοπιά, θα μπορούσε να έχει μόνο ένα αντιδραστικό-ουτοπικό απώτερο κίνητρο, και πάνω απ' όλα, θα αδυνάτιζε πολιτικά το επαναστατικό κόμμα.

* * *

Αλλά πόσο μακριά μπορεί να φτάσει η σοσιαλιστική πολιτική της εργατικής τάξης στις οικονομικές συνθήκες της Ρωσίας; Ένα πράγμα μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα: ότι θα συναντήσει πολιτικές δυσκολίες πολύ πριν σκοντάψει στην τεχνική καθυστέρηση της χώρας. Χωρίς την άμεση κρατική υποστήριξη του ευρωπαϊκού προλεταριάτου, η εργατική τάξη της Ρωσίας δεν μπορεί να παραμείνει στην εξουσία και να μετατρέψει την προσωρινή της κυριαρχία σε μια διαρκή σοσιαλιστική δικτατορία. Γι' αυτό δεν υπάρχει καμία αμφιβολία. Αλλά από την άλλη μεριά, ούτε μπορεί να υπάρχει καμία αμφιβολία ότι μια σοσιαλιστική επανάσταση στη Δύση θα μας δώσει τη δυνατότητα να μετατρέψουμε άμεσα την προσωρινή κυριαρχία της εργατικής τάξης σε σοσιαλιστική δικτατορία.

Το 1904, ο Κάουτσκι, συζητώντας τις προοπτικές της κοινωνικής ανάπτυξης και υπολογίζοντας την πιθανότητα μιας πρόωρης επανάστασης στη Ρωσία, έγραφε: «Η επανάσταση στη Ρωσία δεν θα μπορούσε να καταλήξει αμέσως σ' ένα σοσιαλιστικό καθεστώς. Οι οικονομικές συνθήκες της χώρας δεν είναι καθόλου ώριμες γι' αυτό». Αλλά η ρώσικη επανάσταση θα έδινε σίγουρα μια γερή ώθηση στο προλεταριακό κίνημα στην υπόλοιπη Ευρώπη, και σαν αποτέλεσμα της πάλης που θα άναβε, θα μπορούσε το προλεταριάτο να φτάσει στην εξουσία στη Γερμανία. «Ένα τέτοιο αποτέλεσμα», συνέχισε ο Κάουτσκι, «θα έχει επίδραση στο σύνολο της Ευρώπης. Θα οδηγήσει στην πολιτική κυριαρχία του προλεταριάτου στη Δυτική Ευρώπη και θα δημιουργήσει τη δυνατότητα ώστε και το ανατολικοευρωπαϊκό προλεταριάτο να συντομεύσει ορισμένα στάδια της ανάπτυξής του και, αντιγράφοντας το παράδειγμα των γερμανών, να δημιουργήσει τεχνητά σοσιαλιστικούς θεσμούς. Η κοινωνία συνολικά δεν μπορεί να πηδήξει τεχνητά πάνω από οποιαδήποτε στάδια της ανάπτυξής της, αλλά είναι δυνατόν ορισμένα συστατικά μέρη της κοινωνίας να επιταχύνουν την καθυστερημένη τους ανάπτυξη μιμούμενα τις πιο προχωρημένες χώρες και, χάρη σ' αυτό, να πάρουν θέση στην πρώτη γραμμή της ανάπτυξης, επειδή δεν έχουν επιβαρυνθεί με το βάρος της παράδοσης που οι παλιότερες χώρες είναι υποχρεωμένες να κουβαλούν... Αυτό μπορεί να συμβεί», λέει ο Κάουτσκι, «αλλά όπως έχουμε ήδη πει, εδώ αφήνουμε το έδαφος του αναπόφευκτου και μπαίνουμε στο έδαφος της δυνατότητας, κι έτσι τα πράγματα μπορεί και να συμβούν αλλιώς».

Αυτές οι γραμμές γράφτηκαν από το γερμανό σοσιαλδημοκράτη θεωρητικό σε μια στιγμή που σκεφτόταν το ερώτημα αν μια επανάσταση θα ξεσπάσει πρώτα στη Ρωσία ή στη Δύση. Αργότερα, το ρωσικό προλεταριάτο αποκάλυψε μια κολοσσιαία δύναμη, απροσδόκητη για τους ρώσους Σοσιαλδημοκράτες ακόμη και στις πιο αισιόδοξες προβλέψεις τους. Η πορεία της ρώσικης επανάστασης αποφασίστηκε, όσον αφορά τα βασικά της χαρακτηριστικά. Αυτό που πριν από δυο τρία χρόνια φαινόταν απλά ως μία δυνατότητα, πλησίασε την πιθανότητα και όλα δείχνουν ότι

ετοιμάζεται να γίνει αναπόφευκτο.

9. Ευρώπη και επανάσταση

Το Ιούνιο του 1905 γράφαμε:

«Πάνω από μισός αιώνας έχει περάσει από το 1848, μισός αιώνας αδιάκοπων κατακτήσεων από τον καπιταλισμό σ' όλο τον κόσμο. Μισός αιώνας αμοιβαίας προσαρμογής ανάμεσα στις δυνάμεις της αστικής και της φεουδαρχικής αντίδρασης. Μισός αιώνας, στη διάρκεια του οποίου η αστική τάξη έχει αποκαλύψει τον τρελό της πόθο για κυριαρχία και την ετοιμότητα να παλέψει μανιασμένα γι' αυτήν.

»Όπως ο αναζητητής του αεικίνητου βρίσκεται συνέχεια αντιμέτωπος με νέα εμπόδια και στοιβάζει τη μία μηχανή μετά την άλλη για να τα ξεπεράσει, έτσι και η αστική τάξη έχει ανασυγκροτήσει τον κρατικό μηχανισμό την ίδια στιγμή που προσπαθεί να αποφύγει τις «πέρα από το νόμο» συγκρούσεις με τις εχθρικές προς αυτήν δυνάμεις. Αλλά όπως ο αναζητητής του αεικίνητου τελικά έρχεται αντιμέτωπος με τον τελική και απαραβίαστη αρχή της διατήρησης της ενέργειας, έτσι και η αστική τάξη θα έρθει τελικά αντιμέτωπη με το τελικό και απαραβίαστο εμπόδιο στο δρόμο της: τον ταξικό ανταγωνισμό, που αναπόφευκτα θα διευθετηθεί με τη σύγκρουση.

»Συνδέοντας όλες τις χώρες με τον τρόπο παραγωγής και το εμπόριο, ο καπιταλισμός έχει μετατρέψει όλο τον κόσμο σε ένα και μοναδικό οικονομικό και πολιτικό οργανισμό. Όπως το σύγχρονο πιστωτικό σύστημα συνδέει χιλιάδες επιχειρήσεις με αόρατους δεσμούς και δίνει στο κεφάλαιο μια αφάνταστη κινητικότητα που εμποδίζει πολλές μικρές χρεοκοπίες, αλλά ταυτόχρονα γίνεται η αιτία σαρωτικών οικονομικών κρίσεων άνευ προηγουμένου, με τον ίδιο τρόπο όλη η οικονομική και πολιτική προσπάθεια του καπιταλισμού, το παγκόσμιο εμπόριο, το σύστημα των τερατωδών κρατικών χρεών και οι πολιτικές ομαδοποιήσεις των εθνών, που τραβούν όλες τις δυνάμεις της αντίδρασης σ' ένα είδος παγκόσμιας ανώνυμης εταιρίας όχι μόνο έχει αντισταθεί σε κάθε ξεχωριστή πολιτική κρίση, αλλά επίσης έχει προετοιμάσει το έδαφος για μια κοινωνική κρίση ανήκουστων διαστάσεων. Σπρώχνοντας όλες τις αρρώστιες προς την επιφάνεια, αποφεύγοντας όλες τις δυσκολίες, αναβάλλοντας όλα τα σημαντικά ερωτηματικά της εσωτερικής και διεθνούς πολιτικής και συγκαλύπτοντας όλες τις αντιφάσεις, η αστική τάξη έχει καταφέρει να αναβάλλει τη λύση, αλλά έχει προετοιμάσει μ' αυτόν τον τρόπο μια ριζική διάλυση της κυριαρχίας της σε παγκόσμιο επίπεδο. Η αστική τάξη έχει πιαστεί με απληστία από κάθε αντιδραστική δύναμη χωρίς να ερευνά τις καταβολές της. Ο πάπας και ο Σουλτάνος συγκαταλέγονται στους καλύτερους της φίλους. Ο μόνος λόγος που δεν έχει δημιουργήσει δεσμούς «φιλίας» με τον αυτοκράτορα της Κίνας είναι επειδή αυτός δεν αντιπροσωπεύει καμία δύναμη. Ήταν πολύ πιο προσοδοφόρο για την αστική τάξη να λεηλατεί τις κτήσεις του απ' ότι να τον διατηρεί στην υπηρεσία της σαν χωροφύλακα και να τον πληρώνει από τα χρηματοκιβώτιά της. Βλέπουμε λοιπόν ότι η παγκόσμια αστική τάξη έχει εξαρτήσει εντελώς τη σταθερότητα του κρατικού της συστήματος από τα ασταθή προ-αστικά προπύργια της αντίδρασης.

«Αυτό αμέσως δίνει στα γεγονότα που εκτυλίσσονται τώρα ένα διεθνή χαρακτήρα και ανοίγει ένα ευρύ ορίζοντα. Η πολιτική χειραφέτηση της Ρωσίας που καθοδηγείται από την εργατική τάξη θα ανυψώσει αυτή την τάξη σ' ένα ύψος άγνωστο μέχρι στιγμής στην ιστορία, θα της μεταβιβάσει κολοσιαία δύναμη και πόρους και θα την μετατρέψει σε υποκινητή ... της διάλυσης του παγκόσμιου καπιταλισμού, για την οποία η ιστορία έχει δημιουργήσει όλες τις αντικειμενικές προϋποθέσεις»¹.

Αν το ρώσικο προλεταριάτο, έχοντας κατακτήσει προσωρινά την εξουσία, δεν μεταφέρει με δική του πρωτοβουλία την επανάσταση στο ευρωπαϊκό έδαφος, θα εξαναγκαστεί να το κάνει από τις δυνάμεις της ευρωπαϊκής φεουδαρχικής-αστικής αντίδρασης. Φυσικά θα ήταν άσκοπο να καθορίσουμε αυτή τη στιγμή τις μεθόδους με τις οποίες η ρώσικη επανάσταση θα ριχτεί ενάντια στην παλιά καπιταλιστική Ευρώπη. Αυτές οι μέθοδοι θα αποκαλυφθούν εντελώς απρόοπτα. Ας πάρουμε το παράδειγμα της Πολωνίας σαν κρίκο ανάμεσα στην επαναστατημένη Ανατολή και την αντιδραστική Δύση, σαν διευκρίνηση της άποψής μας παρά σαν πραγματική πρόβλεψη. Ο θρίαμβος της επανάστασης στη Ρωσία θα σημάνει τον αναπόφευκτο θρίαμβο της επανάστασης

¹ Δες τον 'Πρόλόγό' μου στην Απεύθυνση προς τους Ενόρκους του Φ. Λασσάλ, εκδ. «Μολότ». Α.Τ.

στην Πολωνία. Δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε ότι η ύπαρξη ενός επαναστατικού καθεστώτος στις δέκα επαρχίες της ρώσικης Πολωνίας θα οδηγήσει σε εξέγερση στην Γαλικία και στο Ποζνάν. Οι κυβερνήσεις των Χοεντζόλλερν και των Αψβούργων θα απαντήσουν στέλνοντας στρατιωτικές δυνάμεις στα πολωνικά σύνορα με σκοπό να τα διασχίσουν για να τσακίσουν τον εχθρό στο ίδιο του το κέντρο -τη Βαρσοβία. Είναι ξεκάθαρο ότι η ρωσική επανάσταση δεν θα αφήσει τη δυτική της εμπροσθοφυλακή στα χέρια του πρωσο-αυστριακού στρατού. Ο πόλεμος ενάντια στις κυβερνήσεις του Γουλιέλμου του Β' και του Φράντζ Γιόζεφ κάτω από τέτοιες συνθήκες θα γίνει μία πράξη άμυνας από την πλευρά της επαναστατικής κυβέρνησης της Ρωσίας. Τι στάση θα κρατήσει τότε το αυστριακό και το γερμανικό προλεταριάτο; Είναι προφανές ότι οι εργάτες δεν μπορούν να παραμένουν απαθείς την ώρα που οι στρατοί των χωρών τους διεξάγουν μια αντεπαναστατική σταυροφορία. Ένας πόλεμος ανάμεσα στη φεουδαρχική-αστική Γερμανία και την επαναστατική Ρωσία θα οδηγήσει αναπόφευκτα σε μια προλεταριακή επανάσταση στη Γερμανία. Θα λέγαμε σε όσους πιστεύουν ότι ένας τέτοιος ισχυρισμός είναι υπερβολικά κατηγορηματικός να προσπαθήσουν να σκεφτούν ένα οποιοδήποτε άλλο ιστορικό γεγονός, που να έχει περισσότερες πιθανότητες να εξαναγκάσει τους γερμανούς εργάτες και τους γερμανούς αντιδραστικούς σε ανοιχτή αναμέτρηση δύναμης.

Όταν η Οκτωβριανή μας κυβέρνηση¹ απροσδόκητα έθεσε την Πολωνία υπό στρατιωτικό νόμο, διαδόθηκε ένας πολύ λογικός ψίθυρος ότι αυτό είχε γίνει με απευθείας εντολές από το Βερολίνο. Την παραμονή της διάλυσης της Δούμας, οι κυβερνητικές εφημερίδες δημοσίευσαν απειλητικές, κατά τη γνώμη τους, συνεννοήσεις για διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις κυβερνήσεις του Βερολίνου και της Βιέννης για ένοπλη επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις της Ρωσίας με στόχο την καταστολή της ανταρσίας. Καμιά υπουργική άρνηση δεν μπορούσε να εξαλείψει το σοκ που προκάλεσαν αυτές οι συνεννοήσεις. Ήταν προφανές ότι στα παλάτια των τριών γειτονικών χωρών προετοιμαζόταν μια ματωμένη αντεπαναστατική εκδίκηση. Πως μπορούσαν να είναι τα πράγματα αλλιώς; Μπορούσαν οι γειτονικές ημι-φεουδαρχικές μοναρχίες να κάθονται απαθείς ενώ οι φλόγες της επανάστασης έγλειφαν τα σύνορα των βασιλείων τους;

Η ρώσικη επανάσταση, ενώ μέχρι τώρα δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί νικηφόρα, έχει ήδη γίνει αισθητή στη Γαλικία διαμέσου της Πολωνίας. «Ποιος θα μπορούσε να είχε προβλέψει πριν από ένα χρόνο, φώναξε ο Νταζίνσκι στο συνέδριο του πολωνικού Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στο Λβοφ το Μάιο φέτος, «αυτό που συμβαίνει τώρα στη Γαλικία; Αυτό το μεγάλο αγροτικό κίνημα έχει προκαλέσει τεράστια έκπληξη στο σύνολο της Αυστρίας. Το Ζμπάράζ² εκλέγει ένα σοσιαλδημοκράτη ως αντιδήμαρχο του τοπικού συμβουλίου στο τοπικό συμβούλιο. Οι αγρότες εκδίδουν μια σοσιαλεπαναστατική εφημερίδα για χωρικούς, που ονομάζεται «Κόκκινη Σημαία», γίνονται μαζικές συγκεντρώσεις αγροτών, που φτάνουν τις 30.000, πορείες με την κόκκινη σημαία και επαναστατικά τραγούδια στα χωριά της Γαλικίας, που ήταν κάποτε τόσο ειρηνικά και απαθή... Τι θα συμβεί όταν από τη Ρωσία φτάσει το σύνθημα της εθνικοποίησης της γης σ' αυτούς τους εξαθλιωμένους χωρικούς;» Στην αντιπαράθεσή του με τον πολωνό σοσιαλιστή Λουζνία, πριν από δύο χρόνια, ο Κάουτσκι έδειξε ότι η Ρωσία δεν πρέπει πια να θεωρείται το βαρίδι στα πόδια της Πολωνίας, ούτε η Πολωνία να θεωρείται σαν ένα ανατολικό παράρτημα της επαναστατικής Ευρώπης, μπηγμένο σαν σφήνα στις στέπες της Μοσχοβίτικης βαρβαρότητας. Αν η ρώσικη επανάσταση προχωρήσει και νικήσει, το πολωνικό ζήτημα, σύμφωνα με τον Κάουτσκι, «θα γίνει ξανά οξύ, αλλά όχι με τον τρόπο που νόμιζε ο Λουζνία. Θα κατευθύνεται όχι ενάντια στη Ρωσία, αλλά ενάντια στην Αυστρία και την Γερμανία, και στο βαθμό που η Πολωνία θα υπηρετήσει το σκοπό της επανάστασης, το καθήκον της θα είναι να υπερασπίσει την επανάσταση όχι ενάντια στη Ρωσία, αλλά να την εξαπλώσει παραπέρα στην Αυστρία και τη Γερμανία». Αυτή η πρόβλεψη είναι πολύ πιο κοντά στην πραγματικότητα απ' ό,τι μπορεί να νόμιζε ο Κάουτσκι. Αλλά μια επαναστατική Πολωνία δεν είναι καθόλου το μοναδικό σημείο εκκίνησης για την επανάσταση στην Ευρώπη. Δείξαμε προηγουμένως ότι η αστική τάξη συστηματικά αρνείται να λύσει σύνθετα και οξεία προβλήματα και της εσωτερικής και της διεθνούς πολιτικής. Παρ' όλο που έχουν τοποθετήσει τεράστιες μάζες αντρών υπό τα όπλα, οι αστικές κυβερνήσεις είναι ανίκανες να

1 Αναφέρεται στην Κυβέρνηση του Κόμη Witte που ανέβηκε στις 17 Οκτώβρη. Σ.τ.Μ

2 Zbarazh, πόλη της Ουκρανίας, 100 χιλιόμετρα ανατολικά του Λβοφ. Σ.τ.Μ.

κόψουν με το ξίφος το γόρδιο δεσμό της διεθνούς πολιτικής. Μόνο μια κυβέρνηση που έχει την υποστήριξη του έθνους, του οποίου τα ζωτικά συμφέροντα διακυβεύονται, ή μια κυβέρνηση που έχει χάσει το έδαφος κάτω απ' τα πόδια της και εμπνέεται από το θάρρος της απελπισίας μπορεί να στείλει εκατοντάδες χιλιάδες άντρες στη μάχη. Κάτω από τις σύγχρονες συνθήκες της πολιτικής κουλτούρας, της στρατιωτικής επιστήμης, της καθολικής ψηφοφορίας και της καθολικής στρατιωτικής θητείας, μόνο τεράστια εμπιστοσύνη ή τρελός τυχοδιωκτισμός μπορεί να οδηγήσει δύο έθνη σε σύγκρουση. Στο Γαλλο-πρωσικό πόλεμο του 1870 είχαμε από τη μια μεριά το Μπίσμαρκ που αγωνιζόταν για την πρωσοποίηση της Γερμανίας, πράγμα που σε τελευταία ανάλυση σήμαινε εθνική ενότητα και αναγνωριζόταν ως στοιχειώδη ανάγκη από κάθε γερμανό, και από την άλλη μεριά την κυβέρνηση του Ναπολέοντα του Γ', αναιδή, ανίκανη, περιφρονημένη από το έθνος, έτοιμη για κάθε περιπέτεια που υπόσχονταν να της εξασφαλίσει άλλους δώδεκα μήνες ζωής. Η ίδια κατανομή ρόλων ίσχυε και στο Ρωσο-ιαπωνικό πόλεμο. Από τη μια μεριά είχαμε την κυβέρνηση του Μικάντο, που μέχρι τότε δεν είχε συναντήσει την αντίσταση ενός επαναστατικού προλεταριάτου, που πάλευε για την κυριαρχία του ιαπωνικού κεφαλαίου στην Άπω Ανατολή, και από την άλλη μεριά μια απολυταρχική κυβέρνηση που έχει παραγεράσει και προσπαθεί να εξαγοράσει τις εσωτερικές της ήττες με νίκες στο εξωτερικό.

Στις παλιές καπιταλιστικές χώρες δεν υπάρχουν «εθνικά» αιτήματα, δηλαδή αιτήματα της αστικής κοινωνίας σαν σύνολο, των οποίων η κυρίαρχη αστική τάξη θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι είναι ο πρωταγωνιστής. Οι κυβερνήσεις της Γαλλίας, της Βρετανίας, της Γερμανίας και της Αυστρίας είναι ανίκανες να διεξάγουν εθνικούς πολέμους. Τα ζωτικά συμφέροντα των μαζών, τα συμφέροντα των καταπιεσμένων εθνοτήτων ή η βάρβαρη εσωτερική πολιτική μιας γειτονικής χώρας δεν είναι ικανά να οδηγήσουν ούτε μία αστική κυβέρνηση σε πόλεμο, που θα είχε απελευθερωτικό και κατά συνέπεια εθνικό χαρακτήρα. Από την άλλη πλευρά, τα συμφέροντα της καπιταλιστικής αρπαγής, που από καιρό σε καιρό προκαλούν πότε τη μία και πότε την άλλη κυβέρνηση να σπαθίσει τα σπιρούνια της, δεν μπορούν να διεγείρουν καμία ανταπόκριση στις μάζες. Γι' αυτό το λόγο η αστική τάξη ούτε μπορεί, ούτε θα κηρύξει, ούτε θα διεξάγει κανέναν εθνικό πόλεμο. Το που θα οδηγήσουν οι σύγχρονοι αντι-εθνικοί πόλεμοι έχει φανεί πρόσφατα σε δύο περιπτώσεις -στη Νότια Αφρική και στην Άπω Ανατολή.

Η σκληρή ήττα του ιμπεριαλιστικού Συντηρητισμού στη Βρετανία δεν οφείλεται σε τελευταία ανάλυση στο μάθημα του πολέμου των Μπόερς. Μια πολύ πιο σημαντική και απειλητική συνέπεια της ιμπεριαλιστικής πολιτικής (απειλητική για την αστική τάξη) είναι η πολιτική αυτοδιάθεση του βρετανικού προλεταριάτου, το οποίο, από τη στιγμή που μπήκε σε κίνηση, θα προχωρήσει με μεγάλα άλματα. Όσο για τις συνέπειες του Ρωσο-ιαπωνικού πολέμου για την κυβέρνηση της Πετρούπολης, αυτές είναι τόσο γνωστές που δεν χρειάζεται να επιμείνουμε. Αλλά ακόμη και χωρίς αυτές τις δύο εμπειρίες, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις πάντα φοβούνται να τεθούν μπροστά στο δίλημμα πόλεμος ή επανάσταση, από τη στιγμή που το προλεταριάτο αρχίζει να στέκεται στα πόδια του. Είναι ακριβώς αυτός ο φόβος της εξέγερσης του προλεταριάτου που αναγκάζει τα αστικά κόμματα, ακόμη κι όταν ψηφίζουν τερατώδη ποσά για στρατιωτικές δαπάνες, να κάνουν σκυθρωπές δηλώσεις υπέρ της ειρήνης, να ονειρεύονται Διεθνή Δικαστήρια Διαιτησίας ή ακόμη και Ηνωμένα Έθνη της Ευρώπης. Αυτές οι αξιολύπητες δηλώσεις δεν μπορούν φυσικά να καταργήσουν ούτε τους ανταγωνισμούς ανάμεσα στα κράτη ούτε τις ένοπλες συγκρούσεις. Η ένοπλη ειρήνη που ξεπήδησε στην Ευρώπη μετά το γαλλο-πρωσικό πόλεμο βασίστηκε σε μια ευρωπαϊκή ισορροπία δυνάμεων που προϋπόθετε όχι μόνο το απαραβίαστο της Τουρκίας, τη διαίρεση της Πολωνίας και τη διατήρηση της Αυστρίας, αυτόν το εθνογραφικό αρλεκίνο, αλλά επίσης τη συντήρηση του ρωσικού δεσποτισμού, οπλισμένου μέχρι τα δόντια, ως χωροφύλακα της ευρωπαϊκής αντίδρασης. Ο Ρωσο-ιαπωνικός πόλεμος ωστόσο κατάφερε ένα γερό χτύπημα σ' αυτό το τεχνητά διατηρημένο σύστημα στο οποίο η απολυταρχία κρατούσε μια θέση εμπροσθοφυλακής. Η Ρωσία για κάποιο διάστημα πετάχτηκε έξω από την αποκαλούμενη συμφωνία των δυνάμεων. Η ισορροπία δυνάμεων κατέρρευσε. Από την άλλη πλευρά, οι ιαπωνικές επιτυχίες ξεσήκωσαν τα επιθετικά ένστικτα της καπιταλιστικής μπουρζουαζίας, ιδιαίτερα στα χρηματιστήρια, που παίζουν μεγάλο ρόλο στη σύγχρονη πολιτική. Η πιθανότητα ενός πολέμου σε ευρωπαϊκό έδαφος αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό. Συγκρούσεις ωριμάζουν παντού, και αν μέχρι τώρα διευθετούνταν με

διπλωματικά μέσα, δεν υπάρχει εγγύηση ότι αυτά τα μέσα θα συνεχίσουν να σημειώνουν επιτυχίες για πολύ καιρό ακόμα. Ένας ευρωπαϊκός πόλεμος όμως αναπόφευκτα σημαίνει ευρωπαϊκή επανάσταση.

Κατά τη διάρκεια του ρωσο-ιαπωνικού πολέμου, το Σοσιαλιστικό Κόμμα της Γαλλίας δήλωσε ότι αν η γαλλική κυβέρνηση παρέμβει προς όφελος της απολυταρχίας, θα καλούσε το προλεταριάτο να πάρει τα πιο αποφασιστικά μέτρα, ακόμη και να φτάσει μέχρι την εξέγερση. Το Μάρτιο του 1906, όταν η γαλλο-γερμανική σύγκρουση για το Μαρόκο βρισκόταν στο αποκορύφωμά της, το Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο αποφάσισε, σε περίπτωση κινδύνου πολέμου, να «καταστρώσει τις πιο αποτελεσματικές μεθόδους δράσης για όλα τα διεθνή σοσιαλιστικά κόμματα και για όλη την οργανωμένη εργατική τάξη με σκοπό να αποτρέψει τον πόλεμο ή να τον φέρει σε τέλος». Φυσικά, αυτό ήταν μόνο μια απόφαση. Χρειάζεται ένας πόλεμος για να δοκιμαστεί η πραγματική του σημασία, αλλά η αστική τάξη έχει κάθε λόγο να αποφύγει μια τέτοια δοκιμασία. Δυστυχώς για την αστική τάξη όμως, η λογική των διεθνών σχέσεων είναι πιο ισχυρή από τη λογική της διπλωματίας. Η κρατική χρεοκοπία στη Ρωσία, είτε είναι αποτέλεσμα της συνεχιζόμενης διοίκησης των υποθέσεων από τη γραφειοκρατία, είτε διακηρυχθεί από μία επαναστατική κυβέρνηση που θα αρνηθεί να πληρώσει τις αμαρτίες του παλιού καθεστώτος, θα έχει τρομερή επίδραση πάνω στη Γαλλία. Οι Ριζοσπάστες, που έχουν τώρα στα χέρια τους την πολιτική τύχη της Γαλλίας, παίρνοντας την εξουσία έχουν επίσης αναλάβει την προστασία των συμφερόντων του κεφαλαίου. Έτσι, έχουμε κάθε λόγο να υποθέσουμε ότι η οικονομική κρίση που θα ξεσπάσει από τη χρεοκοπία στη Ρωσία, θα επαναληφθεί αμέσως στη Γαλλία με τη μορφή οξείας πολιτικής κρίσης, που μπορεί να τελειώσει μόνο με τη μεταβίβαση της εξουσίας στα χέρια του προλεταριάτου. Ούτως ή άλλως, είτε μέσω μιας επανάστασης στην Πολωνία, είτε μέσω των συνεπειών ενός ευρωπαϊκού πολέμου είτε σαν αποτέλεσμα της κρατικής χρεοκοπίας στη Ρωσία, η επανάσταση θα διασχίσει τα εδάφη της παλιάς καπιταλιστικής Ευρώπης.

Αλλά και χωρίς την εξωτερική πίεση γεγονότων όπως ένας πόλεμος ή μια χρεοκοπία, η επανάσταση μπορεί να προκύψει στο εγγύς μέλλον σε μια από τις ευρωπαϊκές χώρες σαν αποτέλεσμα της ακραίας όξυνσης της ταξικής πάλης. Δεν θα προσπαθήσουμε να κάνουμε υποθέσεις για το ποια ευρωπαϊκή χώρα θα πάρει πρώτη το δρόμο της επανάστασης. Για ένα πράγμα δεν μπορεί να υπάρχει αμφιβολία, και αυτό είναι ότι οι ταξικές αντιφάσεις σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες έχουν φτάσει τελευταία σε μεγάλη ένταση.

Η κολοσσιαία ανάπτυξη της Σοσιαλδημοκρατίας στη Γερμανία, μέσα στο πλαίσιο ημι-απολυταρχικών θεσμών, θα οδηγήσει με σιδερένια αναγκαιότητα το προλεταριάτο σε ανοιχτή σύγκρουση με τη φεουδαρχική-αστική μοναρχία. Το ζήτημα της αντίστασης σε πιθανό πραξικόπημα μέσω μιας γενικής απεργίας έγινε την τελευταία χρονιά ένα από τα κεντρικά ζητήματα της πολιτικής ζωής του γερμανικού προλεταριάτου. Στη Γαλλία, η μεταβίβαση της εξουσίας στους Ριζοσπάστες λύνει αποφασιστικά τα χέρια του προλεταριάτου, το οποίο για πολύ καιρό δεσμευόταν από τη συνεργασία με αστικά κόμματα στην πάλη ενάντια στον εθνικισμό και το παπαδαριό. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα, πλούσιο με τις ζωντανές παραδόσεις των τεσσάρων επαναστάσεων και η συντηρητική μπουρζουαζία που κρύβεται πίσω από τη μάσκα του Ριζοσπαστισμού στέκονται πρόσωπο με πρόσωπο. Στη Βρετανία, όπου για ένα αιώνα τα δύο αστικά κόμματα διαδέχονταν το ένα το άλλο, το προλεταριάτο κάτω από την επίδραση μιας ολόκληρης σειράς παραγόντων πρόσφατα πήρε το δρόμο του πολιτικού διαχωρισμού. Ενώ στη Γερμανία αυτή η διαδικασία κράτησε τέσσερις δεκαετίες, η βρετανική εργατική τάξη, που έχει ισχυρά συνδικάτα και πλούσια εμπειρία στους οικονομικούς αγώνες, μπορεί με μερικά βήματα να ξεπεράσει το στρατό του ηπειρωτικού σοσιαλισμού.

Η επίδραση της ρωσικής επανάστασης πάνω στην ευρωπαϊκή επανάσταση είναι τεράστια. Εκτός από την καταστροφή του ρωσικού απολυταρχισμού, της κύριας δύναμης της ευρωπαϊκής αντίδρασης, θα δημιουργήσει τις αναγκαίες προϋποθέσεις για επανάσταση στη συνείδηση και τη διάθεση της ευρωπαϊκής εργατικής τάξης.

Ο σκοπός των σοσιαλιστικών κομμάτων ήταν και είναι να επαναστατικοποιήσει τη συνείδηση της εργατικής τάξης, όπως η ανάπτυξη του καπιταλισμού επαναστατικοποίησε τις κοινωνικές σχέσεις. Αλλά το έργο της αγκιτάτσιας και της οργάνωσης μέσα στις τάξεις του προλεταριάτου έχει

μια εσωτερική αδράνεια. Τα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά κόμματα, και ιδιαίτερα το μεγαλύτερο απ' αυτά, το γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, έχουν αναπτύξει το συντηρητισμό τους στην ίδια αναλογία που οι μεγάλες μάζες έχουν αγκαλιάσει το σοσιαλισμό και όσο περισσότερο αυτές οι μάζες γίνονται οργανωμένες και πειθαρχημένες. Σαν αποτέλεσμα, η Σοσιαλδημοκρατία, ως οργάνωση που ενσωματώνει την πολιτική εμπειρία του προλεταριάτου, μπορεί να γίνει κάποια στιγμή εμπόδιο στην ανοιχτή σύγκρουση ανάμεσα στους εργάτες και την αστική αντίδραση. Με άλλα λόγια, ο προπαγανδιστικός-σοσιαλιστικός συντηρητισμός των προλεταριακών κομμάτων μπορεί κάποια στιγμή να σταθεί εμπόδιο στην άμεση πάλη του προλεταριάτου για την εξουσία. Η τρομερή επίδραση μιας επανάστασης στη Ρωσία θα καταστρέψει την κομματική ρουτίνα και το συντηρητισμό και θα κάνει το ζήτημα μιας ανοιχτής αναμέτρησης δύναμης ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αστική αντίδραση ζήτημα της ημέρας. Ο αγώνας για καθολική ψηφοφορία στην Αυστρία, τη Σαξονία και την Πρωσία έχει οξυνθεί κάτω από την άμεση επίδραση των απεργιών του Οκτώβρη στη Ρωσία. Η επανάσταση στην Ανατολή θα μεταδώσει επαναστατικό ιδεαλισμό στο δυτικό προλεταριάτο και θα του δημιουργήσει την επιθυμία να μιλήσει με τους εχθρούς τους στα «ρωσικά». Αν το ρωσικό προλεταριάτο βρεθεί στην εξουσία, έστω και μόνο ως αποτέλεσμα μιας προσωρινής συγκυρίας στις συνθήκες της αστικής μας επανάστασης, θα αντιμετωπίσει την οργανωμένη εχθρότητα της παγκόσμιας αντίδρασης, και, από την άλλη πλευρά, θα συναντήσει την ετοιμότητα του παγκόσμιου προλεταριάτου να προσφέρει οργανωμένη υποστήριξη.

Αν αφεθεί μόνη της, στις δικές της δυνάμεις, η εργατική τάξη της Ρωσίας θα τσακιστεί απ' την αντεπανάσταση τη στιγμή που η αγροτιά θα της γυρίσει την πλάτη. Δεν έχει άλλη εναλλακτική λύση από το να συνδέσει την τύχη της πολιτικής της κυριαρχίας, και κατά συνέπεια την τύχη ολόκληρης της ρωσικής επανάστασης, με την τύχη της σοσιαλιστικής επανάστασης στην Ευρώπη. Αυτή την κολοσσιαία κρατική-πολιτική εξουσία που της μεταβιβάστηκε από μια προσωρινή συγκυρία στις συνθήκες της ρωσικής αστικής επανάστασης, θα τη ρίξει στη ζυγαριά της ταξικής πάλης ολόκληρου του καπιταλιστικού κόσμου. Με την κρατική εξουσία στα χέρια της, με την αντεπανάσταση πίσω της και την ευρωπαϊκή αντίδραση μπροστά της, θα στείλει στους συντρόφους της σε όλο τον κόσμο το παλιό σύνθημα μάχης, που αυτή τη φορά όμως θα είναι το κάλεσμα για την τελευταία επίθεση: Εργάτες όλων των χωρών ενωθείτε!

10. Ο αγώνας για την εξουσία

Από το Νάσε Σλόβο (Ο Λόγος μας), Παρίσι, 1915.

Έχουμε μπροστά μας ένα φυλλάδιο για το πρόγραμμα και τις τακτικές με τίτλο: «Τα Καθήκοντα του Ρώσικου Προλεταριάτου – Ένα γράμμα προς τους συντρόφους στη Ρωσία». Αυτό το ντοκουμέντο υπογράφεται από τους Π. Αξελροντ, Αστρόφ, Α. Μαρτίνοφ, Λ. Μαρτόφ και Σ. Σεμκόφσκυ.

Το πρόβλημα της επανάστασης σκιαγραφείται σ' αυτό το «γράμμα» μ' ένα πολύ γενικό τρόπο, ενώ η σαφήνεια και η ακρίβεια υποχωρούν καθώς οι συγγραφείς περνούν από την περιγραφή της κατάστασης που δημιουργήθηκε από τον πόλεμο στις πολιτικές προοπτικές και τα τακτικά συμπεράσματα. Η ίδια η ορολογία γίνεται αόριστη και οι κοινωνικοί ορισμοί ασαφείς. Από το εξωτερικό φαίνεται ότι δύο τάσεις επικρατούν στη Ρωσία: κατ' αρχήν, ανησυχία για την εθνική άμυνα -από τους Ρομανόφ μέχρι τον Πλεχάνοφ- και κατά δεύτερον, γενική δυσαρέσκεια -από το αντιπολιτευτικό, γραφειοκρατικό *Fronde*¹ μέχρι τις ταραχές στους δρόμους. Αυτές οι δύο κυρίαρχες τάσεις δημιουργούν επίσης την αυταπάτη μιας μελλοντικής λαϊκής ελευθερίας που θα ξεπηδήσει από τον αγώνα για την εθνική άμυνα. Αλλά αυτές οι τάσεις είναι σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνες για την αοριστία με την οποία τίθεται το ζήτημα της «λαϊκής επανάστασης» ακόμη κι όταν τυπικά αντιπαράτίθεται στην «εθνική άμυνα».

¹ Αναφορά στην «εξέγερση της σφενδόνης» (Γαλλία, 1648-1652). Επρόκειτο για ημιτελή εξέγερση ενάντια στην πολιτική της Άννας της Αυστρίας (μητέρας του ανήλικου ακόμη Λουδοβίκου XIV που έκανε χρέη αντιβασιλέα) και του πρωθυπουργού Καρδινάλιου Μαζαρίνο. Στην εξέγερση αυτή συμμετείχαν και τα πιο αντιδραστικά κομμάτια της κοινωνίας (αριστοκρατία) που ήταν δυσαρεστημένα από την οικονομική αφαίμαξη που γινόταν για να συντηρηθεί ο μακρόχρονος πόλεμος. Φυσικά τα κομμάτια αυτά, ενώ είχαν την δύναμη να επηρεάσουν το κίνημα, ήταν από τη θέση τους ανίκανα να δώσουν λύση στο πρόβλημα της κοινωνίας. Σε αυτό το κομμάτι, ένα δυσαρεστημένο, αλλά από τη θέση του βαθιά συντηρητικό στρώμα, αναφέρεται ο Τρότσκι. Σ.τ.Μ.

Ο ίδιος ο πόλεμος με τις ήττες του, δεν έχει δημιουργήσει το επαναστατικό πρόβλημα ούτε και επαναστατικές δυνάμεις για τη λύση του. Η ιστορία για μας δεν ξεκινάει με την παράδοση της Βαρσοβίας στον πρίγκιπα της Βαυαρίας. Και οι επαναστατικές αντιφάσεις και οι κοινωνικές δυνάμεις είναι οι ίδιες όπως και το 1905, μόνο που έχουν τροποποιηθεί αρκετά στα δέκα χρόνια που μεσολάβησαν. Ο πόλεμος απλά αποκάλυψε μ' έναν ανάγλυφο τρόπο την αντικειμενική χρεοκοπία του καθεστώτος. Ταυτόχρονα, έχει προκαλέσει σύγχυση στην κοινωνική συνείδηση, και «όλου» φαίνεται να έχουν μολυνθεί από επιθυμία να αντισταθούν στο Χίντενμπουργκ και από μίσος για το καθεστώς της 3ης Ιούνη¹. Αλλά όπως η οργάνωση του «λαϊκού πολέμου» από την πρώτη στιγμή έρχεται αντιμέτωπη με την τσαρική αστυνομία, και αποκαλύπτει μ' αυτόν τον τρόπο ότι η Ρωσία της 3ης Ιούνη είναι γεγονός ενώ ο «λαϊκός πόλεμος» μια φαντασίωση, έτσι και η αντίληψη της «λαϊκής επανάστασης» έρχεται αντιμέτωπη στο ίδιο το κατώφλι της με τη σοσιαλιστική αστυνομία του Πλεχάνοφ, τον οποίο θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε σαν φαντασίωση μαζί με ολόκληρη την κουστωδία του, αν πίσω του δεν στεκόταν ο Κερένσκι, ο Μιλιούκοφ, ο Γκουτσκόφ, και γενικά τα μη-επαναστατικά και αντεπαναστατικά στοιχεία των εθνικιστών-δημοκρατών και των εθνικιστών-φιλελεύθερων.

Το «γράμμα» δεν μπορεί φυσικά να αγνοήσει την ταξική διαίρεση του έθνους, ή ότι το έθνος πρέπει μέσω της επανάστασης να σωθεί από τις συνέπειες του πολέμου και του τωρινού καθεστώτος. «Οι εθνικιστές και οι Οκτωβριστές, οι προοδευτικοί, οι Καντέ, οι βιομήχανοι και ακόμη και μέρος(!) της ριζοσπαστικής διάνοησης διατυμπανίζουν με μια φωνή την ανικανότητα της γραφειοκρατίας να υπερασπιστεί τη χώρα και να απαιτήσει την κινητοποίηση των κοινωνικών δυνάμεων για την άμυνα...». Το γράμμα καταλήγει στο σωστό συμπέρασμα σχετικά με τον αντεπαναστατικό χαρακτήρα της θέσης που ζητά «ενότητα με τους σημερινούς κυβερνήτες της Ρωσίας, με τους γραφειοκράτες, τους ευγενείς και τους στρατηγούς για την άμυνα του Κράτους». Το γράμμα επίσης σωστά υποδεικνύει την αντεπαναστατική θέση των «αστών πατριωτών κάθε απόχρωσης». Και, θα προσθέταμε εμείς, και των σοσιαλ-πατριωτών, τους οποίους το γράμμα δεν αναφέρει καθόλου.

Από αυτό, πρέπει να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι οι Σοσιαλδημοκράτες δεν είναι μόνο το πιο λογικό επαναστατικό κόμμα, αλλά είναι το μόνο επαναστατικό κόμμα στη χώρα. Ότι δίπλα του, υπάρχουν όχι μόνο ομάδες που δεν είναι αποφασισμένες να χρησιμοποιήσουν επαναστατικές μεθόδους αλλά και μη-επαναστατικά κόμματα. Με άλλα λόγια, ότι το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, με τον επαναστατικό τρόπο που θέτει τα προβλήματα, είναι αρκετά απομονωμένο στην ανοιχτή πολιτική αρένα, παρά τη «γενική δυσaréσκεια». Αυτό το πρώτο συμπέρασμα πρέπει να ληφθεί προσεκτικά υπόψη.

Φυσικά, τα κόμματα δεν είναι τάξεις. Ανάμεσα στη θέση του κόμματος και τα συμφέροντα του κοινωνικού στρώματος στο οποίο στηρίζεται, μπορεί να υπάρχει μια ορισμένη έλλειψη αρμονίας που αργότερα μπορεί να μετατραπεί σε βαθιά αντίφαση. Η συμπεριφορά ενός κόμματος μπορεί να αλλάξει κάτω από την επιρροή της διάθεσης των μαζών. Αυτό είναι αναμφισβήτητο. Είναι ένας επιπλέον λόγος λοιπόν για να πάψουμε στους υπολογισμούς μας να στηριζόμαστε στα πιο ασταθή και αναξιόπιστα στοιχεία όπως τα συνθήματα και οι τακτικές ενός κόμματος, και να αναφερθούμε στους πιο σταθερούς ιστορικούς παράγοντες: στην κοινωνική δομή του έθνους, το συσχετισμό των ταξικών δυνάμεων και τις τάσεις της ανάπτυξης.

Παρ' όλα αυτά, οι συγγραφείς του «γράμματος» αποφεύγουν τελείως αυτά τα ερωτήματα. Ποια είναι η «λαϊκή επανάσταση» στη Ρωσία του 1915; Οι συγγραφείς μας απλά μας λένε ότι «πρέπει» να γίνει από το προλεταριάτο και τους δημοκράτες. Ξέρουμε ποιο είναι το προλεταριάτο, αλλά ποιοι είναι οι «δημοκράτες»; Είναι πολιτικό κόμμα; Απ' ότι έχει ειπωθεί, προφανώς όχι. Είναι μήπως οι μάζες; Ποιες μάζες; Προφανώς η μικρή βιομηχανική και εμπορική αστική τάξη, η διανοήση και η αγροτιά -μόνο γι' αυτούς μπορεί να μιλάνε.

Σε μια σειρά άρθρων με τίτλο «Η κρίση του πολέμου και οι πολιτικές προοπτικές» δώσαμε μια γενική εκτίμηση της πιθανής επαναστατικής σημασίας αυτών των κοινωνικών δυνάμεων. Βασιζόμενοι στην εμπειρία της τελευταίας επανάστασης, ερευνήσαμε τις αλλαγές που έχουν

¹ Στις 3 (16) Ιουνίου 1907 ολοκληρώθηκε το τσαρικό πραξικόπημα που άνοιξε επίσημα την περίοδο των διώξεων και της αντεπανάστασης. Σ.τ.Μ.

επιφέρει τα τελευταία δέκα χρόνια στο συσχετισμό δυνάμεων του 1905: είναι αυτές οι αλλαγές υπέρ των δημοκρατών (της αστικής τάξης) ή εναντίον τους; Αυτό είναι το κεντρικό ιστορικό ερώτημα όταν κρίνουμε τις προοπτικές της επανάστασης και τις τακτικές του προλεταριάτου. Έχουν οι δυνάμεις της αστικής δημοκρατίας στη Ρωσία γίνει ισχυρότερες από το 1905 ή έχουν παρακμάσει ακόμη περισσότερο; Όλες οι προηγούμενες συζητήσεις μας επικεντρώνονταν στο ζήτημα της τύχης της αστικής δημοκρατίας, και όσοι αδυνατούν ακόμη να δώσουν μια απάντηση σ' αυτό το ερώτημα, προχωρούν ψηλαφιστά στο σκοτάδι. Εμείς απαντάμε σ' αυτό το ερώτημα λέγοντας ότι μια εθνική αστική επανάσταση είναι αδύνατη στη Ρωσία επειδή δεν υπάρχει γνήσια επαναστατική αστική δημοκρατία. Έχει περάσει ο καιρός των αστικών επαναστάσεων -τουλάχιστον στην Ευρώπη- όπως έχει περάσει και ο καιρός των εθνικών πολέμων. Ανάμεσα σ' αυτά τα δύο υπάρχει μια εσωτερική συνάφεια. Ζούμε στην εποχή του ιμπεριαλισμού, που δεν είναι απλά ένα σύστημα αποικιακών κατακτήσεων, αλλά προϋποθέτει επίσης ένα συγκεκριμένο καθεστώς στις ιμπεριαλιστικές μητροπόλεις. Αυτό δεν φέρνει το αστικό έθνος σε αντίθεση με το παλιό καθεστώς, αλλά το προλεταριάτο σε αντίθεση με το αστικό έθνος.

Οι μικροαστοί χειροτέχνες και έμποροι ήδη έπαιξαν ασήμαντο ρόλο στην επανάσταση του 1905. Δεν μπαίνει καν θέμα αν η κοινωνική σημασία αυτής της τάξης έχει μειωθεί ακόμη περισσότερο κατά τη διάρκεια αυτών των τελευταίων δέκα χρόνων. Ο καπιταλισμός στη Ρωσία αντιμετωπίζει πολύ πιο ριζικά και σκληρά τις ενδιάμεσες τάξεις απ' ό,τι στις χώρες με παλαιότερη κοινωνική ανάπτυξη. Η διανομή έχει αναμφισβήτητα αυξηθεί αριθμητικά, και ο οικονομικός της ρόλος έχει επίσης μεγαλώσει. Αλλά ταυτόχρονα, ακόμη και η προηγούμενη απατηλή «ανεξαρτησία» της έχει οριστικά εξαφανιστεί. Η κοινωνική σημασία της διανομής καθορίζεται ολοκληρωτικά από τη λειτουργία της στην οργάνωση της καπιταλιστικής βιομηχανίας και της αστικής κοινής γνώμης. Η υλική της σχέση με τον καπιταλισμό της έχει ανοίξει ιμπεριαλιστικές ορέξεις. Όπως ειπώθηκε προηγουμένως, το «γράμμα» λέει ότι «ακόμα και ένα μέρος της ριζοσπαστικής διανομής ... απαιτεί την κινητοποίηση των κοινωνικών δυνάμεων για την άμυνα». Αυτό είναι τελείως λάθος. Όχι ένα μέρος, αλλά ολόκληρη η ριζοσπαστική διανομή. Στην πραγματικότητα, θα μπορούσαμε να πούμε, όχι μόνο ολόκληρη η ριζοσπαστική διανομή, αλλά και ένα σημαντικό, αν όχι το μεγαλύτερο, μέρος της σοσιαλιστικής διανομής. Δεν μπορούμε να αυξήσουμε τις τάξεις των «δημοκρατών» φτιασιδώνοντας το χαρακτήρα της διανομής. Έτσι, η βιομηχανική και εμπορική αστική τάξη έχει παρακμάσει ακόμη περισσότερο ενώ η διανομή έχει εγκαταλείψει τις επαναστατικές της θέσεις. Οι δημοκράτες των πόλεων δεν αξίζει να αναφερθούν ως επαναστατικός παράγοντας. Μόνο η αγροτιά παραμένει, αλλά απ' όσο ξέρουμε, ούτε ο Άξελροντ ούτε ο Μαρτόφ εναπόθεσαν ποτέ μεγάλες ελπίδες στον ανεξάρτητο επαναστατικό της ρόλο. Έχουν φτάσει στο συμπέρασμα ότι η αδιάκοπη ταξική διαφοροποίηση μέσα στην αγροτιά έχει αυξήσει το ρόλο της τα τελευταία δέκα χρόνια; Μια τέτοια άποψη θα ήταν αντίθετη με κάθε θεωρητικό συμπέρασμα και με όλη την ιστορική εμπειρία.

Αλλά σ' αυτήν την περίπτωση, τι είδους «δημοκράτες» εννοεί το γράμμα; Και με ποια έννοια μιλάει για «λαϊκή επανάσταση»;

Το σύνθημα της Συντακτικής Συνέλευσης προϋποθέτει μια επαναστατική κατάσταση. Υπάρχει μια τέτοια; Ναι, υπάρχει, αλλά δεν εκφράζεται καθόλου με την υποτιθέμενη γέννηση -επί τέλους- μιας αστικής δημοκρατίας, η οποία, ισχυρίζονται, είναι τώρα έτοιμη και ικανή να τακτοποιήσει τους λογαριασμούς της με τον τσαρισμό. Αντίθετα, αν υπάρχει κάτι που αυτός ο πόλεμος αποκάλυψε καθαρά, είναι η απουσία επαναστατικής δημοκρατίας στη χώρα.

Η προσπάθεια της Ρωσίας της 3ης Ιουνίου να λύσει τα εσωτερικά επαναστατικά προβλήματα από το δρόμο του ιμπεριαλισμού κατέληξε σ' ένα πρωτοφανές φιάσκο. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα κόμματα που ήταν υπεύθυνα εξ ολοκλήρου ή κατά το ήμισυ για το καθεστώς της 3ης Ιουνίου θα πάρουν το δρόμο της επανάστασης. Σημαίνει ότι το επαναστατικό πρόβλημα που αποκαλύφθηκε ολοκάθαρα από τη στρατιωτική καταστροφή, η οποία θα οδηγήσει την κυρίαρχη τάξη ακόμη πιο πολύ στο δρόμο του ιμπεριαλισμού, διπλασιάζει τη σημασία της μόνης επαναστατικής τάξης στη χώρα.

Ο συνασπισμός της 3ης Ιουνίου τραντάζεται, καθώς σπαράσσεται από εσωτερικές τριβές και συγκρούσεις. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι Οκτωβριστές και οι Καντέ εξετάζουν το επαναστατικό

πρόβλημα της εξουσίας και ετοιμάζονται να καταλάβουν εξ εφόδου τις θέσεις της γραφειοκρατίας και των ενωμένων ευγενών. Αλλά σημαίνει ότι η δύναμη της κυβέρνησης να αντισταθεί στην επαναστατική πίεση έχει αναμφίβολα εξασθενήσει για μια ορισμένη περίοδο.

Η μοναρχία και η γραφειοκρατία βρίσκονται σε ανυποληψία, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι θα παραδώσουν την εξουσία χωρίς μάχη. Η διάλυση της Δούμας και οι πρόσφατες υπουργικές αλλαγές έδειξαν, σε όποιον ήθελε άλλη μια απόδειξη, πόσο μακριά από τα γεγονότα είναι μια τέτοια αντίληψη. Αλλά η πολιτική της γραφειοκρατικής αστάθειας, που θα αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο, θα μπορούσε να βοηθήσει πάρα πολύ την επαναστατική κινητοποίηση του προλεταριάτου από τους Σοσιαλδημοκράτες.

Οι κατώτερες τάξεις της πόλης και του χωριού θα εξαντλούνται, θα εξαπατώνται, θα δυσχεραστούν και θα εξαγριώνονται όλο και περισσότερο. Αυτό δεν σημαίνει ότι μια ανεξάρτητη δύναμη επαναστατών δημοκρατών θα δράσει πλάι στο προλεταριάτο. Για μια τέτοια δύναμη δεν υπάρχει ούτε το κοινωνικό υλικό ούτε το καθοδηγητικό προσωπικό. Αλλά σίγουρα σημαίνει ότι η βαθιά δυσανεμία των κατώτερων τάξεων θα βοηθήσει την επαναστατική πίεση της εργατικής τάξης.

Όσο λιγότερο το προλεταριάτο περιμένει την εμφάνιση της αστικής δημοκρατίας, τόσο λιγότερο προσαρμόζεται στην παθητικότητα και τους περιορισμούς των μικροαστών και της αγροτιάς, τόσο πιο αποφασιστικός και ασυμβίβαστος γίνεται ο αγώνας του, τόσο πιο εμφανής γίνεται η ετοιμότητά του να φτάσει «μέχρι το τέλος», δηλαδή μέχρι την κατάκτηση της εξουσίας, και τόσο μεγαλύτερες θα είναι οι πιθανότητες την κρίσιμη στιγμή να πάρει μαζί του τις μη-προλεταριακές μάζες. Τίποτα φυσικά δεν θα επιτευχθεί με την απλή προώθηση συνθημάτων, όπως «δήμευση της γης» κτλ. Αυτό ισχύει σε μεγαλύτερο βαθμό στο στρατό, από τον οποίο μια κυβέρνηση στηρίζεται ή πέφτει. Οι μάζες των στρατιωτών θα στραφούν προς την επαναστατική τάξη μόνο όταν πειστούν ότι δεν διαμαρτύρεται και διαδηλώνει απλά, αλλά ότι παλεύει για την εξουσία και έχει πιθανότητες να την καταλάβει. Υπάρχει ένα αντικειμενικό επαναστατικό πρόβλημα στη χώρα -το πρόβλημα της πολιτικής εξουσίας- το οποίο έχει αποκαλυφθεί ολοκάθαρα από τον πόλεμο και τις ήττες. Η κυρίαρχη τάξη προοδευτικά αποδιοργανώνεται. Υπάρχει αυξανόμενη δυσανεμία ανάμεσα στις μάζες της πόλης και του χωριού. Αλλά ο μόνος επαναστατικός παράγοντας που μπορεί να εκμεταλλευτεί αυτή την κατάσταση είναι το προλεταριάτο -τώρα σε ασύγκριτα μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι το 1905.

Το «γράμμα» φαίνεται, με δυο λόγια, να προσεγγίζει αυτή την κεντρική θέση. Λέει ότι οι ρώσοι σοσιαλδημοκράτες εργάτες πρέπει να πάρουν «το τιμόνι σ' αυτήν την εθνική πάλη για την ανατροπή της μοναρχίας της 3ης Ιούνη». Τι μπορεί να εννοεί αυτή η «εθνική» πάλη το έχουμε ήδη δείξει. Αλλά αν το «να πάρει το τιμόνι» δεν σημαίνει απλά ότι οι προχωρημένοι εργάτες πρέπει μαζικά να χύσουν το αίμα τους χωρίς να ρωτήσουν τον εαυτό τους για ποιο σκοπό, αλλά σημαίνει ότι οι εργάτες πρέπει να πάρουν την πολιτική ηγεσία όλου του αγώνα, που πάνω απ' όλα είναι προλεταριακός αγώνας, τότε είναι ξεκάθαρο ότι η νίκη σ' αυτόν τον αγώνα πρέπει να μεταβιβάσει την εξουσία στην τάξη που θα έχει καθοδηγήσει τον αγώνα, δηλαδή στο Σοσιαλδημοκρατικό προλεταριάτο.

Το ζήτημα λοιπόν δεν είναι απλά ζήτημα μιας «επαναστατικής προσωρινής κυβέρνησης» -μια άδεια φράση στην οποία η ιστορική διαδικασία θα πρέπει να δώσει κάποιο περιεχόμενο- αλλά μιας επαναστατικής εργατικής κυβέρνησης, της κατάληψης της εξουσίας από το ρώσικο προλεταριάτο. Τα αιτήματα για εθνική συντακτική συνέλευση, δημοκρατία, οκτάωρο, απαλλοτρίωση της γης των γαιοκτημόνων, μαζί με τα αιτήματα για άμεσο τερματισμό του πολέμου, δικαίωμα των εθνών για αυτοδιάθεση και για τις Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης θα παίζουν ένα τρομερό ρόλο στην προπαγάνδα των Σοσιαλδημοκρατών. Αλλά η επανάσταση είναι πάνω απ' όλα ζήτημα εξουσίας -όχι της κρατικής μορφής (συντακτική συνέλευση, δημοκρατία, Ενωμένες Πολιτείες) αλλά του κοινωνικού περιεχομένου της κυβέρνησης. Τα αιτήματα για συντακτική συνέλευση και απαλλοτρίωση της γης στις τωρινές συνθήκες χάνουν κάθε άμεση επαναστατική σημασία χωρίς την ετοιμότητα του προλεταριάτου να παλέψει για την εξουσία. Γιατί αν το προλεταριάτο δεν αρπάξει την εξουσία από τα χέρια της μοναρχίας, κανείς άλλος δεν θα το κάνει.

Ο ρυθμός της επαναστατικής διαδικασίας είναι ένα άλλο θέμα. Εξαρτάται από ένα μεγάλο

αριθμό στρατιωτικών και πολιτικών, εθνικών και διεθνών παραγόντων. Αυτοί οι παράγοντες μπορεί να καθυστερήσουν ή να επιταχύνουν τις εξελίξεις, να διευκολύνουν την επαναστατική νίκη ή να οδηγήσουν σε μια ακόμη ήττα. Αλλά όποιες κι αν είναι οι συνθήκες, το προλεταριάτο πρέπει καθαρά να δει το δρόμο και να τον ακολουθήσει συνειδητά. Πάνω απ' όλα πρέπει να είναι απελευθερωμένο από αυταπάτες. Και η χειρότερη αυταπάτη σ' όλη τη μέχρι τώρα πορεία του ήταν να στηρίζεται σε άλλους.